ท่านผู้ให้แสงสว่าง

ธมฺมวิตกฺโกภิกฺขุ

(พระยานรรัตนราชมานิต (ตรึก จินตยานนท์)

(จากบันทึกของคุณตริ จินตยานนท์)

เรียบเรียง

โดย

ท. เลียงพิบูลย์

นงานฌาปนกิจศพ

ภี โสภาณพฤกษ์

ณ ฌาปนสถาน วัดราชโอรส

วันอาทิตย์ที่ ๒๗ เมษายน ๒๕๑๘





อนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ

นางสาระภี โสภาณพฤกษ์

ณ ฌาปนสถาน วัดราชโอรส

วันอาทิตย์ที่ ๒๗ เมษายน ๒๕๑๘

อนุโมทนา

คุณปลั่ง สุวรรณานนท์ มีความประสงค์จะขอพิมพ์หนังสือในเรื่อง "ท่านผู้ให้แสงสว่าง" เพื่อแจกเป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพคุณแม่สาระภี โสภาณพฤกษ์ ผู้เป็นมารดา

ข้าพเจ้าอนุญาตให้จัดพิมพ์ได้ตามความประสงค์ และขอบคุณท่านเจ้าภาพ ได้ให้ความสนใจ และให้เกียรติอันสูงในหนังสือเรื่องนี้ ได้ช่วยเผยแพร่ให้กว้างขวางยิ่งขึ้น และเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวของยุวชนรุ่นต่อ ๆ ไป

หากหนังสือชุดนี้จะมีความดี และเป็นประโยชน์แก่สังคม อยู่บ้าง ขอให้ความดีทั้งหมดจงดลบรรดาล ให้วิญญาณของคุณแม่สาระภี โสภาณพฤกษ์ ไปสู่สุคติตามความปรารถนาของท่านเจ้าภาพทุกประการเทอญ

ท. เลียงพิบูลย์



คุณแม่สาระภี โสภาณพฤกษ์

ชาตะ วันอังคาร เดือน ๕ ปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๔๒๔

มรณะ วันที่ ๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๗

ประวัติ

คุณแม่สาระภี โสภาณพฤกษ์ เป็นบุตรนายสุน นางสงกราณ เกิดวันอังคารเดือน ๕ ปีมะเส็ง (พ.ศ. ๒๔๒๔) ที่บ้านหอพระ ตำบลวัดราชโอรส อำเภอบางขุนเทียน จังหวัดธนบุรี มีพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกัน ๒ คนคือ

๑. นางสาระภี โสภาณพฤกษ์

๒. เด็กชายกำพร้า ถึงแก่กรรมแต่ยังเยาว์

ต่อมาคุณแม่ได้เป็นบุตรบุญธรรมของ คุณลุงแพคุณป้าลอย ญาติสนิทของท่าน มีพี่น้องร่วม ๑๑ คนคือ

นางบุญนาค	อวภาส	(ถึงแก่กรรม)
นายทองแดง	แสวงผล	(ถึงแก่กรรม)
นายทองคำ	แสวงผล	(ถึงแก่กรรม)
นางสาระภี	โสภาณพฤกษ์	(ถึงแก่กรรม)
นายทองขาว	แสวงผล	(ถึงแก่กรรม)
นางพิกุล	สุวรรณโชติ	(ถึงแก่กรรม)

นางกรุณา ปั้ทมานุช (ถึงแก่กรรม)

นางสาวแม้น แสวงผล (ถึงแก่กรรม)

นายปาน แสวงผล (ถึงแก่กรรม)

นางละมูล กิมยงค์

นางทองย้อย แสวงผล (ถึงแก่กรม)

ต่อมาคุณแม่ได้สมรสกับคุณพ่อแดง โสภาณพฤกษ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๔ มีบุตรธิดาคือ

นางจัน บัวจีบ (บุตรบุญธรรม) (ถึงแก่กรรม)

นายทองอยู่ ธระประพัฒ (บุตรบุญธรรม)

นางทองใบ (เฮี่ยะ) ทัศจันทร์

นางสาวใน้ โสภาณพฤกษ์ (ถึงแก่กรรม)

เด็กหญิงบุญช่วย โสภาณพฤกษ์ (ถึงแก่กรรม)

นางวรรณะ สุวรรณานนท์

คุณแม่เป็นผู้มีร่างกายแข็งแรงไม่มีโรคประจำตัว จิตใจกล้าหาญ เข้มแข็ง เด็ดเดี่ยว ขยันต่อสู้อุปสรรคต่าง ๆ จนมีปึกแผ่นให้ลูกหลานได้อยู่อาศัย คุณแม่อายุได้ ๔ ขวบมารดาถึง

แก่กรรมได้ตามบิดาขึ้นไปอยู่เมืองเหนือ (อุทัยธานี) ต่อมาบิดาถึงแก่กรรมเมื่อคุณแม่อายุได้ ๖ ขวบ คุณลุงของท่านทราบจึงไปรับกลับมาอยู่บ้านเดิมคือบ้านหอพระตลอดมา จนได้สมรสกับคุณพ่อจึงแยกออกมาประกอบอาชีพค้าขายและทำสวน ครองชีวิตสมรสมาด้วยความราบรื่น ท่านเป็นผู้ที่เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา เคร่งในการรักษาศีลสวดมนต์ทำบุญสุนทานเป็นอย่างมาก ปกติตอนอายุ ๙๐ เศษ คุณแม่ยังแข็งแรงเดินเก่งความจำในเรื่องสวดมนต์ของท่านดีมากไม่เลอะเลือน ต่อมาเมื่อวันที่ ๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๑๒ ท่านหกล้มต้องนั่งบ้างนอนบ้างไม่ได้เดินไปไหน ธิดาและหลานได้รักษาพยาบาลเป็นอย่างดีจากนั้นมาก็อ่อนเพลียลงทุกวัน อาการไม่ดีขึ้นจนถึงวันที่ ๔ พฤกษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๗ เวลาประมาณ ๑๕ น. เศษ คุณแม่ถึงแก่กรรมด้วยอาการสงบ รวมอายุได้ ๙๔ ปี

แด่คุณยาย

วันที่ ๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๗ เป็นวันที่ลูกหลานต้องสูญเสียคุณยายซึ่งเป็นร่มโพธิ์ร่มไทร คุณยายจากไปอย่างไม่มีวันที่จะได้พบกันอีกในชั่วชีวิตนี้ แต่จะทำอย่างไรได้ในเมื่อ "การพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รักเป็นเรื่องทรมาน และการที่จะมิให้พลัดพรากนั้นก็เป็นสิ่งสุดวิสัย ทุกคนจะต้องพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รักที่พอใจไม่วันใดก็วันหนึ่ง... (พระอานนท์ พุทธอนุชา)" ตราบใดที่เรายังเดินไปไม่ถึงความเป็นนิรันดร์ของชีวิต ถ้าหากว่ากงล้อของกาลเวลาสามารถจะหมุนกลับมาได้ พวกเราจะช่วยกันหมุนให้มันไปหยุดอยู่ ณ วันคืนเก่า ๆ ซึ่งคุณยายอยู่กับพวกเรา แต่มันเป็นเพียงความปรารถนาเท่านั้นซึ่งเป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ ตลอดเวลาที่ท่านยังมีชีวิตอยู่คุณยายเป็นผู้ที่มีจิตใจ เข้มแข็งกว้างขวาง เด็ดเดี่ยว เป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของลูกหลานทุกคน ไม่ว่าลูกหลานหรือวงศ์ญาติคนหนึ่งคนใดเจ็บป่วย คุณยายจะช่วยดูแลรักษาพยาบาลด้วยความห่วงใย เป็นผู้ที่มีความกตัญญูกตเวทีต่อผู้ที่เคยมีพระคุณของคุณยายอย่าง

น่าชมเชยยิ่ง ควรที่ลูกหลานทุกคนควรเอาเป็นเยี่ยงอย่างปฏิบัติตาม คุณยายชอบส่งเสริมให้ลูกหลานทุกคนให้ได้รับการศึกษาสูง หลานอยู่ร่วมกับคุณยายตั้งแต่อายุ ๓ ปี จนถึง ๔๙ ปี รู้สึกทราบซึ้งในความเมตตาปราณีที่ท่านมีต่อลูกหลานทุกคน คุณยายเป็นผู้ที่มีสุขภาพสมบูรณ์ ท่านจากพวกเราไปด้วยอาการสงบปราศจากความกระวนกระวาย ในท่ามกลางลูกหลานซึ่งอยู่พร้อมหน้ากันเป็นส่วนมากในวันนั้น ไม่มีวันที่เราจะได้พบคุณยายอีกแล้ว แต่คุณยายจะอยู่ในความ "ทรงจำ" และ "ดวงใจ" ของลูกหลานตราบชั่วนิรันดร วิญญาณคุณยายจากไปแล้ว บัดนี้สังขารก็กำลังสลายสิ้นไป ด้วยอานิสงฆ์แห่งการทำบุญตามประเพณีในพุทธศาสนาซึ่งลูกหลานได้ตั้งใจให้เป็นพลีแด่คุณยายผู้ล่วงลับตลอดมาจวบจนถึงวันนี้และวันหน้าประกอบด้วยกุศลผลบุญที่คุณยายพยายามสร้างสมไว้ตลอดชีวิต ขอให้ท่านประสบศานติสุขชั่วนิรันดร์ในสัมปรายภพนั้นเทอญ

ด้วยความเคารพ รัก อาลัย ยิ่ง

จากหลาน

วรรณา ศิริโภค

สวง ทัศจันทร์

พระคุณแม่

คุณแม่จากลูกไปอย่างไม่มีวันกลับมาให้ลูกเห็นหน้าอีกเลยนั้น ลูกไม่สามารถจะอดกลั้นความโศกเศร้าอันใหญ่หลวงครั้งนี้ได้ มีคุณแม่อยู่รู้สึกอบอุ่นใจอย่างบอกไม่ถูก แต่บัดนี้ลูกสิ้นซึ่งร่มโพธิร่มไทรให้ความร่มเย็นแก่ลูก ๆ รู้สึกอ้างว้างและเปล่าเปลี่ยวเยือกเย็นใจอย่างที่สุด ไม่รู้จะเขียนเป็นถ้อยคำให้ถูกต้องตรงกับความรู้สึกอันแท้จริงของลูกได้

ถึงเวลาแล้วที่จะปลงศพคุณแม่ ลูกเสียดายรู้สึกว้าเหว่มากแต่ก็จนใจจริง ๆ ไม่ทราบว่าต่อไปสถานการณ์จะเป็นอย่างไร สำหรับลูกนั้นก็ต้องต่อสู้ โลกอันไม่ทราบว่าจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร ที่จริงลูกไม่ลืมคำของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ตรัสไว้ว่า ทุกสิ่งทุกอย่างย่อมเป็นอนิจจังไม่มีสิ่งใดเที่ยงแท้ ความดีของคุณแม่ที่มีต่อลูก แม้วิญญาณคุณแม่สถิตย์อยู่ ณ ที่ใดก็ตามผลบุญที่ลูกสร้างสมไว้ขอคุณแม่ได้รับบุญกุศลที่ลูกอุทิศมาให้คุณ-แม่ทุกวัน ขอวิญญาณอันบริสุทธิ์ของคุณแม่จงสถิตย์ในแดนอันแสนสุขตามสมควรเทอญ ฯ

จาก

วรรณะ สุวรรณานนท์

คิดถึงคุณยาย

ตั้งแต่คุณยายจากไปหนูคิดถึงคุณยายมากเหลือเกิน ขณะที่คุณยายมีชีวิตอยู่หนูยังได้พูดได้คุยได้ปรึกษาเรื่องต่าง ๆ กับคุณยาย เพราะคุณยายเป็นคนคุยสนุกมีอารมณ์ขันเป็นเยี่ยม และให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์แก่ลูกหลาน คุณยายไม่มีช่องว่างระหว่างวัยกับหลาน ๆ หนูรู้สึกภูมิใจที่ได้เป็นหลานคนหนึ่งของคุณยาย คุณยายมีหลักในการดำรงชีวิตที่ดีมากทั้งในด้านการงานและการใช้ชีวิตประจำวันทั่วไป เป็นตัวอย่างที่ลูกหลานคอยจดจำและปฏิบัติตาม คุณยายได้สร้างหลักฐานของครอบครัวขึ้นมาด้วยน้ำพักน้ำแรงด้วยลำแข้งของตนเอง มีความขยันหมั่นเพียรไม่เคยย่อท้อต่ออุปสรรคใด ๆ เป็นคนทำอะไรทำจริงและต้องทำได้ รู้จักเก็บออมไม่ใช้จ่ายฟุ่มเฟือย แต่ก็ไม่ตระหนี่ถี่เหนียวเรื่องกินเรื่องอยู่แล้วถึงไหนถึงกัน สำคัญที่ว่าต้องรู้จักกินรู้จักใช้ให้เป็นไม่สุรุ่ยสุร่าย

หนูโชคดีมากเช่นเดียวกับหลาน ๆ ทุกคนที่ได้มีโอกาสอยู่ใกล้ชิดกับคุณยายตั้งแต่เล็ก ๆ ทำให้มีโอกาสได้เรียนรู้สิ่งต่าง ๆ จากคุณยายนับตั้งแต่การเก็บรักษาสิ่งของเครื่องใช้ การ

ดำรงชีวิตประจำวัน การดูแลบ้านเรือนตลอดจนการทนุบำรุงต้นไม้ เพราะเราเป็นชาวสวนตั้งแต่เดิม และที่หนูว่ายน้ำเป็นมาได้ทุกวันนี้ก็คุณยายอีกนั่นแหละที่เป็นคนสอน พระคุณของคุณยายที่มีต่อลูกหลานนั้นเหลือที่จะคณานับไม่มีทางตอบแทนบุญคุณได้หมดสิ้น คุณยายเป็นคนละเอียดรอบคอบมากและเคยพร่ำสั่งสอนลูกหลานอยู่เป็นประจำเช่น ก่อนเข้านอนทุกคืนคุณยายจะคอยเตือนให้ออกไปดูประตูรั้วว่าใส่กุญแจหรือยัง ไฟหุงต้มในครัวดับกันเรียบร้อยไหม ก๊อกน้ำมีเปิดทิ้งไว้ที่ไหนบ้าง คุณยายจะเข้านอนไม่ได้ถ้าไม่ได้ตรวจดูด้วยตนเองว่าหน้าต่างประตูทุกบานในเรือนใส่กุญแจลงกลอนเรียบร้อยแล้วหรือยัง หรือว่ามีใครเสียบปลั๊กไฟใช้อะไรทิ้งไว้บ้าง สมัยที่เรายังมีเรือใช้สอยคุณยายก็ต้องตรวจว่าเรือทุกลำจอดเรียบร้อยดีหรือไม่มีคนเก็บแจวและพายไว้ที่หรือเปล่า คุณยายจะไม่พอใจเลยถ้าใครใช้ของแล้วไม่เก็บไว้ที่เดิม เพราะไม่สะดวกต่อการหยิบใช้ครั้งต่อไป

คุณยายมีจิตใจเมตตากรุณาและทำบุญทำทานอยู่เป็นนิจ

วันหนึ่งคุณยายพบไก่ขาหักเดินขาแพลงหลงเข้ามาในบ้าน คุณ-ยายก็จับมาเข้าเฝือกและรักษาจนไก่นั้นขาเป็นปกติและปล่อยไป คุณยายจะห้ามเสมอไม่ให้ลูกหลานทำลายชีวิตสัตว์ต่าง ๆ แม้กระทั่งตกกุ้งตกปลาก็ไม่ได้ บริจาคทรัพย์ทำบุญให้วัดอยู่เป็นประจำนอกจากนั้นยังบำรุงโรงพยาบาล และสถานศึกษาบางแห่ง คุณยายเอาใจใส่ในเรื่องการศึกษามากและจะสนับสนุนทุกวิถีทาง ทั้งนี้เนื่องจากคุณยายเองไม่เคยมีโอกาสได้เรียนหนังสือแต่ก็มีความเพียรมากโดยพยายามหัดอ่านหัดเขียนด้วยตนเองจนสามารถอ่านหนังสือสวดมนต์ออกและเขียนได้เล็กน้อยถ้าเห็นลูกหลานคนไหนกำลังทำการบ้านหรือกำลังท่องหนังสือจะไม่เรียกให้ทำงานอย่างอื่นเลย

สาเหตุที่ทำให้คุณยายไม่สามารถเดินไปไหนมาไหนได้ในระยะหลัง ๆ นั้นก็เป็นเพราะความขยันของคุณยายนั่นเองคือไปเก็บผงริมคูน้ำจนเกิดอุบัติเหตุและหกล้ม ตามปกติแล้วคุณยายเป็นคนระมัดระวังในการเดินไปไหนมาไหนมากจะก้าว

เดินแต่ละครั้งก็ค่อย ๆ ไป ที่บ้านนั้นเวลาฝนตกจะลื่นมากแต่ปรากฏว่าคุณยายไม่เคยหกล้มเลย ลูกหลานเสียอีกที่หกล้มอยู่เป็นประจำ ถ้าไม่เกิดอุบัติเหตุครั้งนั้นคุณยายคงจะอยู่กับเราไปอีกนานเพราะคุณยายเป็นคนแข็งแรง สุขภาพดีรับประทานอาหารได้นอนก็หลับ ถึงแม้ว่าจะอายุมากก็ตามแต่สามารถช่วยตัวเองได้ทุกอย่าง

คุณยายได้จากไปแล้วยากที่จะเชื่อเหลือเกิน หนูมีความรู้สึกเหมือนมีคุณยายอยู่ใกล้ ๆ ขาดแต่ว่าเราไม่สามารถพูดคุยกันได้เหมือนแต่ก่อนเดี๋ยวนี้หนูไม่มีคุณยายคอยไต่ถามทุกข์สุข ไม่มีคุณยายคอยเล่าเรื่องราวน่ารู้ในอดีตตลอดจนเกร็ดขำ ๆ ให้ฟังอีกแล้ว คุณยายเป็นคนคุยสนุกเพราะมีคำพูดที่คมขำทำให้ผู้ที่มาคุยด้วยไม่เบื่อ หนูชอบคุยกับคุณยายเสมอเมื่อมีโอกาส ชอบฟังคำวิจารณ์ของคุณยายที่เห็นหลาน ๆ แต่งตัวแปลก ๆ ในสายตาของคุณยาย คุณยายรู้จักเปรียบเทียบทำให้เป็นที่ขบขันอยู่เสมอ ต่อไปนี้โอกาสเช่นนั้นหาไม่ได้แล้วเวลาบินผ่านไปเร็ว

เหลือเกิน หนูยังอดเสียใจไม่ได้ว่าหนูไม่ทันได้ตอบสนองพระคุณคุณยายอย่างเต็มความสามารถคุณยายก็จากไปเสียก่อนแล้ว

หนูขอให้ผลกรรมดีที่คุณยายได้กระทำไว้เป็นบุญกุศลดลบันดาลให้คุณยายไปสู่สุคติด้วยเถิด

คิดถึงคุณยายมาก

เปี๋ย

ในการรื้นกุฏิของเจ้าพระอุปัชฌาย
ณวันที่ ๒ พฤศจิกายน พ,ศ, ๒๔๗๒

"ความสงบเปนสุขจริงหนอ !"
ขณะใดที่ทั้งความรู้สึกรู้อยู่เฉพาะหน้า เพ่งพินิจ
พิจารณาสังเกตดวงมนภายในที่ผ่านใจ ไม่เห็น
มีอะไรเปนแต่พึ่งสารมั่นคง ผ่านมาแล้วก็ล่วงเลย
สิ้นดับหายไปทุกๆขณะ ทำให้รู้ซึ้งเมื่อหน่าย
ปล่อยวางเปนกลางไม่เข้าไปพัวพันยึดใคร่ชอบ
ชังติดห่วงอยู่ในอารมณ์ใดๆ ขณะนั้นกายใจเบา
สบายชุ่มชื่นเยือกเย็นสงบสงัดอยู่ภายใน —
เปน สุจริตธรรม ที่ได้อัศจรรย์อยู่ขณะนี้ ฯ.
ด้วยประทานพ้อมพิจารณ์ถวายกุศลรินองค์พระคุณ
ขุนมริดฤก

คำเขียนแผ่นนี้ คุณตริ จินตยานนท์ ได้นำมาให้ข้าพเจ้าเมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๔ บอกว่าได้จากบนกุฏิเมื่อไปทำความสะอาด

เมื่อข้าพเจ้าได้อ่านและพิจารณาดูแล้ว เห็นว่ามีค่าสูงยิ่งทางจิตใจผู้แสวงหาความสงบ ขอให้อ่านแล้วคิดพิจารณาด้วยปัญญาของตนเอง จะเห็นแสงสว่างทางสุขสงบอันหาค่ามิได้

ท. เลียงพิบูลย์

ท่านผู้ให้แสงสว่าง

วันหนึ่งเพิ่งจะผ่านวันต้นปีใหม่ใน พ.ศ. ๒๕๑๔ ไปได้ไม่กี่วัน อยู่ในเขตของต้นเดือนมกราคม จำได้ว่าเป็นบ่ายวันเสาร์ วันนั้นข้าพเจ้าอยู่บ้าน เสียงโทรศัพท์ดังขึ้น เมื่อยกขึ้นมาแนบหูฟังก็ทราบว่าคุณประยงค์ ดาวมณี เป็นผู้พูดมา และเมื่อรู้ว่าข้าพเจ้าเป็นผู้รับก็ได้ยินพูดอย่างร้อนรนละล่ำละลักว่า

"คุณได้ทราบข่าวหรือยังว่าท่านเจ้าคุณนรรัตน ฯ ท่านสิ้นเสียแล้ว" (คำว่าเจ้าคุณนรรัตน ฯ ซึ่งเป็นที่เจนหูเพราะเราสนใจท่านมาก่อน เป็นผู้ที่เราเคารพนับถือทั้งบูชาในความกตัญญูอันสูงยิ่ง และยกย่องในการปฏิบัติหลักธรรมอย่างบริสุทธิ์สะอาดของท่านอยู่ก่อนแล้ว เป็นที่ขึ้นใจของเราตลอดมา จึงไม่มีข้อสงสัยจะเป็นอื่นไปได้นอกจากภิกษุพระยานรรัตนราชมานิต) เป็นข่าวที่ใหญ่สำหรับข้าพเจ้าทำให้ตื่นเต้นและขนลุก รีบบอกไปว่า "ผมยังไม่ทราบข่าว ท่านสิ้นเมื่อไหร่" เสียงคุณประยงค์ ฯ ตอบอย่างเร่งร้อนมาว่า "ผมเองก็เพิ่งรู้ก่อนหน้านี้จึงรีบโทรศัพท์

มาบอกให้รู้ก่อน ทราบว่าท่านสิ้นเมื่อวันศุกร์ที่ ๘ นี่เอง บ่ายวันพรุ่งนี้จะมีการพระราชทานรดน้ำศพ (วันอาทิตย์ที่ ๑๐ มกราคม พ.ศ. ๒๕๑๔) ที่ศาลาละมูนนิรมิตเวลาบ่าย ๔ โมง" ข้าพเจ้าได้รับฟังด้วยความเศร้าสลด ใจคอหดหู่ คิดว่างานรดน้ำศพต้องมีเจ้านายผู้ใหญ่ และข้าราชการพ่อค้ามากมายเข้าไม่ถึง เพราะท่านเป็นที่เคารพนับถือของประชาชนทั่วไป ที่ทราบถึงการสละกิเลสของท่าน ข้าพเจ้าอาลัยท่านมาก ต่อมาข้าพเจ้าได้ทราบว่ามีผู้เสียน้ำตาเพราะยังปลงไม่ตก ว่าตามธรรมชาติของสังขารย่อมแตกดับเป็นธรรมดาไม่มีผู้ใดอยู่ได้ตลอดไปไม่รู้ดับ แต่เพราะท่านเป็นตัวอย่างปฏิบัติทางหลักธรรมที่ดียิ่งเท่าที่ข้าพเจ้ารู้ ในยุคปัจจุบันนี้หาได้ยาก ข้าพเจ้าเป็นมนุษย์ปุถุชนธรรมดา ย่อมจะมีความรู้สึกเสียดายแทนส่วนรวมทั่วไป ข้าพเจ้าคิดว่าพุทธจักรได้สูญเสียครั้งยิ่งใหญ่เป็นประวัติศาสตร์ของเมืองไทย เพราะความดีของท่านที่ปฏิบัติตนอยู่ในหลักธรรมอย่างบริสุทธิ์ผุดผ่องไม่มีราคี ซึ่งการปฏิบัติเป็นตัวอย่างที่ดียิ่งสมควรแก่พระภิกษุสงฆ์ชาวพุทธอุบาสกอุบาสิกาทั้งหลาย และจะเป็นประโยชน์แก่เยาวชนที่กำลังจะศึกษาการปฏิบัติธรรมต่อไป

แม้ว่าตัวข้าพเจ้าจะไม่คุ้นเคยและรู้จักท่านมาก่อนก็ดีแต่ความดีของท่านที่ได้ปฏิบัติมาแล้ว ทำให้ผู้รู้ ผู้เห็นต่างก็ยกย่องสรรเสริญทั่วไป แม้ท่านจะไม่เคยเทศน์สั่งสอนเผยแพร่ทางธรรมให้แพร่ออกไปก็ดี แต่ท่านเป็นผู้ ที่ปฏิบัติหลักธรรมซึ่งเป็นตัวอย่างที่หาได้ยาก เพราะท่านพูดน้อยแต่ท่านปฏิบัติมาก อันผู้ปฏิบัติตนด้วยศีลสมาธิปัญญาปลดเปลื้องรูป รส กลิ่น เสียง แลดับความโลภ ความโกรธ ความหลง ดังเช่นพระภิกษุพระยานรรัตน ฯ นี้ แม้จะไม่เคยรู้จักคุ้นเคยมาก่อน แต่เมื่อรู้ ถึงการปฏิบัติหลักธรรม ที่ท่านได้เสียสละหมดทุกสิ่งทุกอย่างแล้วก็มีความศรัทธาเกิดขึ้นทางใจ ทำให้เกิดความเคารพนับถือ ผิดกับบางท่านแม้จะยังไม่รู้ ไม่เห็นไม่เคยรู้จักมาก่อน เมื่อได้ยินข่าวความชั่วร้ายของมนุษย์ใจบาปหยาบช้ามัวเมาหลงอยู่ในกิเลสตัณหา เราก็นึกรังเกียจไม่อยากพบเห็นเกิดขึ้นทางใจเช่นกัน

สำหรับข้าพเจ้าเป็นผู้สนใจในกรรมดีของผู้ทำความดีอยากจะเทิดทูนเขียนไว้เพื่ออนุชนรุ่นหลังจะได้รู้ และมีสิ่งหนึ่งที่ข้าพเจ้าชอบพิจารณาถึงนิสัยแต่ละท่านแม้ท่านผู้นั้นจะเป็น

บรรพชิต หรือจะเป็นฆราวาสอาจารย์ผู้ทรงความรู้เชี่ยวชาญเป็นปราชญ์ที่มีผู้ยกย่องนับถือทั่วไป เป็นผู้สอนธรรมข้าพเจ้าก็มักชอบพิจารณาทดลองพิสูจน์

หากได้รู้ได้เห็นท่านผู้นั้นยังมีอารมณ์ฉุนเฉียวโกรธง่าย แสดงกิริยาออกท่าทางหรือทางระบายอารมณ์ออกมาทางคำพูด หรือหนังสือก็ดี ข้าพเจ้าหมดความสนใจ เพราะถือว่าท่านผู้นั้นรู้เพียงทฤษฎีเท่านั้น ยังปฏิบัติไม่ได้ เมื่อยังไม่สามารถจะดับอารมณ์ข่มความโกรธของตนเองลงได้ แม้จะมีความรู้ความสามารถเพียงใด ก็ถือว่าผู้นั้นยังอยู่ในกิเลสหนา เพราะทางพระศาสนาท่านให้ดับความโลภ ความโกรธ ความหลงนี้ แต่ความโกรธเป็นกิเลสหยาบ ๆ ไม่ละเอียดอ่อนตามอารมณ์รุนแรงนั้น เป็นสิ่งเดียวที่จะแสดงให้เห็นได้ง่าย เมื่อโกรธแล้วส่วนมากจะระงับอารมณ์อดไว้ไม่อยู่ย่อมจะระเบิดออกมาทางกิริยาและคำพูดตลอดทั้งตัวอักษร ส่วนความโลภความหลงนั้นละเอียดอ่อนมองเห็นช้า แต่เมื่อด่านแรกสำคัญคือ ความโกรธระงับไม่อยู่แล้ว สิ่งต่อไปก็ไม่ต้องพูดถึง นี่เป็นความรู้สึกของข้าพเจ้า แต่

ผู้อื่นจะเห็นอย่างใดนั้นแต่ละบุคคลไม่เหมือนกัน หากจะกระทบกระเทือนผู้ใด โดยข้าพเจ้าไม่เจตนาก็ต้องขออภัยด้วย

ขอย้ำความรู้สึกอีกครั้งว่า พระภิกษุพระยานรรัตนราชมานิต ท่านมีความบริสุทธิ์ในศีลสมาธิ กำจัดความโลภ โกรธ หลง ห่างไกลจากรูปรสกลิ่นเสียง สละทรัพย์สินสมบัติทางโลกตลอด ตัดขาดจากตัณหาราคะกิเลสทำลายความลุ่มหลงงมงายออกไปได้ เป็นเหตุจูงใจให้พวกเราและศาสนิกชนทั้งหลายพากันนิยมยกย่องเคารพบูชานับถือด้วยกาย วาจาใจ เกิดศรัทธาขึ้นมาเอง แม้ท่านจะไม่ได้ออกจากวัดไปเที่ยวเผยแพร่เทศนาสั่งสอนอบรมศีลธรรม ประชาชนชาวพุทธทั้งหลาย เช่นสงฆ์ที่ท่านออกเผยแพร่พระศาสนาทั่วไปอย่างปัจจุบันนี้ แต่การปฏิบัติของท่านเป็นตัวอย่างประเสริฐยิ่ง ในยุคนี้หายาก ควรแก่การที่บรรพชิตผู้บวชแต่กาย จิตใจยังอยู่ทางโลก และฆราวาสอุบาสกอุบาสิกาที่สนใจในหลักปฏิบัติควรที่จะนำมาพิจารณาศึกษา

ข้าพเจ้ายังรู้สึกเสียดายที่ยังไม่เคยไปพบเห็นและนมัสการท่านมาก่อน ฉะนั้นจึงได้ระลึกถึงคุณความดีของท่านอยู่แต่

ภายในความรู้สึก ข้าพเจ้าไม่กล้าพอที่จะอุทิศส่วนกุศลให้แก่ท่านได้ เพราะรู้ดีว่าท่านมีทุกสิ่งซึ่งได้บรรลุธรรมอย่างเพียบ-พร้อม เมื่อเปรียบเทียบแล้วตนเองก็คือยาจกไม่สามารถจะมีสิ่งใดอุทิศ เมื่อท่านอยู่เหนือทุกข์ทั้งปวงทางโลก ข้าพเจ้าก็ได้แต่ขอน้อมกายวาจาใจขอนมัสการ ท่านผู้บริสุทธิ์สะอาด ผู้ซึ่งหลุดพ้นจากความโลภ รัก โกรธ หลง ห่างไกลจากกิเลสตัณหาไปสู่ความสุขสงบอันสูงยิ่ง ความรู้สึกของข้าพเจ้าเคยคิดไว้ก่อนว่าทุกยุคทุกสมัยย่อมจะมีผู้บรรลุพระอรหันต์ ฉะนั้น เมื่อพิจารณาถึงหลักปฏิบัติของธัมมะวิตักโกภิกขุแล้ว ข้าพเจ้าคิดว่าท่านอาจจะได้ถึง ซึ่งความสุขสงบสุดยอดในทางพระศาสนาแล้ว นี่เป็นความรู้สึกของข้าพเจ้าผู้อ่อนทั้งความรู้ทางพระศาสนาและทั้งปัญญา อาจผิดถูกประการใดที่ในความเห็นไม่ตรงกับผู้อื่น ข้าพเจ้าขออภัยด้วย

เมื่อข่าวการสูญเสียท่านผู้ปฏิบัติหลักธรรมด้วยความบริสุทธิ์สะอาดได้แพร่ออกไป ทำให้พุทธศาสนิกชนพากันเศร้าสลดใจ และต่อมาข้าพเจ้าก็ได้รับโทรศัพท์จากคุณนายน้อม พูดถึงเรื่องของท่าน "ธมฺมวิตกฺโก" ท่านผู้ปฏิบัติหลักธรรมบริสุทธิ์

สะอาด กำจัดพ้นจากความโลภ ความโกรธ ความหลง และหลุดพ้นจากรูป รส กลิ่น เสียง ในสิ่งที่ก่อให้เกิดตัณหา สละทั้งทรัพย์สินสมบัติถวายวัดเพื่อบำรุงพระศาสนาต่อไป

ที่สุดคุณนายน้อมก็ขอร้องให้ข้าพเจ้าเขียนประวัติของท่าน ข้าพเจ้าจึงเรียนคุณนายน้อมให้ทราบว่า ข้าพเจ้าคงไม่สามารถที่จะเขียนประวัติของท่านได้ เพราะท่านได้ปฏิบัติธรรมชั้นสูงเกินความรู้ความสามารถของข้าพเจ้า ที่จะเข้าถึงอาจทำให้ประวัติอันดีงามมัวหมองเป็นมลทิน ในการเขียนของข้าพเจ้า คุณนายน้อมรับว่าจะนำรายละเอียดมาให้ ข้าพเจ้าก็หนักใจ เพราะรู้ความสามารถของตนเองยังไม่ถึงขนาดที่จะอาจเอื้อมไปเขียนประวัติท่าน ผู้ปฏิบัติธรรมขาวสะอาดไม่มีราคี ซึ่งมีพุทธศาสนิกชนทั้งหลายผู้ทรงความรู้สูงยกย่องท่านว่าเป็นเหมือนพระอรหันต์องค์หนึ่ง ฉะนั้นข้าพเจ้าก็ยังแบ่งรับแบ่งสู้ รู้ว่าคุณนายน้อมท่านเป็นผู้เลื่อมใสศรัทธาในท่านภิกษุพระยานร-รัตน ฯ และทั้งคุณนายน้อมยังเป็นพุทธศาสนิกชนผู้เลื่อมใสในหลักธรรม และสร้างบุญบริจาคทานมีชื่อผู้หนึ่ง

เมื่อข้าพเจ้าพูดทางโทรศัพท์กับคุณนายน้อมแล้ว ก็ต้องใช้ความคิดว่าควรจะทำอย่างใด ในความหวังดีและให้เกียรติอันสูงแก่ข้าพเจ้า แต่แล้วต่อมาจำได้ว่าเป็นปลายเดือนมกราคมปีนั้นข้าพเจ้าก็ได้รับโทรศัพท์จากคุณณรงค์ สุทธิกุลพาณิชย์ จากธนาคารกรุงเทพ บอกกับข้าพเจ้าว่า "ธนาคารกรุงเทพได้จองสวดศพเจ้าคุณนรรัตน ฯ วัดเทพศิรินทราวาสในนามของธนาคารกรุงเทพกับคณะ ท. เลียงพิบูลย์ เป็นเจ้าภาพร่วมกัน ผมไม่ได้บอกคุณ ท. ให้ทราบล่วงหน้าเพราะกลัวจะจองไม่ทัน" ข้าพเจ้าได้ฟังก็ตื่นเต้นเพราะมีความศรัทธาเคารพท่านเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว และบอกไปกับคุณณรงค์ สุทธิกุลพาณิชย์ ทางโทรศัพท์ว่า "ผมขอขอบคุณที่ได้กรุณาให้เกียรติอันสูงที่ได้พ่วงไปด้วย ผมยินดีมากเพราะผมและเพื่อน ๆ ทุกคนก็เลื่อมใสศรัทธาในตัวท่านเจ้าคุณนรรัตน ฯ อยู่แล้ว คืนไหนที่จองเป็นเจ้าภาพ ผมจะได้จดไว้"

เสียงคุณณรงค์ สุทธิกุลพาณิชย์ ตอบมาทางโทรศัพท์ "วันที่ ๑๓ มีนาคม" ข้าพเจ้ามาคิดดูยังมีเวลาอีกเกือบสองเดือน

จึงถามไปว่า “ทำไมจึงช้านักกว่าจะถึงเวลาอีกนาน เสียงคุณณรงค์ฯ ตอบมาว่า “ระยะใกล้ ๆ จองไม่ได้ เพราะมีผู้จองหมดแล้ว ถ้าไม่รีบจองก็ต้องช้าไปกว่านี้อีกมาก ต้องรอคิว”

หลังจากนั้นวันคืนได้ผ่านไปเมื่อถึงวันที่ ๑๓ มีนาคม ๒๕๑๔ ข้าพเจ้ากับเพื่อน ๆ ก็ไปร่วมเป็นเจ้าภาพกับธนาคารกรุงเทพ ฯ เมื่อข้าพเจ้าไปถึงก็เห็นมีท่านที่มาก่อนหน้าข้าพเจ้ามากท่าน คุณณรงค์ สุทธิกุลพาณิชย์ ได้แนะนำให้รู้จักคุณชิน โสภณพาณิช และมากท่านที่ยังไม่รู้จักและจำไม่ได้หมด ข้าพเจ้าขึ้นบนศาลาเห็นโกษฐ์ตั้ง แต่หลังโกษฐ์มีโลงบรรจุศพของท่านพระภิกษุเจ้าคุณนรรัตน ฯ แทนที่จะอยู่ในโกษฐ์ เห็นจะเป็นเพราะท่านสร้างโลงไว้ก่อนแล้วและสั่งไว้ ข้าพเจ้าตรงเข้าไปจุดธูปแล้วก็กราบลงน้อมจิตนมัสการด้วยกายวาจาใจ ระลึกถึงท่านผู้พ้นจากความโลภ รัก โกรธ หลง ห่างไกลจากรูป รส กลิ่นเสียง ซึ่งก่อกวนให้เกิดกิเลสทั้งหลาย ได้สุดสิ้นลงแล้ว เป็นตัวอย่างปฏิบัติแสวงหาแสงสว่างแห่งดวงธรรม เพื่อหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง ซึ่งมนุษย์อีกมากมายในโลกยังอยู่ในห้วงแห่งความหลง เพื่อเป็นอนุสรณ์แก่อนุชนผู้ที่จะได้ตัวอย่างปฏิบัติตามต่อไป

คืนนั้น ข้าพเจ้าได้ทราบว่ามีหลายท่านร่วมงานสวด และบางท่านก็อุตส่าห์มาจากต่างจังหวัด มีหลายท่านซึ่งข้าพเจ้าก็ได้มีโอกาสรู้จักในคืนนั้น

ข้าพเจ้ามีโอกาสได้รับเกียรติสนทนากับท่านเจ้าคุณใหญ่ พระธรรมธัชมุนีท่านเจ้าอาวาสและท่านเจ้าคุณอุดมสารโสภณ ท่านได้มอบพระเครื่องแก่ข้าพเจ้า ซึ่งเป็นความกรุณาอย่างสูง และคุณลิ้นจี่ได้กรุณามอบของหลายสิ่งพร้อมทั้งพระเครื่อง ข้าพเจ้าต้องกราบขอบพระคุณ และมีมากท่านที่สนใจในกฎแห่งกรรม ท่านเหล่านี้ ข้าพเจ้าเพิ่งรู้จักในคืนนั้น ความจริงข้าพเจ้ารู้จักชื่อเสียงของท่านมานานแต่ยังไม่เคยพบตัวท่าน คืนนั้นหลังจากพระสวดเสร็จแล้ว เพื่อนได้พาข้าพเจ้าไปแนะนำให้รู้จักกับท่านอาจารย์พระครูปัญญาภรณ์โศภน (มหาอำพัน บุญ–หลง) ผู้ซึ่งข้าพเจ้าเคารพนับถือมาก่อนที่จะพบและท่านผู้หนึ่งที่ข้าพเจ้าได้เคารพนับถือ อาจารย์พระครูปัญญาภรณ์โศภน (มหาอำพัน บุญ–หลง) ซึ่งพวกเรามีจำนวนไม่น้อยได้เป็นศิษย์ของท่านมาก่อน แต่ข้าพเจ้าก็เพิ่งจะรู้จักตัวท่านในคืนนั้น และได้พบทั้งคุณตริ จินตยานนท์ ซึ่งเป็นน้องท่าน

เจ้าคุณนรรัตน ฯ ซึ่งอยู่ในที่นั้นกับท่านอาจารย์พระครูปัญญาภรณ์โศภน ข้าพเจ้าได้มีโอกาสกราบนมัสการท่านอาจารย์ในคืนนั้น ความจริงท่านอาจารย์มหาอำพัน บุญ—หลง ซึ่งชื่อนี้ข้าพเจ้าได้เรียกจนติดปาก ข้าพเจ้ารู้จักท่านแต่ชื่อและมีความเคารพนับถือตั้งแต่ยังไม่เคยพบตัวท่านมาก่อน เคยมีแต่จดหมายและเคยพูดโทรศัพท์บางครั้งเท่านั้น ทั้งได้ทราบว่าท่านเกิดในตำบลเดียวกับข้าพเจ้า เมื่อได้ทราบได้พบท่านอาจารย์ก็เกิดความปิติยินดีขึ้นทางใจ คืนนั้นข้าพเจ้าได้สนทนากับท่านอาจารย์พระครูปัญญาภรณ์โศภน คุณตริ ฯ และเพื่อนอีกหลายท่าน หลังจากเสร็จจากงานสวดแล้ว เราก็ยังอยู่สนทนากันอีกนาน

มีหลายท่านทั้งอาจารย์พระครูปัญญาภรณ์โศภน และคุณตริ จินตยานนท์ ได้ปรารภอยากให้ข้าพเจ้าเขียนเรื่องของพระภิกษุพระยานรรัตน ฯ และคุณตริ จินตยานนท์ ซึ่งเป็นน้องชายผู้ใกล้ชิดกับท่านเจ้าคุณผู้ที่ยินดีร่วมให้ข้อความอย่างละเอียดพอที่จะหยิบยกขึ้นมาเขียน

ข้าพเจ้ากล่าวขอบคุณทุกท่านที่ได้สนับสนุนให้ข้าพเจ้ารับเขียนเรื่องนี้ นับว่าเป็นเกียรติอันสูงยิ่งที่ข้าพเจ้าได้

รับ ที่ได้มีโอกาสเขียนในความเป็นอยู่ ของพระภิกษุที่ชาวบ้านชาวเมืองตลอดจนชั้นเจ้านายและพระสงฆ์ชั้นสูง ทั้งชาวต่างประเทศเคารพนับถือยกย่องว่าท่านได้ปฏิบัติดีพร้อม ทั้งสูงด้วยความกตัญญูกตเวที ท่านเป็นผู้มักน้อย หลุดพ้นจากความโลภรักโกรธหลง ตัดสิ้นสุดจากรูปรสกลิ่นเสียง สละทรัพย์สินสมบัติจนสิ้นไม่มีสิ่งใดห่วงกังวลต่อไป สละทุกสิ่งไม่ยึดถือว่าเป็นตัวตน เป็นสมบัติของตน

ข้าพเจ้า จึงไม่กล้าที่จะรับปากแน่นอนว่าข้าพเจ้าจะสามารถเขียนเรียบเรียงเรื่องเหล่านี้ได้เพียงไหน เพราะรู้สึกหนักใจ หากข้าพเจ้าเรียบเรียงเขียนขึ้นได้เพียงครึ่งหนึ่งที่ความดีของท่านได้ทำไว้ข้าพเจ้าก็พอใจแล้ว ฉะนั้นข้าพเจ้าจึงรับว่าจะพิจารณาดูตัวเองเสียก่อน เหตุการณ์เหล่านี้ก็ผ่านมา ข้าพเจ้าก็มีภาระที่จะต้องทำอีกมาก

จนถึงเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๔ คุณประยงค์ ดาวมณี โทรศัพท์มาถามว่าว่างหรือยัง ท่านอาจารย์อยากจะพบ บังเอิญเวลานั้นข้าพเจ้าต้องรีบเขียนเรื่องสำหรับ ส.ค.ส.

ปีใหม่ ๒๕๑๕ จะต้องเร่งส่งต้นฉบับไปให้โรงพิมพ์ เร่งให้ทางโรงพิมพ์เข้าเล่มให้เสร็จเรียบร้อย ก่อนเดือนธันวาคม ก่อนถึงวันปีใหม่อย่างน้อยหนึ่งเดือน จึงตอบไปว่าเมื่อหนังสือพิมพ์ตรวจแก้เสร็จเรียบร้อยแล้ว จะรีบไปนมัสการท่านอาจารย์

เมื่อข้าพเจ้าได้นัดไปพบท่านอาจารย์ ที่วัดเทพศิรินทราวาส เมื่อวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน เวลา ๑๔.๐๐ น.

วันนั้นท่านอาจารย์พระครูปัญญาภรณ์โศภน (มหาอำพัน บุญ—หลง) และคุณตริ จินตยานนท์ และคุณประยงค์ดาวมณี ได้คอยอยู่ก่อนแล้ว

เรามีเวลาสนทนากันเพียงได้ทราบงานที่จะจัดพระราชทานเพลิงศพ พระภิกษุพระยานรรัตนราชมานิตกำลังใกล้เข้ามาแล้ว จะเริ่มตกลงวันงานในเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๕๑๕ นี้ คุณตริ จินตยานนท์ ได้กรุณาให้ความรู้รายละเอียดข้าพเจ้ามากมายที่จะเป็นประโยชน์ในการเขียนครั้งนี้ แต่วันนั้นเวลาบ่ายข้าพเจ้ามีเวลาไม่มากนัก เรานัดต่อ วันที่ ๓๐ พฤศจิกายน เวลาบ่าย ครั้งนี้ได้รายละเอียดพอที่จะนำมาเล่ามาเขียนเป็นคำ

ให้สัมภาษณ์ของคุณตริ จินตยานนท์ และข้าพเจ้าจะนำเอาคำของเพื่อน ๆ และท่านที่เคารพนับถือ ที่เคยสนทนากับท่านพระภิกษุพระยานรรัตน ฯ ที่เกิดประโยชน์ในข้อคิดรวบรวมลงไปด้วย

วันที่ ๓๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๔ เมื่อถึงวันเวลาข้าพเจ้าก็ได้มาพบกับ คุณตริ จินตยานนท์ ที่กุฏิท่านอาจารย์ เราก็เริ่มสนทนาถึงเรื่องการงานเพื่อไม่ให้เวลาเสียไป คุณตริ จินตยานนท์ ได้เล่าถึงความจำในเรื่องอดีตของพระภิกษุพระยานรรัตนราชมานิต ครั้งเมื่อท่านเริ่มเข้ารับราชการครั้งแรก จนใกล้ชิดพระยุคลบาทล้นเกล้าล้นกระหม่อมพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จนเป็นที่โปรดปรานไว้วางพระราชหฤทัย เริ่มเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗ ถ้าจะนับย้อนหลังจาก พ.ศ. ๒๕๑๔ ก็ประมาณ ๕๗ ปีผ่านมา นับว่าเป็นประวัติในอดีตที่น่ารู้น่าศึกษา

เมื่อพิจารณาดูแล้ว ก็จะรู้ว่าอันดวงชะตาชีวิตของมนุษย์เรานี้ แต่ละบุคคลย่อมจะมีสิ่งที่ผิดแปลกแตกต่างกันแล้ว

แต่กรรมดีกรรมชั่วในอดีตจะหนุนนำ บางครั้งดวงชะตาชีวิตก็เล่นตลกขบขันกลับพาชีวิตให้ไปสู่ความรุ่งโรจน์อย่างนึกไม่ถึง ซึ่งเวลานั้นพระภิกษุพระยานรรัตนราชมานิตยังเป็น นายตรึก จินตยานนท์ อยู่ในวัยหนุ่ม ได้รับตำแหน่งหน้าที่เชิญเครื่องโต๊ะเสวยครั้งแรก รับใช้เมื่อในหลวงทรงร่วมโต๊ะเสวยพร้อมกับข้าราชการผู้ใหญ่หลายท่าน นายตรึก ฯ มีหน้าที่เปิดน้ำโซดารินใส่แก้วถวายในหลวงและรินให้ข้าราชการผู้ใหญ่ทั่วกันในที่นั้น

จะเป็นเพราะความไม่ชำนาญหรือประหม่าเมื่ออยู่ต่อหน้าเจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดิน จึงเปิดโซดาที่บรรจุขวด สมัยนั้นขวดโซดาหรือน้ำมะเน็ดใช้แบบเดียวกัน ใช้ขวดทำพิเศษคอขวดคอดข้างหนึ่งและโป่งออกมาข้างหนึ่ง สีขวดแก้วไม่ขาวเป็นสีค่อนข้างเขียวอ่อน ๆ แต่มีความหนาเป็นพิเศษ มีลูกแก้วกลม ๆ แทนจุกขวดอัดขึ้นมาดันแหวนยางตอนปากขวดไว้แน่น เวลาเปิดใช้ไม้สำหรับเปิดกดดันลูกแก้วให้ลงไป หรือมือแข็งก็ใช้หัวแม่มือกดดันลูกแก้วให้ลงไป ก็จะเกิดเสียงดังฟู่ด้วยแรงดันของลมอัด

ไว้ภายในพุ่งขึ้น จะเป็นฟองเมื่อเวลาเทน้ำในขวดไหลลงแก้ว แต่ก็ต้องตะแคงขวดให้ลูกแก้วลงไปค้างอยู่ในช่องทำไว้โดยเฉพาะ มิฉะนั้นเวลารินน้ำในขวดลูกแก้วก็จะตกลงมาปิดปากขวดเทน้ำไม่ออก

นายตรึก จินตยานนท์ ในเวลานั้นจะขาดความชำนาญหรือความประหม่า เมื่อเปิดแล้วยกขวดโซดารินลงแก้วตะแคงผิดทาง ลูกแก้วก็กลับตกลงมาอุดปากขวดแล้วยกขวดขึ้นตั้งตรง ลูกแก้วก็ตกลง แล้วเทใหม่แต่ก็เข้าแบบเก่า นายตรึก ฯ ตกใจกลัวมากทำอะไรไม่ถูก คนเรายิ่งกลัวก็ลนลานก็ยิ่งผิด ไม่รู้จะทำอย่างไรดีก็เอานิ้วชี้อีกมือหนึ่งแหย่เข้าไปในปากขวดดันลูกแก้วไว้ไม่ให้ปิด แล้วก็รินน้ำโซดาออกมา แต่ลงในแก้วไม่มากไหลกระจายไปข้าง ๆ แก้ว ทำให้บริเวณนั้นเปียกแฉะ โซดาหกเลอะผ้าปูโต๊ะ นายตรึก จินต-ยานนท์ มีความหวาดกลัวในหลวงจะทรงกริ้วยิ่งนัก นึกถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เคยเคารพนับถือยึดมั่นเวลานั้น ในพระพุทธรูป ๓ องค์ คือ หลวงพ่อพระแก้วมรกต วัดพระแก้ว หลวงพ่อ

พระพุทธชินสีห์ วัดบวรนิเวศน์ และหลวงพ่อพระพุทธชินราช วัดเบญจมบพิตร เมื่อคับขันไม่มีทางออกก็นึกถึงพระเป็นที่พึ่ง จึงได้นึกอธิษฐานจิตอยู่ในใจ ขอความช่วยคุ้มครองจากหลวงพ่อทั้งสามองค์ จะเป็นด้วยบารมีของพระพุทธรูปทั้ง ๓ องค์ หรือบารมีของกรรมดีที่เคยสร้างสมไว้แต่อดีต จะเป็นวาสนามีความรุ่งเรืองใกล้ชิดพระยุคลบาทจึงทำให้ในหลวงทรงเอ็นดู

ตามปกติตามธรรมดาแล้วในหลวงท่านจะทรงกริ้วมาก แต่เมื่อเห็นกิริยาท่าทางของนายตรึก จินตยานนท์ ตื่นกลัวพระองค์ท่านกลับทรงพระสรวลเห็นเป็นเรื่องขบขัน ทรงหันไปรับสั่งกับเจ้าพระยาราม ฯ ว่า "เจ้าเด็กคนนี้มาจากไหน" เจ้าพระยารามราฆพกราบบังคมทูลว่า "เป็นนักเรียนเสือป่าที่ทรงโปรดเกล้าให้คัดเลือกมา เมื่อคราวซ้อมรบพระเจ้าข้า" ต่อจากนั้นมาในวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๙ จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าให้ย้ายนายตรึก ฯ เข้าไปประจำห้องที่พระบรรทม นึกเห็นได้ว่าชะตาชีวิตนี้เป็นสิ่งลี้ลับ การทำสิ่งใดลงไปจะเป็นการบกพร่องเพราะไม่สันทัดมิได้เจตนา

จะให้บกพร่อง พยายามทำดีที่สุด บางครั้งก็ทำให้ผู้ใหญ่เห็นความซื่อและให้ความเอ็นดู บางครั้งก็ถูกตำหนิโทษ ไม่มีสิ่งใดแน่นอน ชะตาชีวิตได้ผลักดันให้นายตริก จินตยานนท์ เข้าไปรับใช้อยู่ใกล้ชิดพระยุคลบาทจนเป็นที่โปรดปรานเจริญในหน้าที่ราชการ จนเป็นเจ้ากรมห้องที่พระบรรทม ทรงไว้วางพระราชหฤทัย เป็นตำแหน่งสำคัญและสูงในราชสำนัก จนได้บรรดาศักดิ์ตามลำดับมาถึงเป็นพระยานรรัตนราชมานิตเป็นชั้นพระยาพานทองเมื่ออายุยังน้อย ตลอดเวลาราชการใกล้ชิดพระยุคลบาทไม่เคยถูกในหลวงทรงกริ้วเลย พระยานรรัตนราชมานิตสูงด้วยความกตัญญู มีความจงรักภักดีต่อองค์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระอุปัชฌาย์อาจารย์บิดามารดาและคุณยายผู้เลี้ยงดูอย่างใกล้ชิดทนุถนอมรักใคร่มาแต่เล็กจนเติบใหญ่ เพราะคุณแม่ติดตามคุณพ่อซึ่งไปรับราชการอยู่ตามหัวเมือง ดังที่คุณตริ จินตยานนท์ ได้บันทึกความทรงจำนับแต่เริ่มแรกเท่าที่รู้จนบวชเพื่ออุทิศส่วนกุศลถวายพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ และศึกษาธรรมจนมองเห็นทุกข์เวทนา

ของสัตว์โลก ที่ยังหลงงมงายติดอยู่ในวัฏฏะไม่สิ้นสุดท่านได้ศึกษาปฏิบัติจนบรรลุธรรมชั้นสูงเป็นที่เคารพนับถือของประชาชนชาวพุทธทั่วไป ดังที่ข่าวของผู้รู้ธรรมทั้งหลายลือกันว่าท่านสำเร็จเป็นองค์อรหันต์ ตลอดเวลาการปฏิบัติท่านรู้ถึงเวลามรณภาพ นี่เป็นความรู้สึกของผู้เขียนและจากคำบอกเล่าของคุณตริ จินตยานนท์ แต่ข้อความที่จะกล่าวต่อไปนี้เป็นบันทึกความทรงจำของ คุณตริ จินตยานนท์ โดยตรงดังต่อไปนี้

ตามปกติเจ้าคุณพี่เป็นคนมีรูปร่างผอมบาง ไม่แข็งแรง แต่เมื่อเข้าไปประจำทำงานในห้องที่พระบรรทม มีหน้าที่ถวายอยู่งานนวดเวลาในหลวงบรรทมเป็นประจำ จนกว่าจะบรรทมหลับ ซึ่งกินเวลาเป็นชั่วโมง ๆ บางวันถ้ามีพระอาการทรงประชวรเล็กน้อยก็ต้องนวดอยู่ตลอดเวลาวางมือไม่ได้ ถ้าวางมือก็จะตื่นบรรทม การมีร่างกายอ่อนแอไม่แข็งแรงทำให้เจ้าคุณพี่ต้องปรับปรุงตนเอง เพื่อได้สนองพระเดชพระคุณล้นเกล้า ฯ ให้ได้เต็มที่ โดยการฝึกออกกำลังกายใช้เครื่องช่วย

ประกอบ เช่น ซันดาวน์ ดัมเบล กรีบ อินเดียนคลับบาร์ จนมีร่างกายแข็งแรงผิดกว่าเดิมเป็นคนละคน ยิ่งกว่านั้นโดยที่ล้นเกล้า ฯ ทรงมีพระวรกายอ้วน เส้นสายอยู่ลึกจะต้องจับนวดแรง ๆ จึงจะถูกเส้น การบีบขยำสุ่มไปก็ไม่ถูกเส้นสายย่อมไม่ได้ผล เจ้าคุณพี่จึงพยายามหาทางที่จะศึกษาในเรื่องสรีรวิทยาเกี่ยวกับเส้นเอ็นในร่างกายของคน จึงไปหาเจ้าคุณดำรง-แพทยาคุณ ผู้อำนวยการโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ในสมัยนั้นเพื่อขอศึกษาโดยดูการผ่าศพพยายามไปพิจารณาศึกษา จนพอจะเรียนรู้เส้นเอ็นต่าง ๆ ในร่างกายมนุษย์บ้างจนสามารถนำความรู้มาเป็นประโยชน์ได้ ถวายการนวดเฟ้นล้นเกล้า ฯ จนเป็นที่พอพระราชหฤทัยและโปรดปรานได้รับพระมหากรุณาธิคุณเป็นพิเศษ ความจงรักภักดีของเจ้าคุณพี่ที่ถวายต่อล้นเกล้า ฯ นั้นเป็นผลสนองทำให้ล้นเกล้า ฯ ทรงมีพระเมตตาห่วงใยเป็นพิเศษ มักจะรับสั่งกับผู้ใกล้ชิดว่า "สำหรับพระยานรรัตน ฯ ฉันขอใครอย่าไปรบกวนแกเป็นอันขาด เพราะแกตั้งใจปฏิบัติรับใช้ฉันแต่ผู้เดียว"

ระหว่างรับราชการอยู่นี้ เจ้าคุณพี่ค้นคว้าหาความรู้ในเรื่องการดูลายมือตามตำราต่างประเทศ อ่านตำราโยคีและใช้เวลาว่างราชการศึกษาวิชาสะกดจิตเพ่งกสิณ ซึ่งการเพ่ง-กสิณนี้เป็นเรื่องที่คุณพ่อศึกษาอยู่แล้ว เจ้าคุณพี่เห็นว่าจะทำความสงบให้กับจิตใจได้ก็ศึกษาบ้าง ปรากฏว่าห้องพักของเจ้าคุณพี่บางคราวที่มีคนรบกวนติดต่อบ่อย ๆ จึงติดป้ายเขียนไว้หน้าห้องว่า "**เจ้าของห้องต้องการความสงบไม่มีราชการห้ามติดต่อ**" การศึกษาในเรื่องต่าง ๆ เหล่านี้ล้นเกล้า ฯ ทรงทราบ รับสั่งเตือนด้วยความเป็นห่วงว่าพระยานรรัตน ฯ อย่าหมกมุ่นกับวิชาเหล่านี้นักเลย จะเป็นบ้า หาเวลาพักผ่อนควรหาความสุขสำราญเสียบ้าง แต่เจ้าคุณพี่ก็ยังคงใช้เวลาว่างจากราชการ พอมีเวลาก็ศึกษาในเรื่องดังกล่าวอยู่เรื่อย ๆ ตามนิสัยชอบ เจ้าคุณพี่มีความรู้ความชำนาญภาษาต่างประเทศมาก

เรื่องขอพระราชทานที่ดินและบ้าน เจ้าคุณพี่ก็มิได้กระตือรือร้นที่จะขอพระราชทานแต่อย่างใด จนกระทั่งในหลวงรับสั่งว่า "**เขาขอที่ดินกันทั้งนั้น ทำไมแกไม่ขอไว้สำหรับ**

ลูกหลานจะได้อยู่ต่อไป" เจ้าคุณพี่ก็ปล่อยเรื่อยมาจนในตอนสุดท้ายก็นึกถึงที่ดินของหลวง หลังวัดโสมนัสวิหาร ซึ่งเป็นที่เดิมเคยอยู่มาก่อน ย้ายมาอยู่ข้างวัดจึงถวายหนังสือกราบบังคมทูลขอที่โต๊ะเสวย ซึ่งมีเจ้าคุณราม ฯ นั่งรวมอยู่ด้วยในหลวงทรงรับหนังสือแล้วก็ส่งให้เจ้าคุณราม ฯ พิจารณาถวายความเห็นเช่นรายอื่น ๆ ตามปกติ เจ้าคุณราม ฯ กราบบังคมทูลว่า ที่ดินแปลงที่ขอนี้เป็นมรดกของพระองค์เจ้าดิลก ฯ พระราชทานให้ผู้ใดมิได้ เป็นอันว่าเจ้าคุณพี่ไม่สนใจจะขอพระราชทานอีกเรื่องเลยมาอีกระยะหนึ่ง ต่อมาในหลวงทรงพระกรุณาพระราชทานที่ดินอยู่ที่สี่แยกราชเทวีเชิงสะพานหัวช้างเนื้อที่ ๕ ไร่ พร้อมกับพระราชทานเงินปลูกบ้านหนึ่งหมื่นสองพันบาทโดยไม่ได้กราบทูลขอแต่อย่างใด

ก่อนที่คุณพ่อจะรับแต่งตั้งบรรดาศักดิ์ให้เป็นพระนรราชภักดีนั้น แต่เดิมคุณพ่อรับราชการสังกัดกระทรวงมหาดไทย มีบรรดาศักดิ์ชั้นประทวนโดยกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่งดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย

ทรงแต่งตั้งเป็นขุนช่าญสุพรรณเขตร ภายหลังย้ายสังกัดไป อยู่กรมสรรพากรกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ได้รับพระ-ราชทานบรรดาศักดิ์เป็นขุนพิพัฒน์ศุภผล ในการไปซ้อมรบสนามจันทร์ นครปฐม ล้นเกล้า ฯ รับสั่งกับเจ้าคุณพี่ว่าจะเลื่อนยศจากบรรดาศักดิ์เจ้าหมื่นสรรเพธภักดี ซึ่งดำรงตำแหน่งเจ้ากรมมหาดเล็กห้องที่พระบรรทม จะทรงแต่งตั้งให้เป็นพระยา ฯ แต่เจ้าคุณพี่กราบบังคมทูลว่าสูงเกินกว่าผู้บังเกิด-เกล้ามาก เพราะผู้บังเกิดเกล้ายศเพียงขุน ล้นเกล้า ฯ รับสั่งว่า ลูกเป็นพระยา พ่อเป็นขุนเท่านั้นหรือ ทรงรับสั่งให้คุณพ่อเข้าเฝ้าแล้วรับสั่งกับเจ้าคุณพี่ว่า ข้าจะแต่งตั้งพ่อเจ้าเป็นพระนรราชภักดี ลูกเป็นพระยานรรัตนราชมานิต กลับไปคราวนี้ให้ไปรับสัญญาบัตรที่ในวังเป็นพิเศษ นับเป็นมหากรุณาธิคุณล้นเกล้า (คุณพ่อเล่าว่าเมื่อเข้าเฝ้าที่สนามจันทร์ คุณพ่อไว้หนวดเพราะเป็นข้าราชการมาแต่แผ่นดินพระพุทธเจ้าหลวงซึ่งนิยมไว้หนวด ในหลวงรับสั่งว่า อ้อไว้หนวดด้วยหรือ แต่พอเข้ารับสัญญาบัตร คุณพ่อโกนหนวดออก พอเงยหน้าขึ้นจากถวายบังคม ในหลวงรับสั่งว่าอ้าวตัดหนวดทิ้งเสียแล้วหรือ)

เมื่อคุณพ่อรับราชการแล้ว ข้าพเจ้าพบแบบ ส. ขอรับบำนาญอยู่ที่ใต้โต๊ะเขียนหนังสือ จึงถามคุณพ่อว่าทำไมแบบ ส. เขียนไว้แล้วไม่ได้ยื่น คุณพ่อบอกว่าเจ้าคุณพี่ของเจ้าเขาไม่ให้ยื่น โดยให้เหตุผลว่าในหลวงอุปการะเลี้ยงดูเจ้าคุณพี่ของเจ้าแล้ว พี่เจ้าเขาจะจ่ายค่าเลี้ยงดูให้พ่อเองไม่จำเป็นต้องรบกวนขอให้สิ้นเปลืองพระราชทรัพย์ อีกจำนวนหนึ่ง เรื่องนี้ก็เป็นการแสดงความจงรักภักดีในล้นเกล้า ฯ ของเจ้าคุณพี่อีกเรื่องหนึ่ง

เมื่อเจ้าคุณพี่ได้อุปสมบทที่วัดเทพศิรินทร์แล้ว ต่อมาภายหลังคุณพ่อก็อุปสมบทที่วัดโสมนัส ฯ เจ้าคุณพี่ขอร้องไม่ให้คุณพ่อไปเยี่ยมที่วัดเทพศิรินทร์ เพราะตามวินัยสงฆ์นั้นจะแก่อ่อนอายุทางโลกนั้นไม่สำคัญ ให้ถือวันบวชก่อนหลังแก่และอ่อนพรรษา ผู้อ่อนพรรษาจะต้องเคารพผู้แก่พรรษากว่า เจ้าคุณพี่แก่พรรษากว่าจึงอยากเทิดทูนคุณพ่อป้องกันความไม่สบายทางจิตใจ วินัยสงฆ์กับวินัยทางทหารทางโลกก็คล้ายกัน เคยเห็นพ่อเป็นเพียงจ่า แต่ลูกเป็นชั้นนายพันเมื่ออยู่ในเครื่องแบบในงานต่าง ๆ พ่อก็ต้องทำความเคารพลูกตามวินัยทหารเช่นกัน

เป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปว่า ตั้งแต่เริ่มรับราชการจนกระทั่งล้นเกล้า ฯ สวรรคตไม่เคยถูกกริ้วเลย ทั้ง ๆ ที่ล้นเกล้าฯ กริ้วผู้อื่นบ่อยที่สุด เคยเล่าว่าตามปกติเวลารับสั่งหารือเข้าเฝ้าเวลากริ้วอยู่ก่อน เจ้าคุณพี่มักอธิษฐานบนบานศาลกล่าว ส่วนมากก็อ้อนวอนขอความคุ้มครองจาก พระพุทธชินสีห์ วัดบวรนิเวศน์ พระพุทธชินราชวัดเบญจมบพิตรและพระแก้วมรกตพร้อมทั้งเพ่งกระแสจิตขอให้มีพระเมตตาไม่กริ้วแล้วกราบลงพอเงยหน้าขึ้นสบพระเนตรก็มักจะหายกริ้ว นี่ก็เป็นกรณีหนึ่งซึ่งนับว่าเป็นบุญเก่าคู่บารมีที่คงเคยสร้างสมไว้แต่ปางก่อน จึงทำให้ถูกพระราชหฤทัยไปทุกอย่างมีเรื่องชวนขันเรื่องหนึ่ง คราวหนึ่งเสด็จไปในราชพิธีซึ่งจะต้องทรงเครื่องจอมทัพเรือ ในการนี้เจ้าคุณพี่ก็ได้จัดเครื่องทรงติดเหรียญตรากับหุ่นและถวายการตบแต่งจนเสร็จ คงเหลือแต่การเกาะขอกระบี่กับเข็มขัดอย่างเดียว ซึ่งกระบี่ทหารเรือนี้ก็มีอยู่องค์เดียวซึ่งเคยทรงอยู่เป็นประจำ เจ้าคุณพี่เห็นว่าส่วนสำคัญอื่น ๆ ได้จัดถวายเรียบร้อยแล้วจึงถอยออกจากที่นั่นไปมอบภาระการติดกระบี่ไว้แก่มหาดเล็ก

ร่องลงมา พอจะพ้นห้องก็ได้ยินเสียงทรงกริ้วตวาดมหาดเล็กว่า "ทำไมสั้นเต่อขึ้นมาอย่างนี้" เจ้าคุณพี่หันกลับเข้าไปด้วยความตกใจ ก้มลงกราบเพ่งจิตวิงวอนเช่นเคยปฏิบัติ แล้วก็เอามือจับสายกระบี่ดึงขึ้นดึงลงพอเป็นพิธีซึ่งไม่ทำให้สายกระบี่ยาวลงมาเลยสักเส้นเกล้า ฯ ก้มดูและรับสั่งว่า เออ เอาละค่อยยาวลงไปหน่อยใช้ได้แล้ว เรื่องเช่นนี้ภาษาชาวบ้านก็คงจะว่าเพราะชะตาตรงกันหรืออย่างไรแน่

ข้าราชการในสำนักซึ่งอยู่ใกล้ชิดพระยุคลบาทส่วนมากได้รับพระราชทานพระราชพินัยกรรม เจ้าคุณพี่ก็ได้รับเช่นเดียวกัน ในพระราชพินัยกรรมพระราชทานไว้เดือนละ ๑,๐๐๐ บาท บำนาญต่างหาก แต่เมื่อสวรรคตแล้วอภิรัฐมนตรีรัชกาลที่ ๗ พิจารณาตัดทอนให้เหลือรวมทั้งบำนาญด้วยเดือนละ ๗๐๐ บาท เท่าเงินเดือนที่ได้รับอยู่แต่ต่อมาเงินบำนาญซึ่งได้รับทางสำนักพระราชวัง ๘๔ บาท ๖๖ ๒/๓ สตางค์ ก็มีอานิสงส์เพิ่มขึ้นเป็น ๗๘๕ ส่วนพระราชพินัยกรรมซึ่งได้รับทางสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ไม่ได้เพิ่ม คงเดิม

ข้าพเจ้าจำได้ว่าเมื่อตอนเด็ก ๆ เคยไปค้างในวังกับเจ้าคุณพี่ ๒ ครั้ง ครั้งแรกตอนรับราชการใหม่ ๆ ไปค้างที่พระที่นั่งอัมพร ฯ ตอนเช้าในหลวงยังไม่ตื่นบรรทม ได้ลงไปเดินดูดุสิตธานี ส่วนรายละเอียดห้องพักของเจ้าคุณพี่จำไม่ได้ว่าอยู่ใกล้ชิดกับในหลวงเพียงใด ส่วนในคราวที่ประทับอยู่วังพญาไท เคยไปกลางวัน ดูดุสิตธานีซึ่งขนย้ายไปจากพระที่นั่งอัมพรฯครั้งสุดท้ายจำได้แน่นอนเพราะโตมากแล้วจำได้ว่าโรงเรียนปิดเทอมตรงกับงานเฉลิมพระชนม์พรรษา หยุดอยู่บ้านหลายวัน เจ้าคุณพี่เห็นว่ารบกวนคุณแม่มาก จึงพาไปค้างด้วยและให้อ่านภาษาอังกฤษให้ฟัง จำได้ว่าหนังสือแบบหัดอ่านภาษาอังกฤษปีโอคาร์ดไร๊ท เจ้าคุณพี่พาไปค้างในวังหลวงพระที่นั่งบรมพิมานซึ่งเป็นที่ประทับในหลวง ห้องเจ้าคุณพี่อยู่ติดห้องพระบรรทม ตรงเฉลียงมีประตูเปิดถึงห้องพระบรรทมและห้องทรงพระอักษร เจ้าคุณพี่สั่งกำชับเป็นหนักหนาว่าอย่าเปิดประตูนี้เป็นอันขาด เคราะห์หามยามร้ายเปิดไปพบในหลวงเข้าพูดจาไม่เป็นจะยุ่ง ข้าพเจ้าไม่กล้าเข้าไปใกล้ประตูนั้นเลย ปีนั้น

เป็นระยะที่พระวรกัญญาประธาน พระองค์เจ้าวัลภาเทวี ทรงดำรงตำแหน่งพระอัครราชเทวี งานเฉลิมพระชนม์พรรษาปีนั้น โปรดเกล้า ฯ ให้ข้าราชการแต่งแฟนซี ส่วนมากแต่งแขกอินเดียแบบมหาราชา เพราะในหลวงและพระอัครราชเทวีทรงเครื่องมหาราชาและมหารานี การประกวดแฟนซีนี้จัดทำกันที่โรงโขนหลังพระที่นั่งบรมพิมาน สลับฉากกับการแสดงละครพระราชนิพนธ์เรื่อง "ศกุนตลา" แสดงโดยข้าราชการกรมมหรสพ จำได้ว่าหลวงยงเยี่ยม ครูแสดงเป็นท้าวทุษยันต์ การแต่งกายแฟนซีคราวนี้เจ้าคุณพี่แต่งงิ้ว เป็นตัวเต๊กเซ็งขุนนางฝ่ายบุ๋นผู้ซื่อสัตย์ของเจ้ากรุงจีน ไปเช่าเครื่องและแต่งตัวที่ท่าน้ำราชวงศ์ การแต่งงิ้วนี้เรื่องมาก ใส่หมวกกระจังมังกร ๒ ตัวชูลูกแก้ว มีหางนกยูงยาว ๆ ติดอยู่บนหมวกสองข้างโค้งลงมา ดูรุ่มร่ามไปหมด ระหว่างเข้าเครื่องขุนนางจีนรอการเข้าประกวดนั้น หน้ากระจังซึ่งสวมศีรษะคับมีบางส่วนบีบขมับอยู่จนทนปวดไม่ไหว เจ้าคุณพี่ถึงกลับเป็นลมเหงื่อแตก คุณน้าขุนบริรักษ์พิมาน (สาหร่าย กระแศร์เสวต) ซึ่งขณะนั้น

รับราชการอยู่กรมชาวที่ต้องช่วยถอดกระจังออกให้ดมยาดมตากพัดลมอยู่พักใหญ่จึงทุเลาและสวมกระจังใหม่เมื่อใกล้เวลาจะเข้าเดินผ่านถวายตัว จำได้ว่าเวลาเข้าไปถึงหน้าที่ประทับตรงไปคุกเข่า ใช้สองมือจับไม้งาโบกโค้งไปข้างหน้า ๓ ครั้งถวายบังคมแบบขุนนางจีน แล้วกราบบังคมทูลเป็นภาษาจีนว่า "หวาจู้บ้วนส่วย บ้วน บ้วน ส่วย" จะแปลเป็นไทยว่าอย่างไรก็ไม่ทราบ เพราะเจ๊กเจ้าของเครื่องงิ้วสอนมาอย่างนั้น ดูเหมือนเจ้าคุณพี่ได้รับการตัดสินเป็นที่ ๒ ที่ ๓ ไม่แน่นัก เท่าที่เล่ามานี้ก็เพียงเพื่อให้ทราบความใกล้ชิดซึ่งคนสามัญธรรมดาไม่มีพวกมีพ้องสนับสนุนอย่างเจ้าคุณพี่ ได้เข้ามาใกล้ชิดพระยุคลบาทล้นเกล้าฯ ตลอดถึงการแต่งแฟนซีซึ่งมีจุดประสงค์แสดงถึงการเป็นขุนนางฝ่ายพลเรือนตงฉิน ซึ่งมีความจงรักภักดีต่อองค์พระมหากษัตริย์

อีกเรื่องหนึ่งที่ทราบมากคือ เรื่องที่ตอนล้นเกล้าฯ ทรงมีพระชายาและพระราชินี ระยะนี้ข้าราชการในราชสำนักส่วนมากก็ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต แต่งงานกันเป็น

ส่วนมาก สำหรับเจ้าคุณพี่ก็ยังคงเป็นโสดไม่ขวนขวายในเรื่องการหาคู่ครองแต่อย่างใด จนล้นเกล้าฯ ทรงปรารภว่าใคร ๆ เขาก็มีเมียกันทั้งนั้น พระยานรรัตน์ฯ ไม่คิดบ้างหรือ เจ้าคุณพี่ก็กราบบังคมทูลว่า จะขอถวายการปฏิบัติล้นเกล้าฯ แต่พระองค์เดียว โดยไม่ให้มีเรื่องกังวลใจในทางครอบครัว ไม่อยากห่างล้นเกล้าฯ เท่าที่อยู่ใกล้ชิดพระยุคลบาทก็มีความสุขมากเพียงพอแล้ว เรื่องนี้ถึงกับล้นเกล้าฯ มีพระราชหัตถ์ชี้แจงเหตุผลในการที่เห็นสมควร ให้เจ้าคุณพี่มีครอบครัว และเจ้าคุณพี่มีหนังสือกราบบังคมทูลเหตุผลที่ไม่สมควรจะมี เพราะเป็นการตัดทอนความสุขที่จะถวายแก่ล้นเกล้าฯ การโต้ตอบโดยจดหมายนี้มีจำนวนหลายฉบับ ไม่ทราบว่าเจ้าคุณพี่เก็บไว้ที่ใดหรือทำลายแล้ว ข้าพเจ้าไม่ทราบ ทราบเพียงแต่ว่าตอนจบล้นเกล้าฯ รับสั่งว่าฉันตั้งใจจะให้แกมีความสุขอย่างฉันและคนอื่นบ้าง แต่เมื่อแกไม่เห็นด้วยก็ตามใจ เรื่องนี้ก็เป็นอันยุติลง ที่เจ้าคุณพี่ไม่ยอมแต่งงาน

เมื่อตอนที่ล้นเกล้าฯ ทรงประชวรหนัก เจ้าคุณพี่มีความเป็นห่วงในพระอาการทรงประชวรมาก ต้องถวายการ

พยาบาลประจำตลอดเวลา นอกจากเช้าพอมีเวลาก็รีบปลีกตัวออกมาเข้าห้องอาบน้ำเปลี่ยนเสื้อผ้าอย่างรีบร้อน แล้วก็รีบกลับขึ้นไปถวายการพยาบาลล้นเกล้า ฯ ไม่จำเป็นไม่ยอมห่าง โดยมีกล้วยหอมหวีติดมือขึ้นไปวันละ ๑ หวี เพื่อกินเมื่อหิวโดยให้ทางบ้านจัดหาส่งไปให้เช่นนี้ทุกวัน เมื่อล้นเกล้า ฯ ประชวรใกล้สวรรคต เจ้าคุณพี่ทุกข์ร้อนหนักห่วงกังวลในพระอาการประชวรมาก แทบไม่เป็นอันกินอันนอน ในระยะนี้มีข้าราชบริพารไปชุมนุมกันอยู่มาก บางคนก็สูบบุหรี่ควันฟุ้งห้องพระแท่นบรรทม ทั้ง ๆ ที่แพทย์ต้องการให้ในห้องมีอากาศบริสุทธิ์ เพราะล้นเกล้า ฯ ประชวรถึงต้องเจาะพระนาภีมีกลิ่นหนองไหลออกมาต้องใช้น้ำหอมดับกลิ่นต้องใช้สำลีชุบน้ำหอมโอเดอโคโลญค่อย ๆ เช็ดบริเวณรอบ ๆ แผลที่เจาะพระนาภี เมื่อในห้องเหม็นควันบุหรี่ทำให้อากาศในห้องไม่บริสุทธิ์ บางคนก็ลงไปหาความสนุกเฮฮาเล่นไพ่กันแถวโรงโขนข้างพระที่นั่งแทนที่จะมาคอยเฝ้าดูพระอาการแสดงความวิตกห่วงใย ทำให้เจ้าคุณพี่อารมณ์เสียคิดว่าล้นเกล้า ฯ ประชวรหนัก ไม่ได้ถวายความจงรักภักดีแล้ว

ยังมาแสดงความสนุกสนาน ทำเสียงดังได้ยินขึ้นมาถึงห้องทรงประชวร ทั้งบางคนก็ยังเข้ามาสูบบุหรี่ในห้อง เจ้าคุณพี่โกรธมากทนไม่ไหว ถึงกับเที่ยวไล่ด่าเตะต่อยข้าราชการบริพารบางคนกระจัดกระจายไป ในเย็นวันเกิดเหตุนี้ คุณท้าวอินทร์ได้รีบมาหาคุณแม่ที่บ้าน และขอให้รีบเข้าไปในวังด่วน เพื่อปลอบใจเจ้าคุณพี่ที่กำลังเสียใจจนเป็นบ้าแล้ว คุณแม่ก็ตกใจรีบไปด่วน พอไปถึงในวังเจ้าคุณพี่เห็นคุณแม่ไปหาก็เข้ามากราบเท้าและบอกว่า ลูกไม่ได้เป็นบ้าเป็นหลังอย่างที่เล่าลือกัน เท่าที่ทำไปเพราะทนการกระทำของบางคนไม่ได้ ที่ชั่วก็มีที่ดีก็มาก เวลาในหลวงดี ๆ ก็ประจบสอพลอหาประโยชน์ส่วนตัวกัน เวลาประชวรหนักแทนที่จะแสดงความจงรักภักดีห่วงใย กลับสนุก-สนานเฮฮากัน ทนไม่ไหวจึงต้องว่ากล่าวเอะอะเสียบ้างเพื่อให้สำนึกผิด ลูกรู้สึกตัวดีทุกอย่างเท่าที่กระทำไป เมื่อคุณแม่ทราบเช่นนั้นก็กลับบ้านมาเล่าให้ทางบ้านฟัง ในเรื่องความจงรักภักดีและห่วงใยในล้นเกล้าฯ นี้ ในระยะหนึ่งล้นเกล้าฯ สลบไปจนมีข่าวลือออกมาภายนอกว่าสวรรคต ต่อมาก็ทรงฟื้นขึ้นและทรง

พระชนม์ต่อมาได้อีกระยะหนึ่ง ตอนฟื้นจากสลบครั้งนี้รุ่งเช้า เจ้าคุณพี่รีบปลีกเวลาด่วนมาบ้าน และให้ทางบ้านกว้านซื้อพวงมาลัยเบี้ยดอกมะลิสดร้อยพวงขนาดกลาง ๆ ไม่ใช่เล็กจิ๋วอย่างที่ขายกันในท้องตลาดเป็นจำนวน ๓๐๐ พวง เพื่อนำไปแก้บนพระแก้วมรกต เพราะบนไว้ตอนในหลวงสลบ เจ้าคุณพี่บนขอให้ในหลวงฟื้นขึ้นมา อย่าเพิ่งจากไปเลย จะแก้บนด้วยพวงมาลัย ทางบ้านต้องให้คนช่วยเที่ยวกว้านซื้อหลายตลาด เพราะต้องการด่วนเวลามีน้อยแต่ก็ได้ครบ ๓๐๐ พวง แล้วเจ้าคุณพี่ก็นำไปถวายพระแก้วมรกต โดยผูกเป็นราวยาว ร้อยพวงมาลัยแขวนถวายหน้าพระอุโบสถพระแก้ว ในเย็นวันนั้น

ข่าวเรื่องเจ้าคุณพี่เป็นบ้านี้ยังมีเรื่อยมาอีก แม้หลังในหลวงสวรรคตแล้ว เจ้าคุณพี่ก็ให้คนเก็บยาแพรกมาล้างน้ำสะอาดแล้วใส่ถาดเอามาเคี้ยวกิน และบอกกับผู้ที่มาพบเห็นว่า เมื่อสิ้นในหลวงแล้วจะไม่ง้อใคร กินหญ้าก็ไม่ตาย ช้างม้าวัวควายกินหญ้าก็มีชีวิตอยู่ได้อย่างแข็งแรง จากนั้นมาเจ้าคุณพี่ก็เริ่มไม่รับประทานอาหารที่ต้องปรุงแต่งด้วยเนื้อสัตว์ เริ่มทดลองกิน

ถั่วงาและผักให้เห็นว่าเมื่อสิ้นบุญล้นเกล้า ฯ แล้วเจ้าคุณพี่ก็ยังนึกถึงพระมหากรุณา ไม่ยอมกินดีอยู่ดีเพื่อจะได้ระลึกถึงล้นเกล้า ฯ ตลอดเวลา จึงกินอยู่ง่าย ๆ ไม่ต้องรบกวนผู้ใด ก่อนบวชไปลาเจ้าคุณราม ฯ ท่านยังถามว่า "เจ้าคุณจิตใจปกติหายดีแล้วหรือ"

ส่วนเรื่องการหมั้นคุณครูชุบ เมนะเศวต เกิดขึ้นภายหลังเมื่อล้นเกล้า ฯ สวรรคตแล้ว เนื่องจากเวลานั้นเจ้าคุณพี่กำลังมีความเสียใจมาก ในการพลัดพรากจากไปของล้นเกล้า ฯ โดยทางผู้ใหญ่เห็นว่าหากให้เจ้าคุณพี่มีครอบครัวแล้วคงจะค่อย ๆ คลายความโศกเศร้าเสียใจ ที่ล้นเกล้า ฯ เสด็จสวรรคตลงได้ ทั้งบ้านคุณครูชุบอยู่ใกล้กับบ้านข้าพเจ้า เจ้าคุณพี่และคุณครูได้พบปะคุ้นเคยสนิทสนมกันมาก่อน ผู้ใหญ่จึงได้ตกลงจัดการหมั้นกันไว้ ยังไม่กำหนดจะแต่ง แต่เจ้าคุณพี่ตั้งใจแน่วแน่ว่าจะบวชถวายพระราชกุศลก่อน ผู้ใหญ่คิดว่าสึกออกมาแล้วก็ตั้งใจจะจัดการให้แต่งงานกัน แต่ผลสุดท้ายเมื่อบวชแล้ว เจ้าคุณพี่ก็ผลัดการสึกเรื่อยมา จาก ๑ พรรษา เป็น ๓ พรรษา และจาก ๓ พรรษา เป็นไม่มีกำหนด ซ้ำยังอบรมสั่งสอนธรรมะชักจูง

จนคุณครูชุบได้บวชชีเป็นอุบาสิกาอยู่ในบวรพุทธศาสนา ระยะหนึ่ง เป็นเวลาหลายปี แต่โดยความจำเป็นของชีวิตเกิดความไม่สะดวกในการที่จะครองความเป็นชีได้โดยตลอด จึงสึกออกมาผจญกรรมในโลกต่อไป แต่ก็ยังคงครองชีวิตเป็นโสด เป็นแม่พิมพ์ของชาติ มีอาชีพเป็นครูสอนเด็กตลอดมา คงเคารพบูชาซื่อสัตย์สุจริตเด็ดเดี่ยวต่อเจ้าคุณพี่ตลอดมาไม่เสื่อมคลาย นับว่าเป็นสตรีที่น่าเคารพนับถือผู้หนึ่ง

เรื่องเกี่ยวกับในรั้วในวัง เท่าที่นึกได้และเขียนไว้ตามสติปัญญา ของข้าพเจ้าเห็นจะมีเพียงนี้ ส่วนความพิสดารต่าง ๆ ที่นึกและเขียนไม่ได้ก็คงยังมีอยู่บ้าง เพราะยังนึกไม่ออก

ต่อไปนี้เป็นเรื่องทางบ้านต่อเรื่อยไปจนถึงระยะที่บวชอยู่ เขียนตามความนึกคิดและสติปัญญาของข้าพเจ้าเท่าที่นึกได้

ก่อนอื่นเพื่อกันลืมขอเขียนเกร็ดเล็กน้อยที่จำได้ตั้งแต่เด็ก ๆ ไว้เสียก่อน ๒ เรื่อง เรื่องแรกคือ ปกติตอนเด็ก ๆ เจ้าคุณพี่เคารพนับถือคุณยายมาก เพราะคลุกคลีอยู่กับคุณยาย คุณพ่อรับราชการอยู่หัวเมือง คุณแม่ก็ติดตามไปอยู่หัวเมืองด้วย

ความคุ้นเคยอย่างใกล้ชิดนี้ทำให้เจ้าคุณพี่รักเคารพคุณยายมาก ตอนเข้าทำงานใหม่ ๆ ในหลวงประทับที่พระที่นั่งอัมพร เย็นวันหนึ่งออกเวรกลับมาบ้านและเล่าว่าเมื่อวันออกเวรกลับมาบ้านครั้งที่แล้ว ขากลับพบยายแก่นั่งขอทานอยู่ที่ข้างสะพานมัฆวานรังสรรค์ รูปร่างท่าทางเหมือนคุณยายไม่ผิดเพี้ยน ระลึกถึงพระคุณของคุณยายแล้วจิตก็เกิดความสงสารมาก เงินที่มีติดตัวอยู่เพียง ๕ บาทให้ไปหมด เมื่อเดินเลยคุณยายนั้นไปเล็กน้อย หยุดเหลียวมองดูยังได้ยินคำให้ศีลให้พรไม่หยุดปากว่า "ขอให้พ่อเจริญเป็นเจ้าคนนายคนเถิดพ่อคุณ" คงเป็นเพราะว่าการให้ทานด้วยเงินเพียง ๕ บาท สมัยนั้นจะเป็นของยากสักหน่อยในความนึกคิดของคุณยายผู้นั้น อีกเรื่องหนึ่ง ขณะในหลวงประทับอยู่พระราชวังพญาไท เจ้าคุณพี่เล่าว่า เมื่อวันออกเวรกินข้าวที่บ้านครั้งที่แล้ว ตามปกติเจ้าคุณพี่ไม่เคยค้างที่บ้านเลย ค้างวังตลอดมา ครั้งนั้นขากลับดึกไปหน่อยนั่งรถเจ๊ก (รถลากสมัยก่อน) พอมาถึงแถวสะพานยมราชสมัยก่อนถนนแถวนั้นขนาดทุ่มสองทุ่มหาคนเดินยาก จึงนึกสนุก

ขึ้นมาบอกให้เจ๊กวางคานลง ส่วนเจ้าคุณพี่ก็ถอดเสื้อนอกสีขี้ม้าออกถกผ้านุ่งสีกรมท่าขึ้นในลักษณะถกเขมร แล้วสั่งให้เจ๊กขึ้นไปนั่งแทน ตอนแรกเจ๊กตกใจ เจ้าคุณพี่จึงบอกว่าอั๊วลองดูว่าความรู้สึกขณะลากรถจะเป็นอย่างไร ผลที่สุดเจ๊กก็ต้องยอมขึ้นนั่งให้เจ้าคุณพี่ลากรถไปจนเกือบถึง วังพญาไท ก็วางรถจัดผ้านุ่งใหม่ แล้วขอเสื้อนอกจากเจ๊กซึ่งฝากถือไว้มาสวม ให้เจ๊กลากต่อจนถึงที่ แล้วให้รางวัลเจ๊กไป ๕ บาท เล่นเอาเจ๊กตะลึงงงนึกสงสัยคงแปลกใจเกิดมายังไม่เคยพบเห็นคนเช่นนี้เลย เข้าใจว่า คงเอาไปเล่าให้พรรคพวกฟังเป็นของแปลกไม่ค่อยเคยปรากฏ สองเรื่องนี้แสดงอัธยาศัยอย่างหนึ่งของเจ้าคุณพี่

เจ้าคุณพี่เป็นบุคคลที่มีความกตัญญูกตเวทีสูงมาก โดยเฉพาะกับคุณยายและคุณแม่เท่าที่ข้าพเจ้าจำได้ เจ้าคุณพี่เคารพบูชาอย่างยิ่ง ทุกคราวมาถึงบ้านและกลับไปเข้าวังจะต้องกราบที่เท้าคุณแม่และคุณยายทั้งขามาและขากลับ ไม่ขาดเลย ปกติราชการที่ปฏิบัติอยู่ก็มักอยู่เวร ๑ วัน ออกเวร ๑ วัน ฉะนั้นโดยมากก็มาบ้านเย็นหนึ่งเว้นเย็นหนึ่งเป็นนิจเมื่อมาบ้าน

ก็ถอดเครื่องแต่งกายอาบน้ำและรับประทานอาหารเท่าที่ชอบ เพราะเครื่องเสวยและอาหารในวังโดยมากเป็นของดี ๆ ส่วนเจ้าคุณพี่เคยรับประทานอาหารแบบชาวบ้านธรรมดา เมื่อเจอหมู เห็ด เป็ด ไก่ กับข้าวฝรั่ง ของหวานแบบฝรั่ง ลูกไม้ของเมืองนอกก็ไม่ถูกปาก การไม่นิยมของนอกนี้จนกระทั่งมาบวชแล้วก็ไม่ชอบฉัน บอกว่าลูกไม้ของเมืองไทยเราดีกว่าของนอกมากนัก ราคาก็ถูกกว่า ส่วนมากชอบมะละกอและส้มโอ ตอนเด็ก ๆ เมื่ออยู่บ้านก็อยู่กับคุณยายและคุณน้าชุ่ม (น้าผู้หญิงน้องสาวคุณแม่) ซึ่งเป็นคนสมัยเก่า อาหารที่ทำรับประทานก็มีแต่อาหารธรรมดา ไม่วิจิตรพิสดาร เมื่อกลับบ้านจึงมาหาของชอบรับประทานเป็นต้นว่า แกงเผ็ดไม่ใส่กะทิ น้ำพริกกะปิ น้ำพริกปลาร้า น้ำพริกมะขามเปียก มะขามอ่อน ต้มยำปลากรอบ ต้มโคล้งปลาสลิดกับใบมะขามอ่อน น้ำปลาหวานผักชี พังพวย ปลาดุกย่าง น้ำปลาแมงดา ยำใบบัวบก ยำกะทือ แกงขี้เหล็ก (ที่เรียกว่าแกงต้มเปอะ) แกงเรียงผักต่าง ๆ อย่างดีที่สุดก็ไข่จารเม็ดใส่น้ำปลาหอมซอย และมังคุด สำหรับอาหาร

ที่เจ้าคุณพี่ชอบเหล่านี้ บางคราวที่เสด็จประพาสพักแรกตามหัวเมือง เช่น พระราชวังบางปะอิน ถึงกับต้องหาคนแก่จำได้ว่าชื่อลุงสิทธิ์ ติดตามไปเป็นคนครัว มีเตาหุงต้มหม้อแกง ครกสาก พร้อมเพื่อทำอาหารให้รับประทานเพราะการไปพักแรมนานวัน ไม่ได้มารับประทานอาหารที่บ้าน ทำให้ต้องขวนขวายจัดหาอาหารที่ถูกปากรับประทาน

การแต่งกายก็แต่งอย่างมัธยัสถ์ ธรรมดาปกติทำงานในวังก็นุ่งกางเกงผ้าขาว เหน็บผ้าเช็ดหน้าขาว เสื้อผ้าขาวเป็นประจำ เมื่อออกจากวังกลับบ้านก็นุ่งผ้าพื้นสีกรมท่า เสื้อนอกสีขี้ม้า (สีทหารรุ่นเก่า) ถ้าสวมหมวกก็สวมหมวกฟางนักเรียน รองเท้าหนีบอย่างรองเท้าพระ โดยมากใช้รองเท้าพม่าทำด้วยหนังแพะไม่มีเชือกเย็บใช้หนังเย็บไปในตัว แม้จะมีผ้าม่วงหางกระรอกและเสื้อแพรสำรองไว้ ก็ไม่ค่อยได้ใช้เลยเพราะตามปกติไม่ยอมทิ้งงานไปไหน มีหน้าที่แต่งองค์และถอดเครื่องถวายอยู่งานนวดและมารับประทานอาหารเย็นที่บ้าน ไม่เคยเห็นเจ้าคุณพี่ไปงานรับเชิญเลี้ยงที่ใด ๆ เลยแม้แต่ตาม

เสด็จในพิธีต่าง ๆ ก็ไม่เคยเห็น นอกจากตามเสด็จเวลาไปประทับต่างจังหวัด ซึ่งจะต้องเป็นผู้ถวายการปฏิบัติในหลวงเท่านั้น จำได้แน่นอนว่าเคยเห็นนุ่งผ้าม่วงหางกระรอกสีชมพูสวมเสื้อนอกแพร ถุงน่องรองเท้าขาว เมื่อไปทอดกฐินที่วัดสุนทรธรรมทาน (วัดแคนางเลิ้ง)

วันหนึ่งเจ้าคุณพี่เล่าว่า กำลังเดินจากวังหลวงจะมาบ้าน ระหว่างทางถนนราชดำเนินเลยสะพานผ่านพิภพมาทางสี่แยกตึกดิน ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาคนหนึ่งแต่งตัวภูมิฐานนุ่งผ้าม่วง สวมถุงน่องรองเท้านั่งรถยนต์ผ่านมาพบ ก็หยุดรถทันทีลงมายกมือไหว้ถามว่า ท่านเจ้าคุณจะไปไหน เจ้าคุณพี่ตกใจบอกว่า เวลาพบผมนอกเวลาราชการในลักษณะเช่นนี้คราวหลังอย่าได้ทักทายเลย ดูสาระรูปคุณกับผมแตกต่างกันมากมายใครที่เขาได้เห็นเข้าคุณจะอายเขา เวลาที่อยู่ในวังจึงค่อยเป็นนายเป็นบ่าวเป็นพระเป็นพระยากัน ขอแต่ในหน้าที่ราชการเถิด ขอตัวเวลานอกหน้าที่ราชการ ผมแต่งตัวอย่างนี้ คุณแต่งตัวโก้ นั่งรถยนต์ คราวหน้าขอเสียที

สำหรับเครื่องยศที่ได้รับมานั้นไม่เคยเห็นเคยแต่งเลย นอกจากเครื่องเสือป่าที่ตามเสด็จหัวเมืองบางคราวและถ่ายรูปมาให้เก็บไว้ที่บ้าน โดยมากเท่าที่เห็นก็เป็นรูปหมู่ สำหรับเครื่องยศตามปกติเมื่อได้รับพระราชทาน ทางห้างผู้ตัดเครื่องแบบก็ตัดใส่หีบมาให้ เพราะข้าราชการในราชสำนัก วัดตัวไว้แล้วทุกคน ใครได้ยศอะไรใหม่ก็ตัดส่งมาให้ เท่าที่จำได้ก็มี ห้างฮารีแบดแมน แอนด์โก (กรมประชาสัมพันธ์เดี๋ยวนี้) ห้างยอนต์แซมสัน แอนด์ซั่น (กรมโยธาเทศบาลเดี๋ยวนี้) ห้างไวท์อะเวย์เล็ดลอ และ สุนทรภัณฑ์วิริยะสถาน เมื่อรับมอบมาก็เอาเก็บไว้บ้าน ไม่เคยเห็นเคยแต่งเลย คุณแม่ก็เป็นผู้เก็บรักษาขยายออกมาตากเดือนละครั้ง

ในคราวได้รับสายสพายและทำพิธีรับพระราชทานที่วัดพระแก้ว เจ้าคุณพี่เล่าว่า มีข้าราชการผู้ใหญ่สูงอายุเดินคุยกันมาข้างหลัง แต่เสียงดังมากไปหน่อย บอกว่า ดูซิ ในหลวงทำไมจึงโปรดเกล้า ฯ พระราชทานยศถึงสายสพาย ให้เด็ก ๆ วานซืนนี้ได้ เจ้าคุณพี่ได้ยินเข้าจึงหันกลับไปยกมือไหว้ท่าน

ข้าราชการผู้นั้นและบอกว่า กระผมเองไม่ได้ดิ้นรนขอร้องให้ในหลวงท่านพระราชทานดอกขอรับ แต่เมื่อท่านโปรดเกล้าก็ไม่ทราบว่าจะทัดทานประการใด กระผมเพียงรับราชการสนองพระเดชพระคุณ และจงรักภักดีโดยเต็มความสามารถเท่านั้น โปรดอภัยแก่กระผมด้วยเพราะมิได้ตั้งใจจะทะเยอทะยาน ทำให้ข้าราชการสูงอายุ ๒ ท่านนั้นเห็นใจ วันเดียวกันนั้นเมื่อเสร็จพิธีแล้วก็ถอดเครื่องลงหีบที่ในวัง ขนมาบ้านในตอนเย็นพอเปลี่ยนเครื่องผ้าพื้นสีกรมท่าและเสื้อนอกสีขี้ม้าออก นุ่งผ้าขาวม้าแล้วก็เปิดหีบเครื่องยศที่ได้รับพระราชทานใหม่ในวันนั้นออก หยิบสายสพายออกมาคล้องให้คุณแม่ดู และบอกว่าสายสพายนี้ได้รับพระราชทานวันนี้ ถ้าผมคล้องอย่างนี้ออกไปข้างนอกตำรวจคงจับฐานหมิ่นพระบรมเดชานุภาพแน่ เป็นอันว่าทางบ้านไม่เคยเห็นเจ้าคุณพี่แต่งเครื่องยศที่ได้รับพระราชทานเลย เห็นก็เพียงรูปถ่ายแต่งเสื้อป่าธรรมดา และแต่งเครื่องสากลและเอามาให้เก็บไว้ที่บ้าน ไม่เคยเห็นที่แต่งตัวจริง ๆ เลย หรือจะมีงานสำคัญนาน ๆ แต่งครั้งก็ได้ที่ข้าพเจ้าไม่เห็น

โดยที่เจ้าคุณพี่ถือว่าคุณแม่เป็นที่เคารพสูงสุด ตั้งแต่เริ่มทำงานเงินเดือนที่ได้รับจะนำมามอบให้คุณแม่ครบจำนวนทุกเดือน แล้วขอไปใช้ส่วนตัวเท่าที่จำเป็น จะทำบุญทานอะไรก็มอบภาระความเป็นใหญ่ในเรื่องการเงินทั้งหมดไว้กับคุณแม่สุดแต่จะเห็นควร ตลอดระยะเวลาที่รับราชการจนออกจากราชการกระทั่งมาบวช

สำหรับผู้มีอุปการะคุณแต่เด็ก ๆ มี คุณยาย คุณน้าชุ่ม (น้าผู้หญิง) คุณน้าขุนบริรักษ์พิมาน เมื่อทำงานมีเงินเดือนก็อุปการะโดยสม่ำเสมอผ่านทางคุณแม่ มีอยู่รายหนึ่งชื่อหม่อม-ปราง (ดูเหมือนจะเป็นหม่อมละครเจ้าพระยามหินทร์ ฯ) เรียกกันตามปกติทั่วไปที่บ้านข้าพเจ้าว่า หม่อมยาย บวชเป็นชีอยู่ข้างบ้าน เคยเลี้ยงดูเจ้าคุณพี่มาแต่เล็กตลอดมาจนถึงข้าพเจ้าโดยมาช่วยคุณแม่เลี้ยงทุกวันจนเย็นค่ำ พอเจ้าคุณพี่เริ่มทำงานได้เงินเดือนก็ขอให้คุณแม่จ่ายเงินเดือนให้หม่อมยายเดือนละ ๔ บาทตลอดมา จำได้ว่าเช้า ๆ ข้าพเจ้าจะต้องเป็นคนเอากับข้าวไปให้หม่อมยายทุกวัน เป็นประจำจนกระทั่งท่านถึงแก่กรรม

ด้วยความชรา นี่เป็นการแสดงความกตัญญูกตเวทีส่วนหนึ่งของเจ้าคุณพี่

เรื่องเกี่ยวกับของหลวง ข้าพเจ้าไม่เคยเห็นของหลวงมีในบ้านแม้แต่ชิ้นเดียว เจ้าคุณพี่กำชับเด็กรับใช้ที่อยู่ด้วยในวังเป็นหนักหนามิให้นำอะไรติดมือมาบ้านเลย ตอนหลังเมื่อในหลวงสวรรคตแล้ว พบช้อนกาแฟมีตรา ร. ๖ อยู่ที่บ้าน ๑ คัน เจ้าคุณพี่ถึงกับสอบสวนหาคนที่เอามาและให้รีบเอาไปคืนทันที

นึกขึ้นได้อีก เจ้าคุณพี่ติดบุหรี่มาแต่เด็ก เพราะได้รับการควบคุมน้อย ห่างพ่อห่างแม่ก็ถลำสูบจนติด สมัยนั้นสูบบุหรี่ตรานกอินทรีย์ สูบเรื่อยมาจนกระทั่งไปทำงานในวังจึงได้พยายามอด แต่ก็อดยากเพราะสูบมานาน ต้องใช้วิธีขบเม็ดแตงโมแข่งกัน คือซื้อเม็ดแตงโมมาไว้มาก ๆ พออยากสูบบุหรี่ก็เรียกเด็ก ๆ คนใช้ในวังของตนเองบ้าง ของคนอื่นบ้างมาขบเม็ดแตงโมแข่งกันว่าใครจะขบได้กองโตกว่ากันพอให้ลืมอยากบุหรี่ ทำอย่างนี้อยู่ไม่นานจึงอดบุหรี่ได้ เรื่องการอดบุหรี่นี้ข้าพเจ้าเข้าใจว่าไม่ต้องการให้ขึ้นชื่อว่า ทำงานในวังสูบบุหรี่

ของหลวง เพราะบุหรี่ที่ในหลวงทรงนั้นมีมากมายหลายอย่าง มีบริษัทบุหรี่ชื่อ ซีปาปายาโนบูโร๊ส ตั้งอยู่ที่ถนนสี่พระยาเป็นผู้สั่งผ่านเข้ามา บุหรี่ซิกาแรตตัวแบน ๆ ก้นหุ้มแพรสีแดงจำชื่อได้ชนิดหนึ่ง ชื่อ "ชวนชื่น" ส่วนบุหรี่ซิก้าก็มีปลอกตราครุฑตรามงกุฎ และตราคิงยอร์ชเคยเห็นเด็กเก็บปลอกมาให้ดู โดยที่เป็นผู้อยู่ใกล้ชิดพระยุคลบาท ถ้าจะซื้อสูบของตนเองตามชนิดที่ชอบในท้องตลาดก็คงป้องกันการครหานินทาไม่ได้ว่าสูบบุหรี่ของหลวง เจ้าคุณพี่จึงเลิกสูบแต่นั้นมา เจ้าคุณพี่เป็นผู้ที่มีความซื่อสัตย์มั่นคงไม่ยอมเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว อุทิศชีวิตเพื่อราชการ ภักดีต่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวตลอดมา มิได้หาความสุขส่วนตัวเป็นใหญ่ ดังจะเห็นได้ว่า เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๗ ขึ้นเสวยราช ทรงพิจารณาเห็นว่าพระยานรรัตนราชมานิตเป็นผู้ที่ซื่อสัตย์มั่นคงทั้งสูงด้วยความกตัญญูกตเวที ทั้งมีความรู้สูงสมควรเป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัย จึงได้ทรงแต่งตั้งให้เข้ารับราชการดังที่ข้าพเจ้าได้อัญเชิญบางตอนในสัญญาบัตรตอนหนึ่ง มีใจความว่า "ข้อ

ประกาศแก่ท่านทั้งหลายทั้งปวงฤๅผู้หนึ่งผู้ใด ซึ่งจะได้พบอ่านคำประกาศนี้ให้ทราบว่า เราได้ตั้งให้จางวางตรีพระยานรรัตนราชมานิต (ตรึก จินตยานนท์) ป.ม; ท.จ; ว.ม.ล; ว.ป.ร. ๓ ซึ่งเป็นที่รักใคร่ไว้วางใจของเราเป็นองคมนตรีรับปรึกษาราชการในตัวเรา เพิ่มศักดินาขึ้นอีก ๑,๐๐ เพื่อจะได้ช่วยเราคิดทำนุบำรุงแผ่นดินให้เป็นคุณประโยชน์มีความเจริญสมบูรณ์ ฯลฯ" แต่เจ้าคุณพี่ยึดมั่นในทางสัจจธรรมหลักพุทธ-ศาสนา อุทิศกายถวายตัวถวายชีวิตแก่ทางศาสนาเสียแล้ว จึงไม่ได้ยินดีลาภยศสรรเสริญในทางโลก แม้จะใหญ่โตเพียงใด ก็ยังต้องอยู่ในกองทุกข์หนี ไม่พ้นนอกจากทางหลักสัจจธรรมมีศีลสมาธิปัญญาที่สามารถจะหลุดพ้นความทุกข์ไปได้ เพราะตัดขาดทางโลกไม่ยินดียินร้ายในสิ่งใด จึงไม่ได้รับตำแหน่งตามพระราชประสงค์ที่ทรงพระกรุณาแต่งตั้งตามสัญญาบัตร

เจ้าคุณพี่มีนิสัยมัธยัสถ์ โดยเฉพาะสำหรับตนเองแล้วไม่ยอมให้สิ้นเปลืองโดยเปล่าประโยชน์ เคยสอนว่าการกินข้าวต้องกินให้หมด ไม่ให้เหลือติดช้อนแม้แต่เมล็ดเดียว สำหรับ

มื้อหนึ่งถ้าทุกคนเห็นว่าเล็กน้อย ถ้ามากคนลองคิดดู อาหารก็เหมือนกันทำให้เหมาะกับคนกิน อย่ามาก อย่าน้อย อย่าต้องให้สิ้นหมดเปลืองไปเพราะเรากินทิ้งกินขว้าง ต้องทำพอกินให้หมดอย่าเหลือทิ้งเป็นเศษอาหารอย่างน้อยก็ให้เป็นประโยชน์แก่บุคคลผู้อื่น แม้แต่สัตว์ก็ยังดีหากคนทั้งชาติไม่ประหยัด ทำอย่างเดียวกันนานเข้าเป็นวัน เป็นเดือน เป็นปี จะเพิ่มปริมาณเป็นทวีคูณ ลองคิดดูว่าจะเป็นจำนวนเท่าใด เจ้าคุณพี่เมื่อบวชแล้วก็ทำตัวอย่างให้ญาติพี่น้องเห็นการปฏิบัติในเรื่องประหยัด เช่นของที่ส่งไปกับอาหารมี ไม้กลัด ใบตอง เชือกกล้วยเป็นต้น ไม้กลัดก็ส่งกลับไปและชี้แจงว่า ไม้กลัดมีปลายแหลมใช้กลัดได้ ๒ทาง ถ้ายังไม่ทู่ก็ขอให้ใช้เรื่อยไปจนกว่าจะแทงไม่เข้า ส่วนเชือกกล้วยนั้นถ้ากรอบชุบน้ำก็จะเหนียวขึ้น ใช้ผูกต่อไปจนกว่าจะเปื่อย สำหรับใบตองที่ล้างส่งกลับไปถ้ายังไม่แตกถึงกับแห้งกรอบก็ให้ใช้ห่อส่งกลับมาได้อีก สิ่งเหล่านี้จะเห็นว่าท่านปฏิบัติอย่างเห็นประโยชน์ของความประหยัด ไม่ควรเสียก็อย่าให้เสียของขบฉันที่ส่งไปถวายก็กำหนดไปให้พอดี

ไม่ให้เหลือทิ้ง ท่านบอกว่าอาหารที่ท่านฉันบางอย่างเหลือให้หมายังไม่กิน เพราะฉะนั้นให้ทำไปเท่าที่สั่งไปพอดี อย่าต้องให้เหลือทิ้งสิ้นเปลืองไปโดยเปล่าประโยชน์ ตัวอย่างนี้ข้าพเจ้าคิดว่าถ้าทุกคนได้ปฏิบัติก็จะมีคุณค่า ช่วยประเทศชาติได้มากมาย ซึ่งมนุษย์ในยุคนี้การกินอยู่อย่างสุรุ่ยสุร่าย ใช้จ่ายในสิ่งไม่จำเป็น เกิดความเสียหายทางเศรษฐกิจของชาติ

นิสัยมานะอดทนพยายามของเจ้าคุณพี่มีมาก ทำอะไรทำจริงไม่ท้อถอย ร่างกายอ่อนแอผอมก็พยายามปรับปรุงให้แข็งแรงตามต้องการ ไม่เคยเป็นหมอนวดก็หัดนวดจนเก่งสามารถถวายการนวดแก่ล้นเกล้า ฯ จนเป็นที่โปรดปราน หัดเป็นหมอดูจนเก่งเป็นที่เลื่องลือกันทั่วไปในสมัยนั้น เว้นมาแต่บวชแล้วก็งดไม่ดูให้ใครเลย ตอนข้าพเจ้าบวชเจ้าคุณพี่ให้ท่องปาฏิโมกข์ ข้าพเจ้าท่องไปได้หน่อยเดียวไม่ทันจบก็สึก ต่อมาระยะหนึ่งข้าพเจ้าไปฟังเทศน์วันอาทิตย์ที่โบสถ์วัดเทพ-ศิรินทราวาสได้พบเจ้าคุณพี่ ท่านบอกว่าฉันท่องแทนให้เรียบร้อยแล้ว สมเด็จพระอุปัชฌาย์ประทานไตรแพรให้ ๑ ไตร

ถวายพระอื่นไปแล้ว สำหรับการท่องสวดมนต์จนแตกฉาน (สวดมนต์ ๑๒ ตำนาน) ประกอบการเพ่งจิตซึ่งเจ้าคุณพี่ฝึกจากตำราโยคี เมื่อเจ้าคุณพี่ไปเผาศพคุณยายที่วัดมกุฏกษัตริยาราม ในงานศพคราวนี้ได้ถวายเงินวัดไป ๕๐๐ บาท ท่านเจ้าคุณพระศาสนโศภณ (แจ่ม) เจ้าอาวาสถวายหนังสือสวดมนต์แปลซึ่งท่านจัดแปลและพิมพ์ขึ้นเองให้มา ๑ เล่ม เจ้าคุณพี่เริ่มท่องจนจบ เมื่อจบแล้วก็ส่งหนังสือไปเก็บที่บ้านโดยบอกว่า "หนังสือสวดมนต์ที่เจ้าคุณศาสนโศภณประทานมา ได้พยายามท่องบ่นจนจบทุกตัวอักษรเก็บไว้ในสมองแล้ว จึงส่งมาเก็บไว้ในตู้พระไตรปิฎก" การท่องทบทวนในเวลากลางคืน โดยที่ในกุฏิไม่ได้ใช้ไฟฟ้าถ้าเกิดท่องติดตอนใดก็จุดเทียนดู เมื่อดูแล้วก็ดับเทียนท่องทบทวนต่อไป นับว่าเป็นความพยายามที่ทำได้ไม่ง่ายนักแต่เจ้าคุณพี่ท่านเก่ง จำแม่น และลืมยาก

การฉันอาหารซ้ำซากไม่เปลี่ยนแปลง หลังจากงดอาหารเจต่อมา ๒๕ ปี เท่าที่ข้าพเจ้าทำนำไปถวายตลอดมาเจ้าคุณพี่บอกว่าต้องใช้ความพยายามถึง ๓ เดือน จึงสำเร็จ

เพราะร่างกายกับจิตใจทะเลาะกัน ใจจะกลืนแต่ความรู้สึกทางร่างกายไม่ยอมรับ ต้องพยายามทำใจให้เข้มแข็งตลอดเวลา ไม่ยอมอ่อนแอให้ความรู้สึกเอาชนะทางร่างกายภายใน โดยการพิจารณาตามหลักพุทธศาสนาจนทางร่างกายกับจิตใจเข้ากันได้ สำเร็จจึงฉันได้เป็นปกติเรื่อยตลอดมา จากนั้นมาท่านได้ถวายพระราชกุศล คือ ในวันสำคัญในทางพุทธศาสนาท่านจะงดเว้นไม่ฉันอาหารตลอดวัน คือในวันมาฆบูชา วิสาขบูชา และวันถวายเพลิงพระพุทธสรีระ ตัดกังวลในเรื่องกินในวันนั้น มุ่งจิตใจให้บริสุทธิ์และนั่งฟังเทศน์อยู่ในอุโบสถตลอดคืน โดยนั่งอยู่ท่าเดียวไม่เปลี่ยนอิริยาบถจนรุ่งแจ้งวันใหม่จึงฉันอาหาร สำหรับวันพระต่อมาท่านฉันแต่กล้วยน้ำว้าสุกอย่างเดียว ไม่ฉันอาหารอื่น บอกว่าต้องการเพื่อล้างท้องในระยะ ๗ วันต่อครั้ง

ระยะหนึ่งที่กรามข้างแก้มบวมเป็นแผลในปาก เจ้าคุณพี่บอกว่าอาจเป็นมะเร็ง เพราะคุณย่าเป็นมะเร็งกรามช้างเป็นกรรมพันธุ์ แต่ก็ไม่ขาดลงโบสถ์ไหว้พระสวดมนต์เลย ระหว่างกลัดหนองยังไม่แตก มีอาการทรมานมาก พูดสวด

มนต์ลำบากอ้าปากไม่ขึ้น เวลาสวดมนต์กว่าจะอ้าปากเป็นเสียงออกมาได้ก็กินเวลานาน แต่ก็พยายามโดยไม่ขาดลงโบสถ์เลย เมื่อแผลแตกมีหนองออก อาหารที่ส่งไปถวายก็ให้เอากลับไม่ฉันหลายวัน ๕—๗ วัน โดยสั่งว่าหนองแตกแล้ว ถ้าฉันอาหารก็จะพาเอาหนองลงไปในกระเพาะอาจเกิดโทษต้องงดฉัน แต่ก็ให้นำเอาอาหารไปทุกวันเพราะไม่รู้ว่าหนองจะแห้งเมื่อใด ในระยะที่แผลแตกมีหนองไหลนี้ นอนไม่ได้ต้องนั่งหลับโดยเอาหมอนกองสูงถึงอก ก้มหน้าหนุนบนหมอน อ้าปากให้หนองไหลลงกระโถน พอรีดดูหนองแห้งจึงรับอาหารไว้ฉัน บอกว่าหนองแห้งหมดแล้ว เมื่อหายแล้วยังปรากฏแผลเป็นที่แก้มเป็นรอยบุ๋มเห็นชัด เจ้าคุณพี่มีความอดทนต่อเวทนาที่เจ็บปวดแสนสาหัสแม้อดอาหารก็ไม่ยอมขาดการลงโบสถ์ไหว้พระสวดมนต์เลย ไม่ได้อาศัยหยูกยาเป็นเครื่องช่วย

เมื่อพูดถึงเรื่องเกี่ยวกับปากและฟันแล้ว ก็ขอเล่าเรื่องฟันไว้ด้วย คือฟันที่เจ้าคุณพี่ส่งกลับไปบ้านทุกซี่ไม่มีรอยผุเป็นแมงเลย หลุดออกมาเฉย ๆ เข้าใจว่าเหงือกไม่ดีเพราะผล

จากการเล่นมวยวัยหนุ่ม ถูกนวมต่อยจนเหงือกกับฟันเกาะกันไม่แน่น เมื่อฟันหลุดออกมาเมื่อใด เจ้าคุณพี่จะใส่กลักไม้ขีดไฟส่งไปบ้านโดยเขียนหนังสือกำกับไปว่า "ฟันซี่นี้หลุดออกมาเมื่อเวลา........น. วันที่......เดือน...........พ.ศ..........ส่งมาให้ดูเพื่อระลึกปลงสังขารว่า ร่างกายนี้ไม่เที่ยง ชำรุดทรุดโทรมและจะดับไปในที่สุด

สำหรับเรื่องถูกงูกัด สมเด็จพระอุปัชฌาย์อนุญาตให้งดการลงโบสถ์ ๑ วัน ในวันนั้นท่านเล่าว่าค่ำวันหนึ่งท่านไปสรงน้ำหลังกุฏิ เพราะมืดแลไม่เห็น จึงไปเหยียบงู ๆ กัดท่านเรื่องคางคกโขก รายละเอียดในเรื่องนี้ข้าพเจ้าได้ทราบจากท่านอาจารย์พระครูปัญญาภรณ์โสภณ (พระมหาอำพันบุญ—หลง) ท่านเจ้าคุณพี่เล่าให้ท่านอาจารย์ฟังว่าเย็นวันหนึ่งท่านเดินจะไปลงโบสถ์ได้เห็นต้นไม้ในกระถางต้นหนึ่งรู้สึกว่าเฉาเหี่ยว ท่านนึกว่าก่อนจะสรงน้ำภายหลังลงโบสถ์แล้ว ท่านจะเอาน้ำมารดต้นไม้ในกระถางนั้น เมื่อถึงเวลาจะสรงน้ำท่านได้เอาน้ำมารดต้นไม้ในกระถางนั้น ในขณะที่รดรู้สึกว่าถูก

สัตว์กัดบนหลังเท้าซ้าย ๔ เขี้ยว ท่านนึกว่าคงเป็นงู เมื่อผู้ที่อยู่ข้างเคียงกับท่านเอาไฟฉายมาส่องเห็นมีคางคกอยู่ข้างกระถางตัวหนึ่ง ท่านนึกว่า "คางคกกัดกันได้" เมื่อถูกกัดมีอาการปวดมาก ท่านได้ไปเรียนให้ท่านเจ้าคุณธรรมไตรโลกาจารย์ทราบว่า ท่านถูกคางคกกัด ท่านเจ้าคุณธรรมไตรโลกาจารย์เรียนท่านว่า จะบอกให้อาตมาทราบ ท่านห้ามไม่ให้บอกเพราะเกรงว่าอาตมาจะเอาหมอมาฉีดยาท่าน ท่านได้ไปถามนายชิตคนรักษาโบสถ์ว่า คางคกกัดเป็นอย่างไร นายชิตตอบว่าตายครับ ท่านเลยบอกนายชิตว่า ถ้าพรุ่งนี้ท่านไม่ลงมาจากกุฏิท่านก็ตายนะ ภายหลังนั้น ท่านก็สรงน้ำขึ้นไปข้างบนกุฏิแล้วเอาผ้ารัดเข่าซ้ายแน่น แล้วก็ใช้วิธี Inhibiting Pain ขับไล่ความปวด ท่านได้ปฏิบัติต่อสู้จนรุ่งสว่างจึงหายปวด ส่วนขาข้างซ้ายใต้เข่าลงมายังบวมอยู่ ท่านคงปฏิบัติต่อไป บวมลดลงมาทางปลายเท้าจนแห้งหายเป็นปกติ วิธีบำบัดโดยทางโยคะ Inhibiting Pain นี้แจ้งอยู่ในตำรา The Hindu — Yogi "Science of Breath" by Yogi Ramacharaka หน้า ๕๗

อีกครั้งหนึ่งท่านอาจารย์เล่าว่า วันหนึ่งท่านพระภิกษุพระยานรรัตนราชมานิตเล่าให้ท่านฟังว่า หลังจากฟังพระเทศน์ในวันพระ เมื่อท่านเดินกลับกุฏิกำลังจะก้าวขึ้นบันไดไปห้องชั้นบน รู้สึกว่าร่างกายซีกซ้ายของท่านหมดแรงคล้ายจะเป็นอัมพาตไปแถบหนึ่ง ทรงตัวต่อไปไม่ได้ ท่านมีสติดีจึงทรุดลงนั่ง ท่านเอามือข้างขวาคลำตรงหัวใจ และตรวจดูชีพจรก็ยังเต้นดี ท่านจึงใช้ Directing the Circulation มายังซีกซ้าย ต่อมารู้สึกค่อย ๆ ร้อนขึ้นจากปลายนิ้ว และร่างกายทางซีกซ้ายก็ค่อย ๆ อบอุ่นขึ้นเป็นปกติ แล้วก็ขึ้นไปห้องชั้นบนได้ ท่านบอกว่าตอนบ่ายกลับลงจากโบสถ์ก็มีอาการอย่างเดียวกันอีกครั้งหนึ่งและตอนค่ำอีกครั้งหนึ่ง แต่ท่านใช้วิธีเดียวกันก็หายได้ผลเป็นปกติ นับแต่นั้นมาก็ไม่ปรากฏว่าเป็นอีก

วิธี "Directing the Circulation" มีแจ้งอยู่ใน "Science of Breath" หน้า ๕๗

ในยุคนี้มีฝรั่งชาวต่างประเทศสนใจในพระพุทธศาสนาและบางท่านก็ได้เข้าบรรพชาอุปสมบทเป็นพระสงฆ์ในพุทธ-

ศาสนา ส่วนมากเป็นชั้นปัญญาชน บางท่านก็มีปริญญาและเป็นผู้ดีมีฐานะมั่งคั่ง และได้พิจารณาเกิดเลื่อมใสในหลักธรรมทางพุทธศาสนา เพราะมีหลักปฏิบัติทางจิตใจไปสู่ความสงบสุขอันแท้จริงห่างไกลจากกิเลสตัณหา ส่วนมากท่านได้ปฏิบัติอยู่ห่างไกลจากชุมชน ไปหาความวิเวกตามป่าเพื่อหาความสงบทำสมาธิ หากมีเรื่องขัดข้องยังไม่รู้จะปฏิบัติอย่างใด ท่านก็มักจะนึกถึง "ท่าน ธมฺมวิตกฺโก ภิกฺขุ" มาขอความเห็นความรู้เพื่อแก้ไขเหตุการณ์ทางปฏิบัติให้ปลอดโปร่ง เพราะรู้ว่าท่านเป็นผู้ปราดเปรื่องในทางภาษาตะวันตก สามารถจะชี้แจงในหลักธรรมที่ละเอียดอ่อน ในภาษาตะวันตกให้เข้าใจได้ดี ทั้งท่านก็เป็นพระฝรั่งรู้ภาษาไทยไม่มากนักจึงจำเป็นที่จะต้องหาผู้ชำนาญทางภาษาตะวันตกและมีความรู้ปฏิบัติธรรมเพื่อความหลุดพ้น มีความสามารถแก้ปัญหาธรรมได้ ได้ทราบจากท่านอาจารย์พระครูปัญญาภรณ์โศภน (มหาอำพัน บุญ—หลง) ท่านเล่าว่าครั้งหนึ่ง ท่านพระภิกษุพระยานรรัตนราชมานิตทำวัดในโบสถ์เสร็จเรียบร้อย ก็มีพระฝรั่งรูปหนึ่ง คอยเวลาหา

โอกาสที่จะเข้าพบสนทนากับท่าน เมื่อเห็นว่าท่านได้สวดมนต์ไหว้พระทำวัตรเสร็จเรียบร้อยแล้ว พระฝรั่งรูปนั้นคอยเวลาอยู่แล้วก็เข้าไปก้มลงกราบท่านพระภิกษุพระยานรรัตน ฯ แล้วพูดเป็นภาษาอังกฤษว่า "ท่านอยากจะได้ความรู้ในการปฏิบัติระงับกามวิตก เพื่อจิตสงบ ท่านเองได้เข้าไปบำเพ็ญเพียรอยู่ในป่าหาความสงบแล้ว แต่ก็ยังมีกามวิตกเข้าไปรบกวน ก่อความไม่สงบเป็นนิวรณ์แก่สมาธิ จึงได้มาขอความกรุณาขอให้ท่านพระภิกษุเจ้าคุณนรรัตน ฯ บอกวิธีกำจัดเพื่อระงับการก่อกวนของกามวิตกนั้น เพื่อจะได้ปฏิบัติธรรมด้วยความสงบต่อไป" ท่านธมฺมวิตกฺโกภิกขุ ก็ได้ให้โอวาทในเรื่อง "หน่ายกาม" และได้อธิบายบอกวิธีปฏิบัติเป็นภาษาอังกฤษ จนเป็นที่เข้าใจของพระฝรั่งองค์นั้นแล้ว พระฝรั่งองค์นั้นกราบนมัสการลาท่านไปด้วยความปีติ

เมื่อท่านอาจารย์พระครูปัญญาภรณ์โสภน (มหาอำพัน บุญ — หลง) ได้ฟังท่านชอบเรื่องหน่ายกามนี้มา จึงขอร้องให้ท่านเจ้าคุณนรรัตน ฯ เป็นผู้บอก ท่านอาจารย์เป็นผู้เขียน

จดเป็นภาษาอังกฤษ และขอให้ท่านบอกเป็นภาษาไทยด้วยเพื่อบันทึกไว้ควบคู่กันไป จะได้เป็นประโยชน์แก่พุทธศาสนิกชน ท่านอาจารย์บอกว่าเป็นครั้งแรกที่ท่านให้โอวาทเรื่องหน่ายกามแก่พระฝรั่ง ท่านบอกให้จดแล้วก็ขอร้องกำชับให้ท่านอาจารย์นำข้อความภาษาไทยนี้ ไปให้ท่านเจ้าคุณพระธรรมไตรโลกาจารย์ตรวจก่อน หากจะมีการจัดพิมพ์ขึ้นภายหลัง ท่านอาจารย์ก็มอบเรื่องหน่ายกามมาให้ทั้งภาษาอังกฤษและแปลเป็นไทยเป็นข้อ ๆ ดังต่อไปนี้ :—

Sensual craving arises through unwise thinking on the agreeable and delightful

กามฉันท์หรือกามตัณหา เกิดขึ้นจากความไม่ฉลาดหลงคิดเห็นอารมณ์ต่าง ๆ เป็นที่ถูกใจและน่ายินดี

It may be suppressed by the following 6 methods :—

สามารถข่มไว้ได้ด้วยวิธี ๖ ดังต่อไปนี้.—

1. Fixing the mind upon an idea that arouses disgust

เพ่งใจให้เห็นอสุภารมณ์ คืออารมณ์ที่ปฏิกูลน่าเกลียดไม่งามของสังขารร่างกายจนให้เกิดความเบื่อหน่าย คลายความรักใคร่ หายความกำหนัดยินดี

2. Meditation upon the impurity of body

เพ่งพินิจพิจารณาความปฏิกูลของร่างกาย (แยกออกเป็นอาการ ๓๒ ที่เรียกว่ากายคตาสติภาวนา มี ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เป็นต้น)

3. Watching over the six doors of sensc

ใช้สติสำรวมอินทรีย์ เฝ้าระวังทวารทั้ง ๖ (คือ ตา หู จมูก ลิ้น กายใจ เมื่อได้ประสบพบเห็นรูปเสียงกลิ่นรสโผฏฐัพพะและธรรมารมณ์ อย่าให้ความรักใคร่กำหนัด ยินดียินร้ายเกิดขึ้นภายในจิตใจ)

4. Moderation in eating

ให้รู้จักประมาณการบริโภคอาหาร อย่าให้อิ่มมากจนเกินไป จะเป็นเหตุให้เกิดความกำหนัดทางกายและลุกลามเข้าไปถึงจิตใจให้เกิดความเศร้าหมองด้วยฉันทราคะ

5. Cultivating friendship with the good

ทำความวิสาสะคบหาสมาคมสนทนาปราศรัยสนิทสนมคุ้นเคยกับกัลยาณมิตรเพื่อนผู้ดีงาม ที่จะชักชวนให้สนทนาไปในทางที่จะให้เสื่อมคลายหายความรักใคร่กำหนัดยินดีและยินร้าย ในรูปเสียงกลิ่นรสโผฏฐัพพะและธรรมารมณ์

6. Right instruction

ฝึกฝนปฏิบัติตนในทางที่ถูกตรงตามไตรสิกขา คือ :— ศีล สมาธิ ปัญญา

๑. พยายามกำจัดตัดกิเลสเครื่องเศร้าหมองอย่างหยาบ ที่ล่วงออกมาทางกายวาจา ด้วยศีล

๒. พยายามกำจัดตัดกิเลสเครื่องเศร้าหมองอย่างกลาง คือ นิวรณ์ทั้ง ๕ มี กามฉันท์ พยาบาท ถีนะมิทธะ อุทธัจจะกุกกุจจะ วิจิกิจฉาด้วยสมาธิ ย่นย่อนิวรณ์ ๕ ลงเป็น ๓ คือ :— ๑. ราคะโลภะ ๒. โทสะ ๓. โมหะ ๑. กามฉันทนิวรณ์ ความพอใจในกามเป็นฝ่ายราคะ

โลภะ ๒. พยาบาทนิวรณ์ ความขึ้งเคียดโกรธเคือง เป็นฝ่ายโทสะ ที่เหลืออีก ๓ คือถีนะมิทธะ ความหดหู่ง่วงเหงา อุทธัจจะกุกกุจจะ ความฟุ้งซ่านรำคาญและวิจิกิจฉา ความลังเลสงสัยทั้ง ๓ นี้เป็นฝ่ายโมหะ

๓. พยายามกำจัดตัดกิเลสอย่างละเอียด ที่เกิดทางทิฏฐิความเห็นด้วยปัญญา ด้วยการพิจารณาเห็นตามความเป็นจริง ของสังขารซึ่งมีลักษณะเกิดขึ้น เสื่อมสิ้นดับไป ไม่อยู่ในอำนาจบังคับบัญชา

The sensual craving is for-ever destroyed upon the entrance in to Anagamiship.

กามฉันท์หรือกามตัณหานี้ สลัดกำจัดตัดได้อย่างเด็ดขาด ต่อเมื่อเข้าสู่กระแสพระอนาคามิมรรค บรรลุถึงพระ-อนาคามิผล

เจ้าคุณพี่มีนิสัยไม่ชอบทำบาปมาแต่ไหนแต่ไรเพราะได้เห็นตัวอย่างจากคุณยายและคุณแม่ ซึ่งไม่ประกอบปาณาติ-

บาตเลย ซื้อปลาที่ยังไม่ตายดีมาก็ต้องแช่น้ำไว้ก่อน ถ้าไม่ตายก็ปล่อยไปไม่ต้องทำกิน เมื่อรู้สึกว่าตนได้ประกอบกรรมไว้ กรรมนั้นก็เกาะกินจิตใจอยู่ เจ้าคุณพี่เล่าว่าเมื่อเด็ก ๆ ครั้งหนึ่งไปหัวเมืองกับคุณพ่อ ด้วยความซนทำให้ลิงซึ่งเลี้ยงผูกเอาไว้ที่ชานเรือนห้อยคอแขวนทิ้งไว้ ลิงไม่สามารถจะช่วยตนเองได้ พอวิ่งไปเล่นเพลิน นึกขึ้นได้ก็วิ่งกลับมาดู ปรากฏว่าลิงตัวนั้นตายเพราะหายใจไม่ออกด้วยถูกโซ่รัดหลอดลม เหตุที่ซุกซนจนเป็นเหตุให้ลิงตายโดยไม่เจตนานี้เป็นนิวรณ์เกาะกินใจอยู่เรื่อย ๆ ประกอบกับเรียนหมอดูลายมือทำให้ห่วงว่าจะต้องตายด้วยอุบัติเหตุ เจ้าคุณพี่บอกว่า ไม่ว่าทำบุญอะไรต้องอุทิศส่วนกุศลให้ลิงตัวนั้นเสมอไม่มีเวลาลืมได้เลย นี่เป็นบาปเรื่องหนึ่งที่ข้าพเจ้าทราบมา

เหตุที่เจ้าคุณพี่มาบวชถวายพระราชกุศลที่วัดเทพศิรินทร์ ฯ สำหรับความตั้งใจเดิมที่จะบวชถวายในวันพระราชทานเพลิงนั้น ข้าพเจ้าไม่ทราบละเอียด ทราบมาว่าตามปกติการทำบุญถวายพระราชกุศลพระบรมศพล้นเกล้า ฯ

นั้น มีการถวายสลากภัตร โดยกำหนดให้ข้าราชบริพารชั้นพระยาพานทองสายสพาย รับเป็นผู้จับสลากถวายคนละองค์ เจ้าคุณพี่จับสลากถูกสมเด็จพระอุปัชฌาย์ สมัยยังเป็นพระศาสน-โศภน พอใจเกิดศรัทธาในบุคลิกลักษณะของสมเด็จพระอุปัชฌาย์ พอเสร็จพิธีวันนั้นก็ตามไปวัดและขอบวชในวันถวายพระเพลิงล้นเกล้าฯ และสั่งทางบ้านให้จัดการเครื่องอัฏฐะบริขารในเรื่องอุปสมบทจนเรียบร้อย

เมื่อบวชแล้วมีแขกเหรื่อมารบกวนมาก บางคนก็นำเอาอาหารและสิ่งของอื่นมาถวาย บางคนก็มาขอร้องให้ดูดวงชะตา บางคนก็มาปรับทุกข์เรื่องต่าง ๆ เจ้าคุณพี่ก็บอกให้นำของที่นำมาถวายท่านนั้น ไปถวายพระข้างกุฏิองค์อื่นโดยบอกว่าท่านมีพอแล้ว ถวายองค์อื่นก็ได้บุญพอ ๆ กัน เพราะถือศีล ๒๒๗ ข้อเหมือนกัน เรื่องนี้เป็นเหตุให้บางคนนำเรื่องที่ไม่ยอมรับแขกนี้ไปฟ้องสมเด็จพระอุปัชฌาย์ สมเด็จพระอุปัชฌาย์ถึงกับต่อว่าเจ้าคุณพี่ที่ในพระอุโบสถว่า มีคนมาต่อว่า ว่าทำไมไม่รับแขกและไม่รับของถวายที่มีผู้ศรัทธา เจ้าคุณพี่กราบเรียนว่า การที่

มาบวชนี้ก็เพื่อถวายพระราชกุศลล้นเกล้าฯ และศึกษาหลักสัจจธรรมคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นการส่วนตัว และยังไม่รู้แจ้งเห็นจริงแตกฉานในธรรมะซึ่งเป็นสิ่งละเอียดอ่อน ต้องการความสงบเวลาศึกษาพิจารณาให้ถึงแก่นแท้ เพื่อให้เข้าถึงเมื่อได้ปฏิบัติ ถ้าหากมัวแต่รับแขกมากมายก็หาเวลาจะทำกิจที่ควรปฏิบัติไม่ได้ เพราะแต่ละคนมีแต่เรื่องยุ่ง ๆ ทั้งนั้น มีทั้งหญิงและชายขอให้ดูหมอบ้าง เล่าเรื่องยุ่ง ๆ ให้ฟังบ้างเป็นเรื่องส่วนตัวส่วนมากทางโลก ทางมัวเมาตัณหาที่ช่วยเหลืออะไรไม่ได้ ไม่ใช่กิจของสงฆ์ ทั้งเสียเวลาในการที่จะศึกษาธรรมด้วย ตนเองก็ยังปฏิบัติไม่ได้ผลอะไร จึงกราบเรียนของดการรับแขก มุ่งปฏิบัติเพื่อส่วนตัวสมกับที่มุ่งเข้ามาบวชเพื่อถวายพระราชกุศลแด่ล้นเกล้าฯ สมเด็จพระอุปัชฌาย์ทราบเหตุผลที่กราบเรียนแล้วก็เห็นใจ จึงไม่ฝืนใจเจ้าคุณพี่ ตอนที่ข้าพเจ้าบวชอยู่ด้วยกุฏิโล่งเตียนมีเพียงหนังสือ จีวร ที่จำวัด โลงศพโครงกระดูกมนุษย์เท่านั้น

ในกุฏิของเจ้าคุณพี่ไม่มีของอะไรมีค่า ท่านมักจะอยู่แต่ในกุฏิและลงกลอนไม่รับแขก จะพบท่านได้ก็ตอนลงโบสถ์

สวดมนต์เสร็จเรียบร้อย มีเวลาสนทนาบ้าง หรือบางท่านที่ศรัทธาก็คอยเวลาที่ท่านผ่าน เมื่อมีของมาถวายท่านก็รับไว้อย่างไม่ขัดศรัทธาแล้วท่านก็คืนให้บอกว่า อาตมาฝากให้ไปถวายพระองค์อื่น ฉะนั้นในกุฏิของท่านจึงไม่มีอะไรนอกจากของจำเป็นใช้ และไม่ยอมรับสิ่งใดเข้าในกุฏิ เรื่องโครงกระดูกมนุษย์ข้าพเจ้าทราบดีจากที่มาว่า ก่อนอุปสมบทเจ้าคุณพี่รู้จักกับนักเรียนแพทย์คนหนึ่ง เรียนแขนงสรีระวิทยา จึงสั่งไว้ว่าเมื่อเรียนสำเร็จแล้วขอให้จัดทำโครงกระดูกให้สักโครงหนึ่งเพื่อเป็นการทดลองความสามารถที่ได้ร่ำเรียนมา เมื่อเสร็จแล้วขอให้แจ้งให้ทราบ ต่อมาราวปี ๒๔๗๓ ข้าพเจ้าสึกแล้ว และออกมารับราชการ นักเรียนแพทย์ผู้นั้นเรียนสำเร็จทำงานอยู่โรงพยาบาลศิริราช นมัสการไปให้เจ้าคุณพี่ทราบว่า ได้ประกอบโครงกระดูกให้เรียบร้อยแล้ว นัดให้ไปรับได้ที่โรงพยาบาลศิริราช ข้าพเจ้าก็ไปตามนัดขึ้นไปตึกชั้น ๓ ผ่านห้องเรียนสรีระวิทยา มีเครื่องมือการทดลอง ผ่ากระโหลก เลื่อยกระดูก มีอ่างน้ำประจำเป็นที่ ๆ สำหรับนักเรียน ขณะที่ข้าพเจ้าไปเป็น

เวลาเที่ยงวันจึงไม่มีนักเรียน คงพบแต่แพทย์ผู้นั้นและโครงกระดูกส่วนต่าง ๆ เต็มไปหมด แพทย์ผู้นั้นพาไปห้องทำงานและเปิดม่านสีดำออก ก็เห็นโครงกระดูกสำเร็จร่างทั้งตัวห้อยอยู่กับไม้แขวนแกว่งดังก๊อกแก๊ก แพทย์ผู้นั้นชี้แจงให้มานมัสการให้เจ้าคุณพี่ทราบว่า เหตุที่ล่าช้าเพราะหาคนรูปร่างใหญ่ ๆ อุทิศร่างบริจาคให้โรงพยาบาลยากเต็มที่ กว่าจะได้ศพขนาดที่ต้องการก็กินเวลาเป็นปี เมื่อได้แล้วกว่าจะประกอบเสร็จก็เสียเวลามาก เพราะสมัยนั้นยังจะต้องเอาศพหมกทรายไว้จนเน่าเปื่อยและหมั่นคุ้ยพลิกกลับไปกลับมาเป็นเวลานานจนกว่าเนื้อจะล่อนเหลือแต่กระดูก แล้วยังต้องเอามาต้มด้วยน้ำยาให้สะอาดขัดถูให้เรียบร้อยจึงเอามาประกอบเป็นโครง และจัดทำส่วนที่ขาดหายไปด้วยไม้ก๊อกจนครบทุกชิ้น โดยเฉพาะกระดูกนิ้วมือนิ้วเท้าและกระดูกซี่โครง ต้องทำเพิ่มเติมหลายชิ้น ถึงกระนั้นก็ยังไม่ดีเท่าของนอกเพราะเขามีเครื่องมือดี และมีโรงงานประกอบโครงกระดูกโดยเฉพาะของเขาสะอาดเป็นเงาเลยทีเดียว ส่วนของเราสีเทา ๆ น้ำยากัดก็ไม่มีอย่างดี ข้าพเจ้าจำได้ว่าดูเหมือน

ทางโรงพยาบาลคิดราคา ๓๐๐ บาท เวลาเอามาก็ถอดออกจากขอแขวนกองลงใส่ไปในกล่อง ใส่หมวกปิดฝากล่องผูกเรียบร้อย ส่วนไม้แขวนก็ถือมาต่างหาก นำไปถวายเจ้าคุณพี่เป็นเสร็จการ และแขวนอยู่กุฏิชั้นล่างเป็นอศุภกรรมฐานของเจ้าคุณพี่ตลอดมา

พูดถึงโครงกระดูกก็เลยพูดถึงเรื่องหัวกระโหลก ตามปกติเจ้าคุณพี่มีหัวกระโหลกคนไว้ที่กุฏิ ๑ หัว ไม่ทราบที่มา เมื่อข้าพเจ้าบวช เจ้าคุณพี่อยากได้อีกจึงสั่งให้หา ลูกชายคุณน้าขุนบริรักษ์ ฯ ชื่อสมัยไปหามาได้จากวัดที่เผาศพของโรงพยาบาลศิริราช ๓ หัว เอามาถวาย เจ้าคุณพี่ให้ใส่ปี๊บไว้ในตู้หลังกุฏิ เอาน้ำใส่จนท่วมทั้ง ๓ หัว เอาโซดาใส่ลงไปเมื่อฉันเพลแล้วก็ให้ข้าพเจ้าและพระพรช่วยกันติดไฟต้มเพื่อให้เนื้อหนังหลุด ปรากฏว่าน้ำที่ต้มกระเด็นถูกมือ สบงอังสะ และตามตัว เพราะต้มไปก็ต้องเขี่ยพลิกกลับ เมื่อน้ำกระเด็นมาติดก็เหม็น อาบน้ำถูสบู่อย่างไรก็ไม่หมดกลิ่น เล่นเอาข้าพเจ้าฉันอาหารไม่ลงไปหลายวัน ถึงกับคุณโยมทางบ้านทักว่าทำไมผอมหน้าตาซีดเซียว ข้าพเจ้าก็บอกว่าฉันอาหารไม่ลงเหม็นกลิ่นหัวกระโหลกอยู่เรื่อย

เจ้าคุณพี่รู้เข้าเลยให้เลิกต้ม ให้สมัยเอากลับไปไว้ที่เดิม แต่ปรากฏว่าสมัยเอาไปทิ้งไว้โคนต้นโพธิ์ข้างโบสถ์วัดแคนางเลิ้ง เด็ก ๆ แถวนั้นที่ซน ๆ เอาก้อนอิฐขว้างปาล้อเลียนจนถึงกับลือกันว่าผีหัวกระโหลกหลอกหลอนคนอยู่เป็นเวลานาน

อีกเรื่องหนึ่ง ก็เรื่องโลงใส่ศพใบซึ่งบรรจุท่านเจ้าคุณพี่เมื่อมรณะภาพแล้ว เพราะเดิมเมื่อต่อโลงนี้เสร็จแล้วเจ้าคุณพี่สั่งว่า ถ้าฉันตายไม่ต้องมีพิธีรีตรองอะไร ไม่ต้องอาบน้ำศพ ไม่ต้องมัด เพียงแต่ยกวางลงในโลงปิดฝา แล้วก็ยกโลงยัดเข้าไปในฮงซุ้ยข้างกุฏินี่ เพราะฉันขอเจ้าของฮงซุ้ยไว้แล้ว ต่อจากนั้นจะคิดอะไรกันต่อไปก็ว่ากันใหม่ อย่าให้ต้องยุ่งยากโกลาหลเพราะคนตายอย่างที่ทำกันทั่วไป แต่ครั้นมรณภาพจริง ๆ เข้าทางวัดและญาติทำอย่างท่านสั่งไม่ได้เพราะอย่างน้อยก็มีผู้คนเคารพนับถือมากมาย ทั้งสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ ก็ได้ทรงพระมหากรุณาเสด็จพระราชดำเนินมาทรงเยี่ยมเมื่ออาพาธถึง ๒ ครั้ง นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้า ฯ โลงศพนี้ต่อในระยะที่พระครูวรวงศ์ (จรูญ) ยังบวช

อยู่ ได้จ้างเจ๊ก (ดูเหมือนชื่อจุ่น) ช่างไม้มาทำการก่อสร้างในวัด เจ้าคุณพี่เห็นว่าฝีมือดีจึงว่าจ้างขอให้ต่อโลงใส่ศพขนาดเท่าใส่ท่าน ๑ โลง โดยให้ตากไม้ให้แห้งไม่มีการหดตัวอีก เจ๊กผู้นั้นก็ต่อให้ ดูเหมือนราคา ๒๕ บาท เสร็จแล้วก็เอามาตั้งไว้ในกุฎีชั้นล่างบนขาไม้ ๒ ตัว ห้องเดียวกับโครงกระดูก วันหนึ่งเจ้าคุณพี่มารับบิณฑบาตรที่บ้านเล่าว่า เมื่อวานนี้ทดลองลงในโลงที่ต่อไว้ว่าจะเข้าไม้ดี ฝาปิดสนิทหรือไม่ จึงครองผ้าพาดสังฆาฏิลงนอนปิดฝาโลงให้พระบังสุกุลแบบศพจริง ๆ เรียบร้อยแล้วจึงค่อยเปิดฝา ปรากฏว่าพอเปิดออกมากระดิกตัวไม่ได้เพราะหายใจไม่ออก หมดความรู้สึก อากาศในโลงหมดด้วย โลงปิดสนิทมาก เล่นเอาพระที่ชักบังสุกุลตกอกตกใจกันอยู่พักหนึ่งจึงฟื้นขึ้นมา นี่ก็เป็นเครื่องพิจารณามรณานุสสติของเจ้าคุณพี่

เมื่อครั้งพระพุทธเจ้าหลวงสวรรคต มีข้าราชบริพารผู้จงรักภักดีบวชถวายพระราชกุศลองค์หนึ่ง บวชอยู่วัดราชบพิธจนตลอดชีวิต (ดูเหมือนจะชื่อพระยาสีหราชฤทธิไกรเป็นนายทหาร แต่ก็ไม่แน่นัก สืบดูที่วัดราชบพิธอีกก็จะดี) แต่

ท่านผู้นี้มีบุตรภรรยาแล้วสละครอบครัวออกบวช เจ้าคุณพี่เห็นว่าท่านเจ้าคุณองค์นั้นบวชอุทิศพระราชกุศลถวายพระพุทธเจ้า-หลวง (พ่อ) และท่านบวชอุทิศพระราชกุศลถวายพระ-มงกุฎเกล้าฯ (ลูก) จึงอยากได้ถ่ายรูปไว้เป็นที่ระลึกให้ข้าพเจ้าไปติดต่อกับร้านถ่ายรูปฉายานรสิงห์ พาช่างไปถ่ายที่วัดราชบพิธ (รูปปรากฏอยู่ในหนังสือประวัติซึ่งยุวพุทธิกสมาคมชลบุรีพิมพ์จำหน่าย) ท่านเจ้าคุณผู้นั้นได้รับความยกย่องให้เป็นพระชั้นฐานานุกรม ได้รับพระราชทานพัดยศสมณะ (พัดยอด) เข้าใจว่าได้รับในรัชสมัยล้นเกล้าฯ พระมงกุฎฯ ต่อมาเมื่อเจ้าคุณผู้นั้นมรณภาพแล้ว ทางราชการได้นำพัดยศสมณะมาถวายเจ้าคุณพี่ แต่ท่านสละสิทธิ์ไม่ขอรับ เพราะท่านต้องการจะปลดเปลื้องภาระให้หมดสิ้นไปขอในทางปฏิบัติอย่างเดียวคงจะมีความแน่วแน่ใจว่าจะปฏิบัติในทางสัจจธรรม โดยไม่ออกจากเขตวัดไปแห่งใดตลอดเวลาต่อมา และไม่ต้องการให้มีอะไรในกุฏิมีสมบัติอะไรเป็นชิ้นเป็นอันเป็นข้อผูกพัน ท่านตั้งใจไว้ว่าจะไม่รับนิมนต์ทั้งงานหลวง งานราษฎร์ และท่านก็ได้ปฏิบัติมาแล้ว

ตอนข้าพเจ้าสึกแล้วถวายนาฬิกาไว้ให้ดูเวลา ๑ เรือน เจ้าคุณพี่เอาไว้ใช้อยู่พักหนึ่ง ข้าพเจ้าจำไม่ได้ว่าท่านส่งนาฬิกานั้นกลับคืนมาเมื่อใด จำได้แต่ท่านบอกว่าไม่ต้องใช้ต่อไปแล้ว ความรู้สึกจะบอกตัวเอง คือเช้ามืดรู้สึกตัวตื่นขึ้นจะเป็นเวลานั้น เมื่อรู้สึกจะไปห้องน้ำหรือปัสสาวะจะเป็นเวลานั้น รู้สึกง่วงจะจำวัดจะเป็นเวลานั้น ความรู้สึกของร่างกายที่ฝึกดีแล้วนี้จะบอกเวลาได้ไม่ผิด นี่เป็นอีกเรื่องหนึ่งในการพยายามฝึกความรู้สึกของร่างกาย จนไม่ต้องอาศัยนาฬิกา

ในระยะบวชใหม่ ๆ เจ้าคุณพี่ไปรับบิณฑบาตรที่บ้านทุกวัน โดยเดินออกทางหน้าวัด ผ่านยศเส มหานาค สะพานขาว สะพานเทวกรรม ผ่านหน้าวัดโสมนัส ฯ เข้าบ้านทางตรอกข้างวัด ขากลับมาทางถนนจักรพรรดิ์ ผ่านหน้าวัดสระเกศเลี้ยวซ้ายสี่แยกแม้นศรี ผ่านโรงเลี้ยงเด็ก เลี้ยวถนนพลับพลาไชยเข้าถนนหลังวัดเทพศิรินทร์ การไปรับบิณฑบาตรที่บ้านนี้จำได้ไม่แน่นัก แต่เข้าใจว่าหยุดไปภายหลังเมื่อคุณยายถึงแก่กรรมและเผาแล้ว เมื่อปี ๒๔๗๑ ซึ่งเป็นปีที่ข้าพเจ้าบวชก็ไป

บิณฑบาตรด้วยกันทุกวัน เวลามีคนจะใส่บาตรท่านก็ชี้ให้ใส่พระองค์ที่มาข้างหลัง คือข้าพเจ้าและพระพร เพราะถึงแม้จะรับมาเองก็ไม่ได้ฉัน เพราะฉันเฉพาะอาหารเจ ไม่มีเนื้อสัตว์ซึ่งทางบ้านทำถวาย ตอนที่เลิกบิณฑบาตรก็เนื่องจากความไม่สะดวก เพราะบวชอยู่นานก็มีผู้สนใจเกิดศรัทธาท่านมากขึ้น เขาเจตนาจะถวายท่านจัดไว้โดยเฉพาะท่านองค์เดียว แต่พระองค์อื่นที่ท่านไม่ทราบก็แย่งตัดหน้าไปรับ ทำให้ผู้ที่ตั้งใจศรัทธาต่อท่านก็ไม่พอใจ แต่จำใจต้องใส่เพราะมาเปิดฝาบาตรตรงหน้า ทั้งที่ใจไม่เลื่อมใสในพระองค์นั้น ท่านก็เกิดสังเวชใจขึ้นมา ทั้งอาหารที่รับมามากก็ฉันไม่ได้ ถึงเป็นอาหารที่พอฉันได้ก็มากเกินความจำเป็น คิดว่าควรจะให้พระภิกษุอื่นรับไปดีกว่า เพราะอาหารที่บ้านถวายมาพอดีกับความต้องการแล้วอย่าให้มากเกินไป ต่อจากนั้นท่านก็เลยเลิกออกบิณฑบาตร จึงให้ทางบ้านจัดอาหารตามสั่งมาถวายที่วัดเท่าที่จำเป็นไม่มากไม่น้อย

อีกประการหนึ่ง การถึงแก่กรรมของคุณยายเป็นการพลัดพรากจากไป ของผู้ที่เจ้าคุณพี่เคารพบูชาอย่างสูงอีกครั้ง

หนึ่ง (ครั้งแรกล้นเกล้าฯ) ถึงกับปรารภว่าอยากจะออกธุดงค์ไปตามป่า ทางบ้านได้ทำกลดธุดงค์ แต่ก็ไม่ได้ออกธุดงค์ ซึ่งขณะนี้ยังมีบางส่วนเก็บไว้ที่บ้าน เพราะหลังจากเผาศพคุณยายแล้ว เจ้าคุณพี่ก็เริ่มไม่ยอมออกจากวัดเลย คุณพ่ออาพาธพระราชทานเพลิงศพคุณพ่อ คุณแม่เจ็บ เผาศพคุณแม่ก็ไม่ไประหว่างอาพาธและเจ็บก็เขียนข้อธรรมไปให้ข้าพเจ้า และญาติผู้ปฏิบัติพยาบาลไข้ขอให้ช่วยอ่านให้ฟัง เวลาพระราชทานเพลิงและเผาก็สั่งการให้ข้าพเจ้าเป็นผู้ดำเนินการ คุณพ่อพระราชทานเพลิงที่วัดโสมนัสฯ คุณแม่เผาที่วัดมกุฎฯ โดยที่วัดโสมนัสฯ ยังไม่มีเมรุเผาศพถาวร เจ้าคุณพี่จึงสั่งการให้จัดสร้างเมรุ ใช้วางบนที่ลานหินหน้าวัดโดยทำเป็นเมรุสำเร็จถอดได้ประกอบตั้งขึ้น ไม่มีการขุดดินเลย เป็นการไม่เบียดเบียนสัตว์ซึ่งไม่รู้ไม่เห็นก็จะต้องตายไป เนื่องจากขุดดินเป็นเวรกรรมผูกพันกันต่อไป เมรุชุดนี้เมื่อถอดเก็บไว้ที่วัดโสมนัสฯ แล้ว ต่อมาทางวัดได้ขอไปจัดสร้างเป็นเมรุถาวรในวัดต่างจังหวัด การไม่ไปเยี่ยมไข้คุณพ่อคุณแม่ ตลอดจนไม่ไปในงานพระราชทานเพลิงศพและ

เผาศพคุณพ่อคุณแม่นี้ เข้าใจว่าเนื่องจากการเริ่มจะปฏิบัติไม่ออกจากวัด และไม่รับนิมนต์ต่อไป ผู้นิมนต์ก็คงจะเกรง เห็นแล้วว่าโยมคุณพ่อคุณแม่ของท่านเองก็ยังไม่ไป เพราะท่านรู้แจ้งว่าการพลัดพรากจากกันเป็นเรื่องธรรมดาของปุถุชน จากนั้นแม้ใครจะนิมนต์ไปในเรื่องอื่น ๆ เจ้าคุณพี่ก็ไม่รับนิมนต์

เจ้าคุณพี่ประกอบการกุศลเพื่อให้คุณยาย คุณพ่อคุณแม่เกิดความปีติปราโมทย์ในผลบุญซึ่งเกิดจากการบริจาค เสียสละเป็นผลดีแก่จิตใจก่อให้เกิดความเมตตา เผื่อแผ่บรรเทาความโลภสืบต่อไปภายหน้า ข้าพเจ้าไม่อยากจะเขียนจนกลายเป็นเรื่องโอ้อวดเกินไป จะเขียนไว้พอเป็นสังเขป

ตอนก่อนอุปสมบท ทอดกฐินวัดสุนทรธรรมทาน (วัดแค นางเลิ้ง)

เมื่อถึงเวลาก็อ่านหนังสือธรรมะให้คุณยาย คุณแม่ฟังทุกวัน

ได้จัดให้คุณแม่ตักบาตรในพรรษาวันละ ๑๐๐ องค์ หลังจากออกพรรษาแล้ว จำนวนพระที่มารับบาตรน้อยลง (ปกติตอนข้าพเจ้าเด็ก ๆ คุณแม่ตักบาตรวันละ ๑๕ องค์)

วันโกนให้ทานชี ตั้งแต่เช้าถึงเพล บ่ายให้เรื่อยไป คอยจนไม่มีชีผู้มารับอีก

ตอนคุณแม่ร่างกายไม่แข็งแรงตามวัยชรา บางเวลาถึงวันพระไม่สามารถเดินทางไปฟังเทศน์ที่วัดได้ เจ้าคุณพี่ก็ให้สร้างพระพุทธรูปไว้บูชาไหว้กราบที่บ้าน ๓ องค์ เท่าตัวเจ้าคุณพี่องค์หนึ่ง เท่าคุณแม่องค์หนึ่ง เท่าคุณพ่อองค์หนึ่งจารึกชื่อประจำไว้ทุกองค์ (จำได้ว่าสร้างที่บ้านนายอู๊ด บ้านช่างหล่อองค์ละ ๕๐๐ บาท) และสร้างองค์เล็ก ๆ เป็นพระขัด จารึกชื่อ คุณปู่ คุณย่า คุณตา คุณยาย อีกด้วย (ดูเหมือนองค์ละ ๘๐ บาท) ทั้งนี้เพื่อให้คุณแม่ทำวัตรไหว้พระแทนไปไหว้ในโบสถ์ที่วัด

ทำบุญอายุ ๕ รอบ ๖๐ ปี คุณพ่อ เป็นการกุศลครั้งใหญ่ มีหนังสือแจกเป็นเทศนาของสมเด็จพระสังฆราชวัดราชบพิธ ซึ่งเป็นสมเด็จพระอุปัชฌาย์คุณพ่อ กับเทศนาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ เจ้าอาวาสวัดเทพศิรินทร์และเทศนาของพระพุทธวิริยา เจ้าอาวาสวัดโสมนัสวิหารคู่สวดของคุณพ่อ

กับมีประวัติของคุณพ่อซึ่งเจ้าคุณพี่เป็นผู้เขียนเอง (ข้อความได้ตีพิมพ์ไว้หน้าต้นแล้ว)

ในระยะที่ข้าพเจ้าบวชราวปี ๒๔๗๑ คุณพ่อได้อุปสมบทที่วัดโสมนัสวิหาร ในปีนี้ถึงกับมีข่าวลงในหนังสือพิมพ์ว่าบวชทั้งสกุล (จำได้ว่า นายฉอ้อน อำพล หนังสือพิมพ์เดลิเมล์เป็นผู้มาถ่ายรูปที่หน้าโบสถ์วัดโสมนัสฯ เสียดายไม่ได้เก็บรูปนั้นไว้ไม่นึกว่าจะได้มาคุ้ยเขี่ยเขียนขึ้น) เจ้าคุณพี่ได้จัดสร้างพระไตรปิฎก (พระธรรม) ๙ ผูก ๙ ตู้ ถวายตามพระอารามต่าง ๆ รวม ๙ พระอารามเป็นที่ระลึก ที่บานประตูแทนที่จะใช้กระจกกลับใช้ไม้ทึบลงรักสีดำ ติดพระบรมรูปล้นเกล้าฯ รัชกาลที่ ๖ ตรงกลางในกรอบกระจก ขอบล้อมไม้แกะเป็นพญานาค ๒ ตัว ทรงเครื่องแบบจอมทัพเรือ ในปกพระไตรปิฎกทุกเล่มมีกระดาษพิมพ์ที่เจ้าคุณพ่อออกแบบเอง เป็นรูปโพธิ์ทอง ตรงกลางมีแก้ว ๓ ดวง หมายถึงพระรัตนตรัย ลอยอยู่มีรัศมีรอบสีเหลือง แท่นฐานโพธิ์เขียนว่า "จินตยานนท์อุทิศ" ข้างแท่นเป็นรูปต้นและดอกพุทธรักษาและต้นดอกบานมิรู้โรย มีความหมายว่าร่ม

โพธิ์พระพุทธเจ้าปกป้องรักษาตลอดไปไม่รู้ร่วงโรย ใต้ต้นโพธิ์ลงมาเป็นกรอบเขียนชื่อผู้บวชในคราวนั้นแบ่งเป็น ๒ แถบ แถบซ้ายเป็นฝ่ายชาย แถบขวาเป็นฝ่ายหญิง ฝ่ายชายมี สทฺธมฺมวิจาโร ภิกฺขุ (พระนรราชภักดี) ตรอง ธมฺมวิตกฺโก ภิกขุ (พระยานรรัตนราชมานิต) ตริก ภูริธมฺมตกฺโก ภิกขุ (ตริ) สุธมฺมวโร ภิกขุ (พร) ฝ่ายหญิงมี อุบาสิกา นางชี นรราชภักดี (พุก) นางชีชุ่ม นางสาวชีชุบ (รูปโพธิ์ทองที่ท่านออกแบบนั้น บัดนี้ได้มาเป็นรูปหน้าปกหนังสือเล่มนี้)

ถวายที่ดิน ๒ แปลง แปลงหนึ่งรับจำนำไว้หลุด เนื้อที่ ๗ ไร่ อยู่ข้างวัดเสน่หา จังหวัดนครปฐม ถวายวัดเสน่หาอีกแปลงหนึ่งที่พระราชทาน อยู่ที่สี่แยกราชเทวี ซ้ายมือที่จะไปสะพานหัวช้างเนื้อที่ ๕ ไร่ เวลานี้มีป้ายชื่อว่า "ซอยนรรัตน" ถวายวัดเทพศิรินทร์ พร้อมด้วยเงินพระราชทานเพื่อปลูกบ้าน ๑๕,๐๐๐ บาท (พระราชทานไว้ ๑๒,๐๐๐ บาท ได้ดอกเบี้ยจากแบงค์ที่ฝากไว้ ๓,๐๐๐ บาท รวมเป็น ๑๕,๐๐๐ บาท) ขอเขียนรายละเอียดเพิ่มอีกเล็กน้อย เมื่อได้รับพระราชทานที่ดิน

แล้วก็ให้เจ๊กเช่าทำสวนผักอยู่เช่นเดิม ที่ดินเป็นร่องผักขวางที่เรียงลึกเข้าไป เจ้าคุณพี่กะว่าจะปลูกบ้านโดยมีนิสัยที่ชอบผลไม้ จึงให้คุณพ่อเพาะมะม่วงพันธุ์ดี ๆ แล้วเอาไปลงปลูกไว้ตอนหน้าที่ดินเป็นระยะ ๆ เว้นห่างเพื่อเป็นถนนผ่านกลางที่เข้าไป ส่วนตอนในทิ้งที่ว่างไว้เพื่อปลูกบ้าน ต้นมะม่วงที่ปลูกไว้โตจนมีผล ซึ่งหลีเช่าที่ดินเคยเก็บมาฝากเป็นกำนัล พร้อมกับขอผลัดส่งค่าเช่าที่ดินซึ่งถูกที่สุดตามที่หลวงเคยเก็บอยู่แล้ว ขณะนี้ผู้เช่าที่ดินของวัดก็คงได้เก็บผลมะม่วงที่คุณพ่อกับข้าพเจ้า และคุณพรช่วยกันเพาะและปลูกไว้ นอกจากต้นที่กีดขวางการปลูกสร้างอาคารก็ต้องถูกตัดทิ้งไป

ต่อไปนี้เป็นเรื่องอาหารที่จัดถวายเป็นระยะ ๆ

ระยะแรก ออกบิณฑบาตร เจ้าคุณพี่ฉันอาหารมื้อเดียวตั้งแต่เริ่มบวชตลอดมา อาหารที่ทางบ้านจัดถวายเป็นอาหารที่ไม่มีเนื้อสัตว์เจือปนเลย ในระยะแรกที่รับบิณฑบาตรอาหารที่จัดก็เป็นอาหารเจอย่างที่คนจีนนิยมกัน ผู้ทำอาหารคือพี่เชื่อ (นางพิทักษ์ประชาชน) จันทรวณิกเป็นผู้ค้นคว้าจัดทำ

คุณน้าชุ่ม คุณครูชุบ เมนะเศวต น้าม้วน ดุลยะเตมีย์ และนางสาวแสงจันทร์ จันทรวณิก ช่วยกันค้นคว้าช่วยกันปรุงแต่งอาหารที่ไม่มีเนื้อสัตว์ เช่น ใช้ฟองเต้าหู้ แป้ง เป็นเครื่องประกอบ น้ำปลาก็ใช้น้ำปลาถั่วทำเป็นแกงจืด แกงเผ็ด ผัด ยำต่าง ๆ เช่นเดียวกับกับข้าวทั่วไป มีเครื่องหลน เครื่องจิ้ม แต่ไม่ใช้เนื้อสัตว์เป็นส่วนประกอบเลย ของหวานส่วนมากก็ใช้ผลไม้และขนมไทย ๆ มีมะละกอ ส้มเขียวหวาน ส้มโอ มะปราง มะม่วง น้อยหน่า ขนมกุ่มี ตะโก้ ขนมหม้อแกงเผือก ถั่วกวน เผือกกวน เป็นต้น และที่ประจำวันคือ อ้อยขวั้น กำหนดข้อให้ได้เคี้ยวทั้งทางฟันแถบซ้ายและขวาข้างละเท่า ๆ กัน เช่น ๑๒ ข้อ ก็เคี้ยวแถบละ ๖ ข้อ ๑๘ ข้อก็เคี้ยวแถบละ ๙ ข้อเป็นการออกกำลังฟัน เช้าตื่นนอนตักเกลือใส่ปากอมไว้ก่อนจนอาบน้ำเสร็จจึงสีฟัน

อาหารสำหรับฉัน ถ้าเป็นของน้ำใช้ใบตองฉีกสี่เหลี่ยมจตุรัสลนไฟให้อ่อนตัวแตกยาก ซ้อน ๒ ชั้น ห่อขยุ้มโดยวางใบตองลงในชาม ทำให้มีความบุ๋มตรงกลางแล้วตักแกงใส่

รวบริมใบตองขึ้นผูกมัดด้วยเชือกกล้วยให้แน่น แล้วตัดเหนือจุกที่มัดไว้ให้เรียบร้อย ถ้าเป็นของแห้งก็ห่อใบตองธรรมดากลัดไม้กลัดแล้วก็ใส่มาในบาตร ส่วนข้าวก็หุงข้าวไม่เช็ดน้ำใส่ลงในก้นบาตรก่อนของอื่น (อยากเล่าเรื่องข้าวไม่เช็ดน้ำสักเล็กน้อย เดิมที่บ้านก็หุงข้าวเช็ดน้ำธรรมดาเจ้าคุณพี่บอกว่าในหลวงเสวยข้าวหุงไม่เช็ดน้ำ รับสั่งว่าของดี ๆ ในข้าวกลับเอาไปให้หมากิน คนกลับกินกาก เจ้าคุณพี่มาสั่งให้ทางบ้านหุงข้าวไม่เช็ดน้ำบ้าง แม้ข้าวหุงใส่บาตรเช้าก็ให้หุงไม่เช็ดน้ำเล่นเอาข้าพเจ้าและเด็ก ๆ ที่มีหน้าที่หุงข้าวแย่ไปพักหนึ่งกว่าจะชำนาญ ซ้ำร้ายระยะนั้นใช้หม้อทองเหลืองหุงข้าวด้วย กว่าจะหมุนดงจนข้าวสุกทุกลักทุกเลอย่างยิ่งบางวันง่วงนั่งหลับหน้าเตาไฟไม่ทันหมุนตอนข้าวเดือด ข้าวไหม้ทั้งหม้อ ต้องรับเหมากินข้าวไหม้เป็นการลงโทษ) เวลาฉันของเจ้าคุณพี่ปกติลงมือ ๔ โมงเช้า (๑๐.๐๐ น.)กว่าจะเสร็จก็ราว ๕ โมงครึ่ง (๑๑.๓๐ น.) นับเป็นเวลานานพอดูทีเดียว เพราะเจ้าคุณพี่ต้องเคี้ยวอาหารให้ละเอียดเท่าที่จะเคี้ยวได้ โดยให้เหตุผลว่าเป็นการช่วยกระเพาะ

ไม่ให้ต้องทำงานหนัก ถ้าอาหารหยาบ กระเพาะก็เหนื่อยมาก เสียเวลา จึงยอมเสียเวลาเสียแต่ตอนในปากดีกว่า

ระยะต่อมา เมื่อไม่ได้บิณฑบาตรที่บ้านก็คงใช้อาหารตามที่กล่าวมาแล้ว ใช้ภาชนะขันอลูมิเนียมใบใหญ่ ๆ ตัดใบตองรองก้นขัน แล้วตักข้าวใส่ลงไป ส่วนกับข้าวและของหวานก็ห่อวางลงไปข้างบนเช่นเดียวกับที่ใส่บาตร เมื่อจัดของลงขันเรียบร้อยแล้วก็ตัดใบตองกลม ๆ ปิดปากขัน ห่อด้วยผ้าเหลืองสี่เหลี่ยมชั้นหนึ่ง แล้วห่อทับด้วยผ้าขาวอีกชั้นหนึ่ง ให้เด็กนำไปถวายตอนก่อนลงโบสถ์ตอนเช้า ใช้ขันสองใบสับเปลี่ยนกัน

ระยะต่อมา เริ่มแต่ พ.ศ. ๒๔๘๙ เจ้าคุณพี่ฟันชำรุดมากขึ้น ไม่สะดวกในการขบเคี้ยวประกอบกับเห็นว่า การทำอาหารเจเป็นภาระไม่น้อยไปกว่าอาหารธรรมดาเป็นภาระแก่ผู้จัดทำ จึงให้จัดทำอาหารใหม่ เป็นอาหารข้าวกับถั่วสำหรับข้าวนั้นใช้ข้าวสารล้างสะอาด ถั่วเขียวล้างสะอาดเช่นกัน ส่วนละเท่ากันล้างแล้วตากแดดให้แห้งบดเป็นผงเวลาจะทำให้สุก ตวงข้าวถั่ว

บดผงปริมาณเท่าที่สั่งใส่กะทะทองใส่น้ำพอควร กวนให้สุก แล้วตักใส่ขึ้นโตอลูมิเนียมนึ่งอีกครั้งหนึ่งใช้แทนข้าวส่วนกับก็ใช้ถั่วต่าง ๆ มีถั่วเหลือง ถั่วแดง ถั่วดำ ถั่วขาว ถั่วลิสง ต้มรวมกัน กะว่าจะใช้ได้สัก ๖–๗ วันต้มเปื่อยดีแล้วโม่ให้ละเอียดใส่กะทะกวน ปรุงรสเปรี้ยว เค็ม หวาน ด้วยส้มมะขามเปียก เกลือ น้ำตาลทรายแดง กวนจนแห้งอาหารกวนนี้ใช้แทนกับข้าว สำหรับของหวานใช้กล้วยน้ำว้า ๓ ผล และผลไม้อย่างอื่นที่ไม่แข็ง เช่น มะละกอ มะม่วงสุก ส้มโอ ส้มเขียวหวาน นอกจากนี้ก็มี มะนาว ๖–๙ กลีบสุดแต่ผลเล็กใหญ่ และเอาแต่เนื้อ และมีใบไม้สีเขียวตามีขนาดเท่าผลมะนาวขนาดกลาง อาหารที่เปลี่ยนใหม่นี้ไม่ใช้ภาชนะขันอลูมิเนียม เปลี่ยนเป็นกระโหลกขนาดเขื่อง (หามะพร้าวขนาดที่ต้องการ ปอกเปลือก ขัดสะอาด เลื่อยตัดทางที่มีรูออกทำเป็นฝา ขูดเนื้อทิ้ง ขัดภายในตัวกระโหลกและฝาให้สะอาด ฝาที่มีรูใช้เทียนสีผึ้งอุด) การบรรจุอาหารลงกระโหลก ใส่ข้าวกับถั่วที่ใช้แทนข้าวลงไปก่อนก้นกระโหลก เอาใบตองปิดรอง

ลงไป เอาถั่วกวนที่ใช้แทนกับข้าวใส่ลงไป เอาใบตองลองคั่นอีก วางกล้วยและผลไม้ที่ใช้เป็นของหวานลงไปพร้อมกับมะนาว ส่วนฝาปิดที่เอาใบไม้สีเขียวตำให้ละเอียดใส่กดลงไปปิดฝากระโหลกห่อผ้าสองชั้น มัดด้วยเชือกสีเหลือง ระยะนี้มีการขลุกขลักอยู่บ้าง ผู้ส่งเป็นเด็กข้างบ้าน ชื่อ นายพรหม ฯ ใช้จักรยานขี่มาส่ง โดยเอากระโหลกผูกวางบนตะแกรงท้ายรถ โดยที่กระโหลกมีลักษณะก้นเป็นส่วนโค้ง วางแนบสนิทกับตะแกรงรถ บางวันผูกไม่แน่นดี กระโหลกอาหารก็คลายจากจากเชือก ตกหล่นลงไปกลิ้งอยู่กลางถนน ตอนจะเอาไปถวายอาหารก็ปนกันเละเทะต้องเอากลับบ้าน รีบทำไปถวายใหม่นับเป็นวิบากพอดูกระโหลกก็ใช้สองใบสับเปลี่ยนกัน

ระยะต่อมา คือระยะสุดท้าย ส่วนมากผู้ส่งเป็นนักเรียน เจ้าคุณพี่จึงสั่งให้ทำภาชนะใส่อาหารใหม่ เป็นกล่องอลูมิเนียมรูปแบน เหมาะที่จะใส่รวมไปในกระเป๋าหนังสือ ส่วนอาหารก็เปลี่ยนบ้างเล็กน้อย ซึ่งอาหารระยะหลังนี้เป็นนานมาถึงรวม ๒๕ ปี จนถึงก่อนวันมรณภาพ

อาหารประกอบด้วย

๑. **มะนาว** ผลขนาดกลาง แกะเอาแต่เนื้อเป็นกลีบ ๆ ๖—๙ กลีบ (เพิ่มลดตามขนาดของผลเล็กหรือใหญ่)

๒. **ใบไม้สีเขียว** (ใช้ใบไม้ที่รับประทานได้) ตำละเอียด ใช้ขนาดประมาณเท่าผลมะนาวขนาดกลาง (โดยปกติใช้ใบฝรั่ง เพราะมีต้นอยู่ที่บ้าน แต่จะใช้ใบไม้อื่น เช่น ใบสะเดา ใบกระถิน ใบมะม่วง ใบมะยม ใบมะเฟือง ใบก้ามปู ฯลฯ ก็ได้)

๓. **อาหารกวน** ใช้แทนกับข้าว

๔. **ถั่วเขียวและข้าวสาร** ผสมส่วนเท่ากัน โม่ละเอียดใช้แทนข้าว

๕. **มันเทศนึ่ง**

๖. **กล้วยน้ำว้า**

๗. **ของหวาน** ขนมกล้วยแห้ง ๆ เช่น ถั่วกวน เผือกกวน มันกวน ข้าวตู ฯลฯ

อาหารกวน ข้อ ๓ ประกอบด้วย ถั่วแดง ถั่วดำ ถั่วขาว ถั่วเหลือง และถั่วลิสง ส่วนเท่า ๆ กัน รวมต้มให้เปื่อย โม่ละเอียด ใส่กะทะกวน ผสมเกลือ น้ำตาลทรายแดง

และส้มมะขามเปียก ปรุงรสให้กลมกล่อม กวนจนแห้ง คราวหนึ่ง ๆ เก็บไว้ใช้ได้ประมาณ ๑ อาทิตย์

ภาชนะใส่อาหาร กล่องอลูมิเนียมมีฝาปิดสี่เหลี่ยมผืนผ้า หนาประมาณ ๑ นิ้ว กว้างประมาณ ๖ นิ้ว ยาวประมาณ ๑๐ นิ้ว

เตรียมอาหารเพื่อจัดลงกล่องในตอนเช้า มันเทศล้างสะอาดไม่ปอกเปลือก ตัดเป็นชิ้น ๆ พอใส่กล่องได้ ๙ ชิ้นใส่รังถึง

ตวงถั่วเขียวผสมข้าวสารที่โม่ละเอียดไว้ตามข้อ ๔ ราว ๓ ถ้วยตะไลขนาดใหญ่ ผสมน้ำพอสมควร ใส่กะทะทองกวนจนสุก ตักใส่ปิ่นโตอลูมิเนียมวางลงในรังถึงนึ่งรวมกับมันเทศ

จัดแบ่งช่องกล่องใส่อาหาร

๑๐ นิ้ว

	มะนาว	
	ใบไม้ตำ	กล้วยน้ำว้า
มันเทศนึ่ง	อาหารกวน	
	ถั่วเขียว–ผสมข้าวสาร	ขนมหวาน

๖ นิ้ว

ใช้ใบตองรองกล่องเสียก่อน — กะแบ่งกล่องเป็น ๓ ช่องเท่ากันแล้วจัดอาหารลงกล่องดังนี้

ช่องซ้าย — วางมันเทศนึ่ง ๙ ชิ้น

ช่องกลาง — วางมะนาวลงตรงกลาง กลบด้วยใบไม้ตำ กลบด้วยอาหารกวนตามข้อ ๓ กลบด้วยถั่วเขียวผสมข้าวสารตามข้อ ๔ ซึ่งนึ่งสุกแล้ว

ช่องขวา — ตอนบนวางกล้วยน้ำว้าปอกแล้ว ตัดแบ่งไม่ให้ขาดจากกันผลละ ๓ ท่อน รวม ๓ ผล ตอนล่างวางของหวาน ๙ คำ

เสร็จแล้วตัดใบตองปิดอาหารที่จัดเสร็จเรียบร้อยแล้ว นั้นปิดฝากล่อง ฝากล่องจะสูงกว่าพื้นกล่องราวครึ่งนิ้ว เสร็จแล้วห่อด้วยผ้าเหลือง มัดด้วยเชือกสีเหลือง ห่อด้วยพลาสติคสีขาว

มัดด้วยเชือกสีแดง ใส่ลงในถุงพลาสติค (เพราะระยะนี้ใช้ถุงพลาสติค) รัดอย่างเรียบร้อยส่งมาถวายเป็นประจำทุกวัน ในเวลา ๘.๐๐ น.

สำหรับอาหารกวน ที่ใช้แทนกับข้าวในข้อ ๓ ต่อมาภายหลังปรากฏว่า ในระยะวันที่ ๖ – ๗ มักจะไม่ค่อยดี เพราะเป็นของกวน พอกระทบอากาศร้อนจัด จะเป็นเหงื่อ กลิ่นรสเปลี่ยนไป จึงต้องเปลี่ยนเป็นใช้น้ำตาลทราย เกลือป่น น้ำพริกเผาห่อใบตองแยกเป็นห่อ ๆ รวม ๓ ห่อแทน และเพิ่มปริมาณข้าว – ถั่วเขียวกวนที่ใช้แทนข้าวขึ้นบ้างเล็กน้อย

ต่อมาก็มีข่าวเล่าลือว่าเจ้าคุณพี่ปลุกเสกพระเครื่อง มีท่านที่เคารพนับถือเจ้าคุณพี่ส่วนมากมีความสงสัย เพราะเจ้าคุณพี่ไม่ให้ยึดมั่นถือมั่น เมื่อทราบว่าท่านปลุกเสกพระซึ่งขัดกับความไม่ยึดถือ ข้าพเจ้าก็ไปนมัสการถามถึงเรื่องนี้ ท่านก็บอกว่าพระที่ปลุกเสกนั้นท่านไม่ได้เป็นผู้ทำขึ้น เพราะท่านเชื่อในหลักธรรม ใครทำกรรมดีผลของความดีก็คุ้มครองอยู่แล้ว สิ่งอื่นนั้นไม่ใช่เนื้อแท้ของพุทธศาสนา ท่านไม่เคยคิดมาก่อนว่า

จะปลุกเสก แต่มีพระในวัดและฆราวาสไม่น้อย ที่เคารพนับถือเจ้าคุณพี่มีเจตนาดีทำขึ้น ได้นำมาขอร้องให้ช่วยใช้พลังปลุกเสก เพื่ออนุชนรุ่นหลังมีไว้เป็นอนุสรณ์ และทั้งจะขายนำเงินไปสร้างโบสถ์ และโรงเรียนเป็นการสร้างกุศล

เมื่อได้ทราบจากเจ้าคุณพี่เช่นนี้แล้ว ก็นึกว่าหากตัวข้าพเจ้าเองเป็นอย่างเจ้าคุณพี่มีเหตุการณ์เช่นนี้ ข้าพเจ้าก็ไม่รู้จะปฏิบัติอย่างไร ข้าพเจ้าก็นึกไม่ออก เพราะท่านเคยปฏิเสธเรื่องเครื่องรางของขลังเมื่อมีผู้มาขอก่อนแล้ว ว่าท่านไม่มี ของดีอยู่ที่ตัวที่ใจของเราทุกคน แต่นี่ท่านไม่ได้ทำเอง มีผู้ทำมาด้วยความหวังดี เพราะรู้ว่าระยะนี้ท่านเจ้าคุณพี่รู้สึกจะเบื่อสังขาร หากเมื่อท่านทิ้งสังขารจากโลกนี้ไปแล้ว ก็ไม่มีอะไรเหลือไว้ให้คนรุ่นหลังได้รู้ ผู้ทำอยากให้มีอนุสรณ์ของท่านอยู่ไว้ในแผ่นดินไทย ทั้งยังมีประโยชน์แก่ชาติและแก่ผู้ยังไม่บรรลุทางศาสนา อยากได้ไว้เคารพบูชา จึงได้เห็นดีเห็นชอบ พากันสร้างพระให้ท่านใช้กำลังปลุกเสกทั้งชี้แจงให้เหตุผลว่า ยุคนี้บ้านเมืองคับขัน ชาวไทยส่วนมากต้องการกำลังใจเพื่อป้องกัน

รักษาชาติ พระศาสนา พระมหากษัตริย์ หากมีสิ่งยึดถือเป็นพลังใจที่จะช่วยชาติได้ทางอ้อม ทั้งจะเป็นเครื่องคุ้มกันให้กำลังเข้มแข็งขึ้น ด้วยเหตุผลเหล่านี้ พระเจ้าคุณนรรัตนฯ จึงได้เกิดขึ้น ถึงแม้ท่านจะจากโลกนี้ไปแล้ว ก็ยังมีอนุสรณ์แทนตัวท่านตลอดไปและจะจำหน่ายนำเงินมาสร้างบุญกุศล สร้างโบสถ์ สร้างโรงเรียน นี่เป็นต้นเหตุที่ข่าวว่า ท่านเจ้าคุณพี่สร้างพระ

บุตรชายคนที่สามของข้าพเจ้าได้ไปหาเจ้าคุณลุง เพื่อขอพระที่ปลุกเสก แต่ท่านบอกว่าไม่ใช่พระของท่าน ถ้าอยากได้ก็ให้ไปซื้อ เขาทำขายไม่ได้ทำแจก ตกลงลูกชายข้าพเจ้าก็ต้องไปซื้อเช่นเดียวกันกับผู้ที่อยากได้ ส่วนข้าพเจ้าตกหนักเพราะเป็นน้องชายคนเดียวของท่าน พบหน้าคนรู้จักก็มักจะขอแต่พระเจ้าคุณพี่ปลุกเสก และคนส่วนมากนิยมเพราะถือว่าท่านบริสุทธิ์ มีพลังจิตสูง คงจะเป็นพระที่ดีต่อไป ผลที่สุดข้าพเจ้าก็ต้องลงทุนซื้อเช่นเดียวกัน แต่เพื่อสำหรับไว้แจกเพื่อนที่คอยทวง ข้าพเจ้าคิดว่าการปลุกเสกเจ้าคุณพี่คงไม่ยินดียินร้าย แต่คนส่วนมากคิดว่าเพียงแต่ท่านแตะต้องก็ศักดิ์สิทธิ์ เพราะ

ท่านมีพลังจิตสูง ใจบริสุทธิ์ จึงมีผู้นิยมมาก นับว่าเป็นของขลังในเวลานี้

เมื่อเจ้าคุณพี่เริ่มอาพาธ โดยเป็นเม็ดที่คอ ก็ส่งอาหารมาถวายตามปกติเรื่อยมา วันหนึ่งอาหารส่งมาถวายไม่ฉัน ส่งกลับไป ในตอนเย็นข้าพเจ้าจึงไปวัดทราบว่าเม็ดที่คอแตกเป็นแผล และมีโกศลและคุณหมอไพบูลย์ปฏิบัติอยู่เจ้าคุณพี่บอกว่าอาหารแห้งที่เคยฉันอยู่เดิม ฉันไม่สะดวกกลืนยาก พี่เลื่อนได้จัดทำอาหารน้ำ ๆ เป็นซุบ และอาหารอ่อน ๆ ส่งมาถวายคุณตริ ฯ ทำถวายมานานแล้ว ให้พี่เขาทำถวายเป็นการฉลองศรัทธาเสียบ้างก็ดี จะอยู่ฉันได้อีกไม่กี่วัน ถ้าจะทำถวายมากก็ให้ทำอาหารอย่างเหลว ๆ ใช้หลอดดูดได้ ข้าพเจ้าก็ยังจัดทำอาหารแบบซุบ ถวายไปแทนอาหารเดิม ระยะหลังนี้มีเวลา ๕๐ วันเศษ

นึกและเขียนมาได้เพียงนี้

ตริ จินตยานนท์

๒๘ พ.ย. ๒๕๑๔

เมื่อจบตอนบันทึกของคุณตริ จินตยานนท์ เพียงเท่าที่บันทึกแล้ว ข้าพเจ้ามาคิดดูก็อยากทราบว่า มีผู้ใดที่ไปรู้เห็นเวลาตอนที่ท่านเจ้าคุณนรรัตน ฯ มรณภาพอยากจะได้ความรู้เพิ่มเติมลงในบันปลายของเรื่องให้สมบูรณ์เรียบร้อย

ข้าพเจ้าจึงได้ไปนมัสการเรียนถามท่านอาจารย์พระครูปัญญาภรณ์โศภน วัดเทพศิรินทราวาส ก็ได้ทราบว่านายแพทย์ไพบูลย์ บุษปธำรง เป็นนายแพทย์ผู้เดียวที่ท่านยอมให้ทำแผล ได้เข้าไปในกุฏิท่านพระภิกษุพระยานรรัตนราชมานิตกับพระมหาเสริม และคุณโกศล ปัทมะสุนทร ในวันที่ท่านมรณภาพ

เมื่อทราบเช่นนั้น ข้าพเจ้าอยากทราบจากปากของนายแพทย์ไพบูลย์ และได้ไปที่สำนักแพทย์ไพบูลย์คลีนิคซึ่งอยู่ที่ถนนเพชรบุรีตัดใหม่ ครั้งแรกข้าพเจ้าไปแต่ไม่พบหมอและไม่ทราบว่าเมื่อไหร่หมอจะกลับมา ครั้นจะรอก็ไม่มีเวลาทั้งไม่แน่ใจว่าจะได้พบหรือไม่

ต่อมาข้าพเจ้าก็ได้ไปที่สำนักงานแพทย์ไพบูลย์คลีนิคอีกครั้งหนึ่ง เมื่อวันที่ ๒๓ ธันวาคม ๒๕๑๔ เวลา ๑๖.๐๐ น.

ก็ได้ทราบว่าหมอจะมาประมาณ ๑๗.๐๐ น. หรืออาจช้าไปบ้าง ข้าพเจ้าจึงตกลงใจต้องรอเวลาพบหมอให้ได้ แม้จะต้องคอยนานกว่านั้น

ที่สุดในเย็นวันนั้นข้าพเจ้าก็ได้มีโอกาสได้พบ พ.ต. นายแพทย์ไพบูลย์ บุษปธำรง ตามที่ได้ตั้งใจไว้ เมื่อหมอทราบความตั้งใจ ที่ข้าพเจ้าขอทราบเรื่องในการมรณภาพของท่านพระภิกษุพระยานรรัตน ฯ แล้ว หมอก็มีความยินดีและได้กรุณาเล่าแต่เริ่มต้นครั้งแรกว่า เวลานั้นเป็นหมอประจำอยู่โรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้า ฯ และคิดอยากบวช จึงได้ถามท่านผู้รู้ดีในการบวชเรียนว่าจะบวชวัดไหน เพื่อเล่าเรียนศึกษาหาความรู้ทางธรรม ฉะนั้นจึงอยากหาอาจารย์ผู้ฝึกสอน ให้ความรู้ซึ้ทางปฏิบัติที่ถูกต้อง เพราะการบวชเพียงระยะสั้น แต่ต้องการศึกษาธรรมให้มากให้รู้เท่าที่สามารถจะเรียนได้ ตามปกติส่วนมากผู้บวชมักจะนิยมวัดที่รู้จักกับพระดี หรือผู้ใหญ่คุ้นเคยนับถือกับท่านสมภารเจ้าอาวาสวัดนั้นหมอเล่าต่อไปว่า แต่ผมอยากศึกษาเล่าเรียนหลักสัจจธรรมจึงอยากหาวัดที่ดีอาจารย์ดีสอนดี

เข้าใจดี เมื่อมีผู้ชี้แนะนำว่าควรบวชวัดโน้นวัดนี้เพื่อศึกษาธรรม ที่มีชื่อหลายวัด แต่ผมก็ไม่รู้จักพระตามวัดที่มีผู้แนะนำสักวัดเดียว

ต่อมาพลโท สมุท ชาตินันท์ อดีตเจ้ากรมแพทย์ทหารบกได้กรุณาพาผมมาฝาก ท่านพระครูปัญญาภรณ์โศภน และผมได้บวชอยู่ที่วัดเทพศิรินทราวาส เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๒ เป็นพระนวกะภิกษุ และผมเคารพท่านพระภิกษุพระยานรรัตน ฯ เมื่อทราบถึงประวัติการปฏิบัติธรรมของท่านมีความสะอาดบริสุทธิ์ มีพลังจิตเข้มแข็ง เช้าเย็นลงโบสถ์ท่านไม่เคยขาด ก็เข้าไปกราบท่าน ก็ได้รับศีลรับพรจากท่านทุกครั้ง และผมก็เคารพบูชาท่านด้วยจิตใจเลื่อมใส ผมสังเกตว่าท่านเป็นเม็ดริมคอข้างซ้าย จึงคิดสงสัยว่าคงเป็นเนื้อร้ายแต่ท่านไม่ยอมให้แตะต้อง ไม่ยอมให้รักษา ท่านพูดว่าเมื่อเป็นเองก็หายเอง เม็ดนั้นก็ค่อยโตใหญ่ขึ้น พอกลางปี พ.ศ. ๒๕๑๓ ฝีก็แตก ผมรู้ว่าท่านไม่ยอมให้รักษาและให้ทำแผลท่านกลัวว่าจะไปทำลายเชื้อบัคเตรีก็จะเป็นบาป ผมจึงถวายยาเหลืองให้ท่าน แต่ท่าน

ไม่ยอมรับ ผมต้องอธิบายเรียนให้ทราบว่า ยานี้ไม่ได้ฆ่าเชื้อ ไม่ได้รักษาให้หาย เพียงแต่ทำให้ทุเลาความเวทนาเท่านั้น ผมได้พยายามอธิบายให้ท่านทราบถึง ๓ ครั้ง ท่านจึงรับยาเหลืองไว้ สังเกตดูว่าหากเราพยายามขอร้องท่านจะขอทำแผลให้ท่าน และได้อ้อนวอนท่านครั้งที่ ๓ โดยเรียนให้ท่านทราบว่า การทำแผลก็ไม่ได้ทำให้หาย เพียงแต่บรรเทาความเวทนาและความสังเวชลงเท่านั้น ท่านก็ยอม ผมได้พบก้อนเนื้อเท่าปลายหัวไม้ขีดไฟหลุดออกมาตามขอบริม ๆ ในระหว่างที่ถวายการทำแผลให้ท่าน ผมได้นำมาให้นายแพทย์ภิญโญ ศิริยพันธ์ สถาบันพยาธิทหารบก ปรากฏว่าเป็นโรคเนื้อร้าย SQUAMOUS CELL CARCINOMA ก่อนที่จะทำแผลผมได้พบกับคุณ-จำเนียร บัทมะสุนทร หลานสะใภ้ท่านเจ้าคุณนรรัตน ฯ ที่โรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้า บอกผมว่าเวลานี้แผลที่คอพระภิกษุพระยานรรัตน ฯ ใหญ่ขึ้น เย็นวันที่ ๑๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๓ ผมรีบไปคอยท่านที่จะลงโบสถ์สวดมนต์เสร็จแล้ว ผมจึงได้ขอทำแผลเพราะรู้สึกจะเป็นเนื้อร้าย ครั้นจะบอกตรง ๆ ว่า

เป็นมะเร็ง ก็กลัวพระเณรอุบาสิกาและท่านที่เคารพจะพากันตื่นตกใจ

ท่านได้พูดกับผมว่า อาตมาให้หมอทำเป็นขวัญมือเป็นคนแรกและให้ทำเป็นคนสุดท้าย จะไม่ให้ใครได้ทำอีกพูดเสร็จท่านก็เอนกายลงกับอาสนสงฆ์ วันนั้นผมได้เห็นแผลที่คอท่านนั้น หากเป็นบุคคลธรรมดาสามัญแล้วจะเจ็บปวดสาหัสไม่สามารถจะทนได้ ที่จะไม่ร้องครวญครางด้วยความเจ็บปวดอย่างแสนทารุณ และต้องล้มหมอนนอนเสื่อสังขารไม่สามารถจะทนเดินไปไหนได้ แต่ท่านก็ยังมีอาการปกติเหมือนเป็นธรรมดาคล้ายว่าไม่มีความรู้สึกทรมานในการเจ็บปวดครั้งนี้ เป็นสิ่งที่น่าอัศจรรย์ที่ผมได้เห็นได้พบมาเมื่อผมถามท่านก็บอกว่าไม่รู้สึกเจ็บปวดเฉย ๆ เพียงรู้ว่าเป็นเหมือนมีก้อนอะไรมาติดอยู่

เมื่อทำแผลให้ท่านเสร็จเรียบร้อย ท่านก็สวดมนต์อุทิศแผ่ส่วนกุศลถวายแก่พระมหากษัตริย์ในวงศ์จักรีทุกพระองค์ เสร็จแล้วท่านก็ยังนั่งพูดกับผู้ที่ยังไม่กลับมีทั้งพระและฆราวาสยังอยู่ในโบสถ์ ท่านยังพูดกับผมว่า "หมอ" อันความตายและการ

พลัดพรากจากกันนั้นเป็นธรรมดา และเป็นไปตามธรรมชาติเขา ตายกัน นับแต่ครั้งปู่ย่าตายาย แต่โบราณกาลตลอดมา ถ้าเราพิจารณาให้ดีก็จะรู้ว่า การตายไม่ใช่เป็นสิ่งที่น่าสยดสยองอย่างคนส่วนมากคิด คนเราเกิดมาก็ต้องมีสังขารเป็นที่อาศัย สังขารก็มีเวลาอยู่อย่างจำกัดย่อมจะมีเสื่อมมีทรุดโทรมเป็นไปตามกาล-เวลา ความตายไม่ได้เป็นสิ่งที่ทำหายไปไหน หากเป็นเพียงเปลี่ยนจากภพหนึ่งไปเกิดอีกภพหนึ่ง อุปมาเหมือนหมอกับอาตมาซึ่งอยู่ในเวลาปัจจุบันเดี๋ยวนี้กำลังสนทนากัน เวลาดับผ่านไปทุกวินาทีทุกชั่วโมง และหมอได้ทำแผลให้อาตมา ประเดี๋ยวหมอก็จะต้องกลับไปบ้านและอาตมาก็กลับไปกุฏิ และทุกคนก็พากันกลับไปที่อยู่ของตน

นี่ก็เป็นสิ่งหนึ่งที่เราต้องจากกัน เราได้พลัดพรากกันแต่เรายังมีชีวิตมีสังขารร่างกาย เมื่อเราไปแล้ว แต่ที่นี่ที่เราได้มาร่วมสนทนา ก็จะว่างเปล่าไม่มีหมอไม่มีอาตมาและไม่มีใครเพราะต่างแยกกันไป รู้ว่าเรายังมีชีวิตอยู่ทุกคนอาตมาก็อยู่ที่กุฏิหลังจากที่ได้นั่งสนทนากัน แต่เวลานั้นก็ได้ผ่านดับไปตาม

โมงยาม เวลาไม่กลับมาอีก เป็นอดีต หมอก็เช่นเดียวกันก็ต้องนึกว่าวันนี้ได้ไปทำแผลให้อาตมา และได้สนทนากันในโบสถ์ที่วัดเทพศิรินทราวาส แต่เวลานั้นได้ผ่านไปเป็นอดีต ไม่กลับมาใหม่ เราก็มีแต่ความทรงจำเหลือไว้เท่านั้น แต่เราก็คิดถึงกันได้ทางใจ การตายก็เหมือนกันเป็นการจากไปไม่ได้สูญไปไหนยังคงอยู่ หากแต่เปลี่ยนจากสภาวะปัจจุบันนี้ไปอยู่อีกสภาวะหนึ่งซึ่งยากที่จะอธิบายให้เข้าใจได้ง่าย ๆ และเราก็ยังสามารถระลึกถึงกันได้ อย่าเข้าใจว่าสูญสิ้นไป ความตายความเกิดนั้นมีอยู่ตลอดเวลา"

ผมได้พิจารณาดูแล้ว คำพูดของท่านรู้สึกว่าท่านกำลังจะเบื่อสังขารที่จะอยู่ต่อไป

ต่อมาได้ทราบตอนเช้าวันที่ ๘ มกราคม พ.ศ. ๒๕๑๔ หลานของท่านได้นำอาหารมาส่งเวลา ๘.๐๐ น. ได้เห็นท่านยืนอยู่บนกุฏิตรงหน้าต่างและโบกมือแล้วท่านสั่งว่า ให้เอาอาหารนั้นให้เอากลับไปเถิด วันนี้ท่านไม่ฉันอาหาร และสั่งให้ช่วยบอกพระที่อยู่ใกล้กุฏิของท่านว่า วันนี้ท่านจะไม่ลงโบสถ์

การไม่ลงโบสถ์ของท่านนั้นเป็นเรื่องใหญ่ ทำให้พระเณร และประชาชนที่เลื่อมใสเคารพนับถือบูชาท่านด้วยจิตศรัทธาพากันวิตกไม่สบายใจ

และเมื่อตอนเย็นท่านเจ้าคุณนรรัตน ฯ ท่านก็ยังไม่ลงโบสถ์ พระเณรและประชาชนต่างก็เป็นทุกข์ร้อนเพราะท่านเคยบอกว่า ถ้าท่านขาดทำวัตรเมื่อใดก็หมายถึงอาตมาสิ้นลมเมื่อนั้น ฉะนั้นเย็นวันศุกร์ที่ ๘ มกราคม ๒๕๑๔ ก็มีผู้วิตกเป็นห่วงท่านมาก เวลานั้นมีผมที่ไปเยี่ยมท่านอยู่ด้วยและเป็นหมอคนเดียวที่ท่านเคยกล่าวย้ำถึง ๓ ครั้งว่าหมอคนเดียวที่จะทำแผลให้อาตมาเป็นคนแรกและคนสุดท้าย ยังดังก้องอยู่ในหูไม่รู้ลืมทำให้ผมรู้สึกวิตก ยิ่งเป็นโรคเนื้อร้ายหรือมะเร็งแล้วก็ไม่มีเว้นว่าคนดีคนชั่ว ฉะนั้นผมกับคุณโกศล ปัทมะสุนทร หลานชายท่านเจ้าคุณนรรัตน ฯ และพระมหาเสริม ซึ่งพระมหาเสริมท่านเจ้าคุณนรรัตน ฯ สั่งให้เข้ากุฏิได้ถ้ามีอะไรผิดปกติ สำหรับผมในฐานะเป็นหมอเคยทำแผลให้ท่าน ส่วนพระเณรและอุบาสกอุบาสิกาทั้งหลายก็ยังออยู่ที่หน้ากุฏิ คอยฟังข่าวอาการของ

ท่านด้วยความเป็นห่วงและร้อนใจ เพราะท่านห้ามผู้อื่นเข้า ทุกคนก็เคารพคำสั่งของท่านไม่ละเมิด

พระมหาเสริมเมื่อเข้าไปแล้ว ในกุฏิของท่านไม่มีไฟใช้นอกจากจุดเทียนส่อง ท่านมหาเสริมต้องใช้ไฟฉายส่องทาง ท่านมหาก็เปิดมุ้งของท่านเข้าไปดู นึกว่าท่านคงหลับ ก็เห็นท่านจำวัดในท่าปกติ หงายมือ คงจะพนมอยู่เหนืออกก่อนหมดลม เมื่อพิจารณามหาเสริมสะดุ้งตกใจ เวลาผ่านไปสักครู่ท่านก็ตั้งสติได้ มาตามให้ผมเข้าไปในกุฏิเป็นคนที่ ๒ ติดตามด้วยคุณโกศล เมื่อผมได้เข้าไปตรวจดูก็รู้ว่าท่านสิ้นลมไปนานแล้ว เพราะมือที่พนมอยู่ตกห่างจากตัวแต่ก็ยังมีท่าพนมมือเราต่างก็หันหน้ามามองดูตากันว่าเราจะทำอย่างไรดี แล้วก็ตกลงกันว่าเราจะต้องปิดเป็นความลับไว้ก่อน อย่าเพิ่งเปิดเผยให้ผู้อื่นทราบเรารู้กันแต่เพียง ๓ คน และควรปิดคุณจำเนียรไม่ให้รู้ในเรื่องนี้ เพราะว่าผู้หญิงหากรู้เรื่องอย่างนี้แล้ว คงเสียอกเสียใจปิดความลับไม่อยู่เรื่องก็จะแตกความตั้งใจที่จะปิดเป็นความลับก็จะเสียหมด การที่เราตกลงใจปิดไว้เป็นความลับก่อน เหตุผลก็คือ

ในรุ่งขึ้นที่ ๙ มกราคม พ.ศ. ๒๕๑๔ พวกสานุศิษย์ของท่านพระครูอุดม คุณาทร มีมุทิตาจิตจัดงานฉลองแสดงความยินดีที่ท่านอาจารย์พระครูอุดม คุณาทรได้รับเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระอุดมสารโสภณ ฉะนั้นหากท่านเจ้าคุณอุดมสารโสภณ ทราบเรื่องการมรณภาพของพระภิกษุพระยานรรัตน ฯ แล้ว ท่านคงไม่ยอมให้พวกศิษย์มีการฉลองเด็ดขาดเพราะท่านเจ้าคุณอุดม ฯ ท่านเคารพนับถือพระภิกษุพระยานรรัตน ฯ มาก ทั้งถือว่าพระภิกษุพระยานรรัตน ฯ มีพระคุณกับท่านมากมาย งานที่ลูกศิษย์ลูกหาเตรียมการลงทุนลงแรงไว้อย่างใหญ่โตก็จะต้องเลิกล้มเสียพิธีและเสียน้ำใจแทนที่จะแสดงความยินดี

เมื่อคิดแล้วว่า ถึงเวลาจำเป็นที่จะยอมให้ข่าวนี้แพร่ออกไปก่อนงานฉลองไม่ได้ ผมจะต้องแสดงละครอันฉากพิเศษซึ่งเราทั้งสามจะต้องร่วมใจกัน แต่คิดว่าท่านมหาเสริมท่านเป็นสงฆ์ท่านไม่ต้องร่วมแสดงเพียงแต่ไม่ต้องพูด ผมรับบทแทนทุกอย่าง แต่การแสดงครั้งนี้เพื่อยังประโยชน์ส่วนรวม เมื่อเราตกลงกันแล้ว ผมก็ต้องเป็นตัวเอกในฐานะผมเป็นแพทย์จะต้อง

แสดงกิริยาท่าทางให้แนบเนียน เพื่อมิให้พระเณรและผู้ที่เคารพทั้งชายหญิงที่กำลังรอคอยฟังข่าวอย่างร้อนรนที่หน้ากุฏิ ซึ่งต่างก็มีความรู้สึกไปต่าง ๆ การแสดงของผมครั้งนี้เป็นครั้งแรกในชีวิต ที่คำพูดและกิริยาท่าทางกับจิตใจไม่ตรงกัน แต่ก็ต้องแสดงด้วยความจำเป็น เมื่อผมได้แง้มประตูค่อย ๆ เดินออกมาเป็นคนแรก ทั้งพระทั้งเณรและพวกสัปปุรุษและสีกากำลังกระหายที่จะรอฟังข่าวรายงานของผมถึงอาการท่านเจ้าคุณ ฯ จะเป็นอย่างใด

เมื่อผมเดินออกมาก็ต้องแสดงกิริยาและสีหน้ายิ้มย่องแสดงในปฏิกิริยา เพื่อแสดงให้ทราบว่าไม่มีอะไรน่าวิตกทุกข์ร้อน เมื่อเห็นกิริยาท่าทางของผมแล้วก็มีเสียงถามถึงอาการผมก็บอกไปว่า หายเป็นห่วงได้ ไม่ต้องเป็นทุกข์เป็นร้อนไปเลยผมทำแผลให้ท่านแล้ว ท่านต้องการพักผ่อนอีกวันก่อน ขออย่าให้ทุกคนรบกวนท่านโดยทำเสียงดัง ความจริงก็มีหลายท่านเป็นห่วงเพราะท่านไม่ได้ฉันอาหาร แต่การอดอาหารสำหรับท่านเจ้าคุณนร ฯ นั้นเกือบจะเป็นของธรรมดา

ผิดแต่ที่ท่านไม่ลงโบสถ์เช้าเย็นเท่านั้น ฉะนั้นการที่จะพูดเพื่อให้เข้าใจจึงไม่ยากนัก เพียงบอกว่าพรุ่งนี้เช้าก็จะไม่ให้ลงโบสถ์ เย็นก็พอจะทราบว่าท่านลงโบสถ์ได้หรือไม่ คำพูดพร้อมด้วยหน้าตายิ้มแย้มไม่มีอะไรแฝงไว้ให้สงสัย น้ำหนักคำพูดของผมผู้เป็นหมอทำให้ทุกท่านที่อยู่ที่นั้น ต่างก็โล่งใจคลายวิตกกังวลเชื่ออย่างสนิทสนม ตลอดทั้งท่านเจ้าคุณอุดม-สารโสภณก็ไม่ได้สงสัย เมื่อผมได้พูดและบอกตามบทละครที่แสดงด้วยความจำเป็นแล้ว ผมก็ออกมาขึ้นรถกลับบ้าน แสดงให้เห็นว่าผมไม่มีอะไรเป็นห่วง หน้าตายิ้มแย้มผู้คอยฟังข่าวอาการของท่านก็ทยอยกันกลับ คลายความเป็นห่วงลงบ้าง นับว่าละครที่ผมแสดงฉากนั้นด้วยความไม่สบายใจ แต่ก็สำเร็จเรียบร้อย ทำให้ทุกคนเชื่อได้

เมื่อผมขับรถออกมาแล้วก็นึกคิดและละอายใจที่จำเป็นต้องปิดบังความจริงไว้ ผมไม่ได้กลับบ้านอย่างผมแสดง ผมพยายามขับรถวกเวียนถ่วงเวลาจนเกือบเที่ยงคืน แล้วผมก็วกกลับมาที่วัด จอดรถไว้ห่างไกล เป็นเวลาเงียบสงัด ผู้คนในวัด

หลับนอนกันแทบหมดแล้ว ผมต้องคอยแอบไปหาท่านเจ้าคุณใหญ่ท่านเจ้าอาวาสและท่านพระครูปัญญาภรณ์โสภนได้แจ้งให้ท่านทราบเหตุผลว่า ผมได้ปิดบังเรื่องของเจ้าคุณนรรัตน ฯ ท่านได้มรณภาพแล้ว

ท่านเจ้าคุณใหญ่ฟังด้วยความสงบและเห็นใจที่ต้องทำเช่นนั้น เพื่อให้งานฉลองท่านเจ้าคุณอุดมสารโสภณผ่านไปก่อน เพราะพวกลูกศิษย์ต่างกำลังชื่นชมยินดี เมื่อรุ่งขึ้น งานเริ่มแต่เช้าถึงเวลาบ่าย งานฉลองท่านเจ้าคุณอุดม ฯ ผ่านไปเป็นที่เรียบร้อยแล้ว จึงคิดว่าถึงเวลาแจ้งข่าวการมรณภาพของท่านเจ้าคุณนรรัตน ฯ ให้ทราบ แล้วต่างก็ได้แพร่ออกมาภายนอกในบ่ายวันเสาร์ที่ ๙ นั่นเอง

ความจริงท่านมหาเสริมกับผมไปเห็นท่านนอนหงายอยู่ในท่าสงบ ผมได้พิจารณาดูสิ่งแวดล้อมและเหตุผลแล้วเห็นร่างของท่านอยู่บนเสื่อที่มีผ้าห่ม เอามุ้งลงและมีไม้ทับไว้ทุกด้านเป็นระเบียบเรียบร้อย เหมือนท่านจะรู้ล่วงหน้าอยู่ก่อนแล้ว ตอนเช้า ๘.๐๐ น. ท่านยังยืนที่หน้าต่าง บอกกับหลานผู้ส่ง

อาหารว่า วันนี้งดฉันให้เอากลับไป ทั้งท่านยังให้ช่วยบอกพระที่อยู่ใกล้เคียงให้บอกว่า วันนี้ท่านงดไม่ลงโบสถ์ท่านคงมรณภาพหลังจาก ๘.๐๐ น. แล้ว

ข่าวลือกันต่อแพร่ออกมาจากผู้ไม่รู้ไม่เห็นได้แต่เดาผิด ๆ ว่าท่านมรณภาพในห้องน้ำ ทั้งบอกว่าพระมหาเสริมกับผมได้พรางเรื่องไว้ โดยจัดแจงช่วยกันยกร่างที่หมดลมของท่านขึ้นไปชั้นบน เรื่องนี้ไม่เป็นความจริง พระมหาเสริมกับผมไม่ได้เคลื่อนไหวร่างของท่านเลย ผมขอรับรองด้วยความสัตย์จริง คนที่ไม่ได้เห็นมักจะเดาผิด ๆ ทำให้คนเข้าใจผิด ถ้าไปได้เห็นภายในกุฏิของท่านแล้วคงจะไม่พูดเช่นนั้นผมขอพูดด้วยเกียรติลูกผู้ชาย เราไม่ได้ยกร่างของท่านเคลื่อนที่ไปไหนเลย ในกุฏิไม่มีไฟฟ้าใช้ มีแต่เทียน เวลานั้นประมาณ ๑ ทุ่ม แม้จะเดินตัวเปล่าก็แทบจะคลำกันแล้ว ดีไม่ดีหกล้ม นี่แหละครับ มีคนมักจะกุข่าวให้เข้าใจผิด ไม่นึกถึงความเสียหายจะเกิดขึ้น

ข้าพเจ้าฟังหมอเล่าแล้วพิจารณาดูก็เห็นใจ จึงบอกว่า "ผมเชื่อที่หมอพูดนั้นเป็นความจริง เพราะคนพูดเขาไม่ได้เห็น

คนที่เห็นเขาคงไม่พูด ผมเชื่อเพราะเหตุผลของหมออย่างหนึ่ง และอีกอย่างที่ผมแน่ใจว่าท่านเป็นพระปฏิบัติธรรมบรรลุชั้นสูง ท่านรู้เวลา ท่านมาถอดกลอนไว้ล่วงหน้าก่อน ซึ่งตามปกติท่านจะใส่กลอน แสดงว่าท่านได้เตรียมพร้อมจะสละร่างไป ท่านเป็นผู้ที่ไม่ประมาทมีสติย่อมจะไม่มรณภาพในห้องน้ำแน่นอน ฉะนั้นผมจึงคิดว่า คนที่พูดไม่เห็น คนที่เห็นไม่พูด หากผู้ฟังแล้วพิจารณาด้วยสติปัญญาหาเหตุผลด้วยตนเองแล้ว ไม่มีใครเชื่อ หากผู้ฟังแล้วไม่คิดมักเป็นคนเชื่อง่ายก็คงมี เป็นเรื่องธรรมดาของแต่ละบุคคลและส่วนมากในยุคปัจจุบัน ความจริงหนีความจริงไม่พ้น

ข้าพเจ้าต้องขอขอบคุณ พ.ต. นายแพทย์ไพบูลย์ บุษปธำรง ที่ได้ให้ความรู้ที่ยังมีผู้สนใจอยากรู้อีกมาก นอกจากนั้นยังได้ทราบว่า ท่านพระภิกษุพระยานรรัตน ฯ ท่านได้อุทิศแผ่ส่วนกุศลถวายแก่พระมหากษัตริย์ในราชวงศ์จักรี ทุกพระองค์ และได้สวดมนต์แผ่ส่วนกุศลให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพร้อมทั้งพระบรมราชินีนาถองค์ปัจจุบันนี้ และ

พระญาติพระบรมวงศาผู้ใหญ่ทุกพระองค์ ตลอดทั้งสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าทุกพระองค์ด้วยสัพพสิทธิคาถา ภายหลังที่ทำผลให้ท่านเสร็จแล้วทุกคืน นับว่าเป็นพระภิกษุที่หาได้ยากในยุคปัจจุบันนี้

มีหลายท่านทราบว่า ข้าพเจ้าจะเกี่ยวข้องกับการเขียนประวัติของท่าน "ธมฺมวิตกฺโก" จึงถามข้าพเจ้าว่า "จริงไหมเขาลือว่าท่านบรรลุขั้นพระอหันต์" ข้าพเจ้าได้ฟังแล้วก็งงเพราะเรื่องนี้เป็นเรื่องใหญ่มาก เกินความสามารถความรู้ที่ข้าพเจ้าจะตอบได้ ก็ได้แต่เปรียบให้ท่านฟังว่า ข้าพเจ้ามีความรู้เพียง ก.ข. ถ้าจะให้ตอบความรู้ชั้นอาจารย์มหาวิทยาลัยแล้ว ข้าพเจ้าก็ไม่มีทางจะตอบได้ เรียนไม่ถึง แต่ก็ได้ยินท่านผู้มีความรู้ทางธรรมสูงท่านพูดเช่นนั้น ข้าพเจ้าก็ไม่กล้าเดาว่าจะผิดหรือถูก

แต่ข้าพเจ้าแน่ใจว่าเมื่อยังมีพุทธศาสนา มีพระธรรมคำสั่งสอนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าอยู่ตราบใด ตราบนั้นแผ่นดินจะไม่ว่างเว้นพระอรหันต์ แต่เราไม่สามารถจะรู้จะทราบได้ว่าองค์ใดท่านบรรลุเป็นพระอรหันต์แล้วเท่านั้น

ข้าพเจ้ามิได้เขียนในเรื่องเกี่ยวกับอภินิหาร และเรื่องกายทิพย์อย่างที่ข่าวเล่าลือกันมามากมาย เพราะสิ่งเหล่านี้ไม่สามารถจะพิสูจน์ได้ เมื่อท่านได้รับและได้อ่านหนังสือเล่มนี้คงจะทราบแล้วว่า บัดนี้สังขารของท่าน พระธมฺมวิตกฺโก กำลังหรือได้แปรสภาพเป็นเถ้าถ่านอัฐิไปหมดแล้ว โดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถเสด็จทรงพระราชทานเพลิงเป็นอันเสร็จเรียบร้อย เหลือไว้แต่ความดีที่ท่านได้ปฏิบัติเมื่อยังมีชีวิตอยู่ ให้เราท่านระลึกถึงตลอดไป

ส่วนอัฐิของท่าน พวกเจ้าภาพได้ตกลงกันจะรวบรวมทั้งหมดบรรจุไว้ในเจดีย์ทองแดงรูปทรงพระปฐมเจดีย์ซึ่งสร้างไว้ที่วัดเทพศิรินทราวาส เพื่อเป็นอนุสรณ์แก่อนุชนรุ่นหลังต่อไป นับว่าชาติไทยและชาวพุทธทั้งหลายได้สูญเสียพระภิกษุผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบและสูงด้วยความกตัญญู ซึ่งพวกเราไม่สามารถจะลืมท่านได้ตลอดกาล

หลังจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพร้อมทั้งสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถได้เสด็จพระราชทานเพลิง

"ธมฺมวิตกฺโกภิกขุ" พระยานรรัตนราชมานิต (ตรึก จินตยานนท์)ทั้งสองพระองค์ งานได้ผ่านไปแล้ว คุณตริ จินตยานนท์ ผู้น้องท่านเจ้าคุณ ฯ ก็ได้พยายามบันทึกนำมาให้ข้าพเจ้าช่วยจัดการต่อเติม เพื่อให้สมบูรณ์ตรงกับความจริง เหตุการณ์ต่อจากฉบับเดิม เพราะประวัติเรื่องของท่านธมฺมวิตกฺโก ฉบับที่แจกในวันพระราชทานเพลิงนั้น ตอนท้ายข้าพเจ้าได้เขียนไว้ว่า

"ส่วนอัฐิของท่านธมฺมวิตกฺโก (ภิกษุพระยานรรัตนราชมานิต) เจ้าภาพได้ตกลงจะรวบรวมทั้งหมดบรรจุไว้ในเจดีย์ทองแดง รูปทรงพระปฐมเจดีย์ ไว้ที่วัดเทพศิรินทราวาสนั้น บัดนี้ข้อความต้องเปลี่ยนแปลงบางตอนเพราะได้รับพระมหากรุณาของสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถซึ่งทรงมีพระเสาวนีย์โปรดเกล้า ฯ ให้รวบรวมอัฐิและอังคารเพื่อสร้างอนุสาวรีย์ไว้ที่ในวัดเทพศิรินทราวาส ข้าพเจ้าทราบถึงพระมหากรุณาธิคุณ และมานึกดูว่า พระภิกษุพระยานรรัตน-

ราชมานิต ท่านสูงด้วยความกตัญญูกตเวทีต่อราชวงศ์จักรี มุ่งหน้าจะปฏิบัติธรรมด้วยศีลบริสุทธิ์สะอาดมิได้เห็นแก่ลาภยศสรรเสริญ ยากที่บุคคลในปัจจุบันนี้จะปฏิบัติได้ ทุกครั้งนึกถึงความกตัญญูแล้ว ข้าพเจ้าก็ต้องระลึกถึงท่านเป็นตัวอย่างที่ดีเยี่ยมยอดแก่อนุชนรุ่นหลัง ฉะนั้นความดีที่ท่านได้ปฏิบัติเป็นที่ซาบซึ้งแก่บรรพชิต อุบาสก อุบาสิกาและประชาชนทั่วไปทั้งชาวต่างประเทศ ตลอดทั้งองค์พระประมุขของชาติก็ทรงยกย่องผลแห่งกรรมดีนั้นย่อมเป็นเงาอยู่ตลอดไป นึกถึงครั้งใดก็เห็นความดีของท่านในทางความรู้สึก ดังข้อความต่อไปนี้เป็นบันทึกของคุณตริ จินตยานนท์

บ่ายวันจันทร์ที่ ๒๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๑๕ ก่อนวันจะพระราชทานเพลิง สมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถได้เสด็จพระราชดำเนินมาทรงเป็นประธานในพระราชพิธี มีสวดมนต์และเทศน์ ผมสังเกตดูตลอดเวลา รู้สึกทอดพระเนตรที่โกศและรูป แสดงพระอิริยาบถทรงเป็นห่วง

รุ่งเช้าวันที่ ๒๒ มีการเลี้ยงพระที่สวดมนต์วันก่อนเช้าวันนั้นสมเด็จ ฯ มิได้เสด็จพระราชดำเนินมา เจ้าหน้าที่

พระราชวังจึงให้ผมประเคนอาหาร และเครื่องไทยธรรมของหลวง แล้วตรวจน้ำเสร็จพิธีตอนเช้า

หลังจากเสร็จพิธี คุณพูนเพิ่ม ไกรฤกษ์ ได้เรียกผมไปพบบอกว่า "สมเด็จ ฯ มีพระราชเสาวนีย์ ให้มานมัสการท่านเจ้าอาวาสและบอกญาติ ๆ ท่านเจ้าคุณนรรัตน ฯ ด้วยว่าอัฐิของท่านเจ้าคุณ ฯ นั้น ให้เก็บรวบรวมไว้ในที่เดียวกันห้ามแบ่งแยกออกไปเป็นอันขาด ภายหลังจะโปรดเกล้า ฯ จัดสร้างอนุสาวรีย์พระราชทาน ส่วนอังคารนั้นสุดแต่ญาติจะจัดการตามแต่จะเห็นควร"

ผมจึงเบาใจ หายหนักอกที่ไม่ต้องรับผิดชอบในเรื่องอัฐิ เพราะข่าวมีผู้คอยจ้องต้องการกันมากราย เมื่อมีพระราชเสาวนีย์ก็หายห่วงในเรื่องอัฐิ คงเหลือแต่เรื่องอังคาร ความหนักใจก็เบาบางลงบ้าง ก็ตั้งใจคิดว่าจะแบ่งปันกันในหมู่ญาติและท่านที่เคารพนับถือคนละเล็กละน้อย แต่ก็อดนึกวิตกกลัวจะไม่ทั่วถึง แล้วจะเกิดร้อนใจที่ไม่เพียงพอ เพราะมีผู้ต้องการกันมากมาย

ตอนบ่ายวันนั้น เมื่อถึงกำหนดได้เวลา ๑๔.๐๐ น. ก็เคลื่อนโกศเฉพาะรองในขึ้นประดิษฐานบนเสลี่ยง ทางการมอบให้ผมเชิญเครื่องทองน้อยเดินตามโกศ ริ้วขบวนมีราชวัตรฉัตรธง ปี่กลองชนะ เวียนรอบเมรุ ๓ รอบแล้วเชิญโกศขึ้นสู่เมรุตั้งบนจิตกาธารเพื่อรอเวลา ๑๗.๐๐ น. ตามกำหนดหมาย คุณลออ วาสภูติ ได้พาพี่เลื่อนและผมขึ้นบนพลับพลา แนะนำซักซ้อมการเข้าเฝ้าล้นเกล้าฯ ทั้งสองพระองค์ สอนกิริยาท่าทางเพื่อเข้าทูนเกล้าถวายหนังสือ นอกจากหนังสือแล้ว ยังมีพระเครื่องชุดไตรภาคีของยุวพุทธิกสมาคมชลบุรี ๒ ชุด (๔ องค์) ใส่ถุงขอให้ร่วมนำขึ้นทูนเกล้าฯ ถวายด้วย เมื่อซักซ้อมกิริยาท่าทางเมื่อเวลาเข้าเฝ้าเป็นที่เข้าใจดีแล้ว ก็กลับลงมาคอยรอรับเสด็จพระราชดำเนินอยู่ ณ ที่จอดรถพระที่นั่ง

พอได้เวลารถพระที่นั่งซึ่งมีตำรวจนำ ก็มาจอดตรงอัฒจันทร์ขึ้นพลับพลา ล้นเกล้าฯ ทั้งสองพระองค์เสด็จพระราชดำเนินขึ้นประทับบนพลับพลา แล้วพระราชทานผ้าไตรทอดบังสุกุล

พอได้เวลาตามกำหนดหมาย ทั้งสองพระองค์เสด็จพระราชดำเนินขึ้นสู่เมรุพระราชทานเพลิง เสร็จแล้วเสด็จกลับขึ้นประทับบนพลับพลา

เมื่อได้โอกาสพี่เลื่อนกับผมก็เข้าเฝ้าตาม ที่ ซัก ซ้อม กันไว้ก่อนแล้ว เพื่อทูนเกล้าถวายหนังสือและพระ พี่เลื่อนเข้าเฝ้าสมเด็จฯ ส่วนผมเข้าเฝ้าในหลวง หมอบอยู่เฉพาะพระพักตร์ ในหลวงรับสั่งถามถึงของในถุงที่ทูนเกล้าถวาย ผมก็กราบบังคมทูลว่า "พระเครื่อง" จากนั้นก็รับสั่งว่า "ศพเจ้าคุณนั้นมีผู้ให้ความเห็นสองอย่าง คืออย่างหนึ่งให้เก็บไว้และอีกอย่างหนึ่งก็คือเผา แต่ฉันเห็นว่าการเก็บไว้นั้นมีทั้งผลดีและผลเสีย" ผมก็กราบบังคมทูลว่า "ถ้าเก็บไว้โดยมากก็เพื่อหาประโยชน์" ในหลวงรับสั่งว่า "ผู้ที่ไม่หาประโยชน์ก็มี หวังจะเก็บไว้บูชากราบไหว้จริง ๆ แต่ก็มีทั้งผลดีและไม่ดี ส่วนการเผานั้นมีแต่ประโยชน์ ไม่มีโทษ เราเก็บอัฐิรวมไว้แห่งเดียวกันเหมือนเมื่อท่านยังมีชีวิตอยู่

ผมนึกได้ว่าคุณพูนเพิ่ม ไกรฤกษ์ บอกกับผมไว้เมื่อตอนเช้า ผมจึงกราบบังคมทูลว่า "อังคารนั้น..." พอเอ่ยปาก

กราบบังคมทูลคำแรกยังไม่ทันจบประโยค ก็ทรงรับสั่งทันทีว่า "อังคารก็เก็บรวมไว้ด้วยกับอัฐิ ไม่แบ่งแยกเก็บรวมไว้ ให้ผู้เคารพนับถือกราบไหว้ การแบ่งแยกส่วนหนึ่งส่วนใดออกไปนั้น ผู้นำไปเก็บไว้บางรายก็ทำให้เกิดบาปไม่เป็นกุศล สู้เก็บรวบรวมไว้แห่งเดียวและสร้างอนุสาวรีย์ไว้เคารพกราบไหว้ไม่ได้"

เมื่อทรงรับสั่งเช่นนั้น ผมก็หมดห่วง หายวิตกในเรื่องอัฐิและอังคาร เพราะล้นเกล้าฯ ทั้งสองพระองค์ทรงคุ้มครองทั้งสิ้น มิฉะนั้นผมก็คงยุ่งยากใจ แก้ปัญหาของผู้ที่อยากได้ทั้งหลายที่มุ่งหมายไว้แต่เริ่มต้น บัดนี้ก็เป็นอันสิ้นสุดลง

ต่อจากนั้นพี่เลื่อนและผมหมอบเฝ้าอยู่ครู่ใหญ่ ก็ถวายบังคมแล้วถอยออกมา สักครู่ใหญ่ ทั้งสองพระองค์ก็เสด็จพระราชดำเนินกลับ

หลังจากเจ้านายข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย พ่อค้าประชาชนขึ้นเมรุทำการเคารพบูชา วางดอกไม้ธูปเทียนทำพิธีเผาตามประเพณีนิยมแล้ว แขกผู้ใหญ่ก็กลับกัน ส่วนมากที่รอคอยเผาจริงก็มีไม่น้อย เมื่อเห็นเวลาสมควร เจ้าหน้าที่เคลื่อนศพ

กำลังจะเข้าสู่เตาเผาจริง พนักงานได้รับพระราชเสาวนีย์ว่า สมเด็จ ฯ จะเสด็จมาพระราชทานเพลิงเผาจริงด้วยพระองค์เอง (นอกหมายกำหนดการ) ขอให้รอไว้ก่อนอย่าเพิ่งลงมือเผาจริง ประชาชนและญาติ ๆ จำนวนมากต่างก็คอยรอรับเสด็จ ครู่หนึ่งเสียงสัญญาณตำรวจจราจรและรถตำรวจนำรถพระที่นั่งของสมเด็จ ฯ ก็เข้ามาเทียบหน้าเมรุ ปรากฏว่าสมเด็จ ฯ ได้เสด็จลงจากรถพระที่นั่งพระราชดำเนินขึ้นสู่เมรุ พระราชทานเพลิงเผาจริงอีกครั้งหนึ่ง ต่อจากนั้นประชาชนและศิษยานุศิษย์และญาติๆ จำนวนมาก ก็ทยอยกันขึ้นเผาจริง ส่วนสมเด็จ ฯ เสด็จประทับอยู่หน้าพลับพลาข้างล่าง ทอดพระเนตรจนไฟมอดลงแล้วจึงมีรับสั่งให้เจ้าหน้าที่ทำพิธีบังสุกุลบนจิตกาธาร (ตามธรรมดาสามัญเรียกว่าบังสุกุลกองฟอน) ซึ่งตามหมายกำหนดการไม่มีเห็นจะเป็นด้วยสมเด็จฯ ทรงเป็นห่วงกลัวอัฐิของท่านเจ้าคุณพี่จะกระจัดกระจายจึงรีบเสด็จมาทรงควบคุมอย่างใกล้ชิด การเสด็จครั้งนี้เป็นการส่วนพระองค์นอกหมายกำหนดการ เจ้าหน้าที่ต้องรีบโทรศัพท์ไปให้ร้านที่รู้จักคุ้นเคยรีบนำผ้าไตรมาด่วน

๓ ไตร เพื่อทรงทอดผ้าบังสุกุล เมื่อได้ผ้าไตรแล้วก็เสด็จขึ้นเมรุ ทรงทอดไตรบังสุกุล เสร็จแล้วเสด็จพระราชดำเนินลงทางบันได หลัง เพื่อประทับรถพระที่นั่งซึ่งมาจอดคอยอยู่ เมื่อเสด็จจวนถึง รถ ฯ เจ้าหน้าที่ก็เปิดประตู แต่ไม่เสด็จขึ้นประทับ เสด็จพระราชดำเนินกลับไปทางเก่าและทรงปรารภกับพี่เลื่อนว่า ได้กลิ่นหอมเหมือนกลิ่นร่ำอยู่ตลอดเวลา ใครได้กลิ่นบ้างไหม พี่เลื่อนก็กราบบังคมทูลตามความรู้สึก ทรงรับสั่งอยู่นานจึงเสด็จขึ้นประทับรถพระที่นั่ง เสด็จพระราชดำเนินกลับ

จากนั้นเจ้าหน้าที่จัดการเรื่องอัฐิและอังคาร เตรียมพร้อมไว้เพื่อรุ่งขึ้นตอนเช้าจะได้ทำพิธีสามหาบ ในคืนนั้นทางการได้จัดเจ้าหน้าที่ตำรวจมาให้ความอารักขาอัฐิ และอังคาร ผลัดเปลี่ยนกันตระเวนทั้งรอบนอกและรอบใน มีตำรวจถึง ๔ หน่วย มีโรงพักพลับพลาไชยและพระราชวังกองปราบและกองสอบสวน โดยมีหน่วยบัญชาการอยู่ในบริเวณสุสาน มีข่าวจากนายตำรวจว่า เกรงจะมีผู้คอยแย่งอัฐิ เพราะมีคนให้ราคาแต่ละชิ้นสูงมาก จึงต้องระวังอย่างกวดขัน ควบคุมกันเป็นการใหญ่

ก่อนหน้าผมไม่นึกว่าทางการจะจัดการเข้มแข็งถึงเพียงนี้ จึงได้ขอร้องคุณครูชุบบอกพ่อประทีปน้องชายคุณครู ขอแรงเพื่อน ๆ มาคอยเฝ้าระวังสัก ๗—๘ คน พอประมาณก่อนเวลา ๔ ทุ่ม พวกเจ้าหน้าที่สำนักพระราชวังซึ่งมีหน้าที่แปรรูปอัฐิให้เรียบร้อย เช้าจะได้ไม่ขลุกขลักตามที่เคยทำมาก่อน ยังไม่ทันจะจัดการอย่างใดลงไปก็พอดีมีโทรศัพท์มาจากในวังว่า สมเด็จ ฯ มีพระราชเสาวนีย์ไม่ให้แตะต้องอัฐิ ให้ทุกคนออกจากห้องเตาเผาแล้วใส่กุญแจให้เรียบร้อย ให้เฝ้าอยู่แต่ภายนอก ย่ำรุ่งจะให้คุณพูนเพิ่มมาควบคุมการแปรรูป กลางคืนไม่ต้องทำอะไรทั้งหมด คืนนั้นผมได้จัดส่งอาหารและเครื่องดื่มน้ำอัดลมมาเลี้ยงตำรวจและเจ้าหน้าที่พระราชวัง ผมได้ถามพนักงานพระราชวังผู้จะทำการแปรรูปผู้นั้น ก็ได้ความว่าไม่มีหน้าที่โดยตรง มีหน้าที่กันพระกลด สมเด็จ ฯ มีพระราชเสาวนีย์ให้มาทำงานนี้เป็นพิเศษโดยเฉพาะ ฐานเป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัย แต่ก็ไม่ต้องทำเพราะทรงห้ามไว้แล้ว สมเด็จ ฯ ไม่เคยทรงเป็นห่วงและใส่พระราชหฤทัยเหมือนครั้งนี้

หลังอาหารแล้ว เจ้าหน้าที่ผู้นั้นยังลงมานั่งคุยอีก ๒—๓ ชั่วโมงจึงกลับขึ้นไปพักผ่อน ปล่อยหน้าที่เฝ้าให้เป็นของตำรวจ

การกำหนดพิธีสามหาบในตอนเช้านั้น หมายกำหนดการเดิมพระองค์เจ้าภาณุพันธ์ยุคลเสด็จแทนพระองค์ แต่ตอนดึกโทรศัพท์มาว่า สมเด็จ ฯ จะเสด็จมาด้วยพระองค์เอง ตอนเช้าเวลา ๗.๐๐ น.

เช้ามืดคุณพูนเพิ่ม ไกรฤกษ์ และพนักงานเจ้าหน้าที่แผนกต่าง ๆ มาเตรียมงาน คุณพูนเพิ่ม ไกรฤกษ์ ก็ได้มาจัดการควบคุมการแปรรูปอย่างใกล้ชิด เก็บอัฐิและอังคารไม่ยอมให้หลงเหลือในที่ใด ผมได้เข้าไปสังเกตอย่างใกล้ชิดตลอดเวลาในการทำพิธี คุณพูนเพิ่ม ไกรฤกษ์ ทำอย่างละเอียดถี่ถ้วนเรียบร้อย แม้ผ้าขาวคลุมกองอัฐิและอังคารก็มิให้เอาไปที่อื่นพ้นสายตา เกรงว่าผงละอองของอังคารและอัฐิจะติดไปด้วย กองอัฐิและอังคารกองอยู่บนผืนผ้าขาวปูอยู่บนจิตกาธารคลุมด้วยผ้าขาวอีกผืนหนึ่ง แล้วเอาผ้าเยียรบับสีเงินคลุมไว้บนผ้าขาวอีกชั้นหนึ่ง เพื่อความเรียบร้อยและสวยงาม

เมื่อถึงเวลาโมงเช้า สมเด็จ ฯ พระบรมราชินีนาถก็เสด็จมาถึง เสด็จลงจากรถพระที่นั่งแล้วเสด็จขึ้นบนเมรุ ทรงพิจารณาดูความเรียบร้อยแล้วก็ทรงจัดพิธี ทรงโปรยดอกพิกุลเงินพิกุลทองบนกองอัฐิและอังคาร (การโปรยดอกพิกุลเงินพิกุลทองได้ทราบว่าปกติใช้กับเจ้านายชั้นสูง) นับว่าเจ้าคุณพี่ได้รับพระมหากรุณาพระราชทานเกียรติอันสูงยิ่ง เวลานั้นผมรู้สึกตื่นเต้น ตื้นตันใจที่สุดในชีวิต เมื่อเห็นองค์สมเด็จ ฯ พระบรมราชินีนาถทรงเก็บอัฐิด้วยพระหัตถ์จุ่มลงสรงน้ำในขันน้ำอบ แล้วทรงหย่อนลงในโกศรูปเจดีย์สำหรับใส่อัฐิ เมื่อทรงสรงน้ำอัฐิส่วนต่าง ๆ ทุกชิ้นแล้ว หากมีผงอัฐิและอังคารนอนก้นอยู่ในขัน ก็ทรงใช้นิ้วพระหัตถ์เขี่ยผงบี้น ๆ ปาดลงในโกศรูปเจดีย์จนแน่พระทัยว่าสะอาดแล้วแสดงว่ามิได้ทรงรังเกียจ แม้แต่หลังจากนั้นก็มิได้ทรงล้างพระหัตถ์แต่อย่างใด เพียงแต่เอาพระหัตถ์ซ้ายขวาทรงถูกันแล้วเช็ดพระหัตถ์เท่านั้น

ตอนเปิดผ้าขาวคลุมอัฐิ พนักงานผู้หนึ่งได้นำผ้าขาวไปทางเตาเผา คุณพูนเพิ่ม ต้องวิ่งไปนำเอากลับมาและดุว่าบอก

แล้วไม่ให้เอาออกไปจากที่นี่ ให้รวมกันใส่ไว้ในเจดีย์เมื่อเสร็จแล้วเจ้าหน้าที่ก็ห่ออัฐิและอังคารรวมทั้งผ้าขาวที่รองและผ้าคลุมใส่ลงในโกศรูปเจดีย์ทั้งหมด

สมเด็จ ฯ พระบรมราชินีนาถเสด็จประทับทอดพระเนตรจนพนักงานจัดการเรียบร้อยแล้ว ทรงโปรดให้ผนึกด้วยครั่งตามรอยฝาครอบใต้เจดีย์โดยรอบ แล้วได้ทรงมีพระราชเสาวณีย์ ให้ผู้เชิญเจดีย์โลหะบรรจุอัฐิเดินบนทางลาดพระบาท และทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ใช้กลดกั้นเจดีย์โลหะบรรจุอัฐิ โดยใช้กลดสำหรับกั้นพระองค์นำเสด็จพระราชดำเนินเชิญไปตั้งบนพลับพลามีรับสั่งให้ข้าราชบริพารฝ่ายในและญาติเข้าไปคารวะ เริ่มพิธีเลี้ยงพระสามหาบ เสร็จแล้วทรงโปรดให้เจ้าหน้าที่ไปนิมนต์ท่านเจ้าคุณอุดม ฯ ขึ้นไปเฝ้าบนพลับพลารับสั่งกับเจ้าคุณอุดม ฯ นานพอควร แล้วเจ้าคุณอุดม ฯ ก็ถวายพระพรลาออกจากพลับพลากลับลงมา

สมเด็จ ฯ เสด็จพระราชดำเนินออกมาที่เฉลียงหน้าพลับพลา ทรงชะโงกพระพักตร์รับสั่งกับผู้อยู่ข้างล่างว่า "ใครได้กลิ่นหอมเหมือนแป้งร่ำบ้าง" พระองค์ทรงรับสั่งว่าได้กลิ่น

แต่วานนี้ตลอดมา เมื่อประทับอยู่ในวังก็ยังได้กลิ่นบัดนี้ก็ยังได้กลิ่น ยังหอมตลอดเวลา

แล้วทรงโปรดให้เชิญเจดีย์โลหะบรรจุอัฐิ และอังคารเดินขึ้นบนลาดพระบาท ไปขึ้นรถยนต์นำไปเก็บฝากไว้ที่กุฏิท่านเจ้าอาวาส โดยอ้อมไปขึ้นทางหลังวัด โปรดเกล้า ฯ ให้ใช้กลดกั้นเจดีย์โลหะบรรจุอัฐิ โดยใช้กลดสำหรับกั้นพระองค์เช่นเดียวกับเมื่อเชิญเจดีย์จากเมรุมาบนพลับพลา

โปรดเกล้าให้คุณพูนเพิ่ม ไกรฤกษ์ เป็นผู้นำไปนมัสการและมอบกับท่านเจ้าอาวาสรักษาไว้ โดยจะจัดตู้มาใส่เจดีย์โลหะอีกชั้นหนึ่ง และได้จัดตำรวจมาเฝ้ากลางวันหนึ่งนายและกลางคืนสองนาย เพื่อรอเวลาจะสร้างอนุสาวรีย์ต่อไป เมื่อรับสั่งแล้วสมเด็จ ฯ ก็เสด็จกลับ ทุกอย่างเป็นไปอย่างเรียบร้อยตามรับสั่ง

รุ่งขึ้นจากวันนั้น ผมได้ไปนมัสการเรียนถามท่านเจ้าคุณอุดม ฯ ว่า สมเด็จ ฯ ทรงรับสั่งอะไรบ้าง

เจ้าคุณอุดม ฯ ก็บอกว่า สมเด็จ ฯ รับสั่งว่า ทรงเสียดายภิกษุพระยานรรัตนราชมานิต เพราะทรงมีพระคุณต่อ

พระองค์ท่านและเจ้าฟ้าชายมาก ได้สอนให้เจ้าฟ้าชายได้รับประโยชน์ทางธรรมมากมายหลายอย่าง ส่วนสมเด็จ ฯ พระองค์ท่านก็ได้อาศัยหลักธรรมะปฏิบัติ ทำให้จิตใจสงบบัดนี้สิ้นท่านไปแล้วก็คงเหลือพอที่จะพึ่งหลักธรรมะทางใจได้ก็คือเจ้าคุณ-ศาสนโสภณอีกองค์หนึ่ง

การที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระ-บรมราชินีนาถ ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณต่อเจ้าคุณพ่ออย่างเหลือล้น ทำให้ผมมีความรู้สึกตื้นตันใจนึกถึงครั้งใดเกิดปีติน้ำตาแทบไหล นับว่าเป็นศิริมงคลอันสูงยิ่งแก่ตระกูล "จินตยานนท์" ตลอดชั่วลูกหลานสืบไป ไม่ลืมพระมหากรุณา-ธิคุณอันยิ่งใหญ่ครั้งนี้ ขอจารึกไว้เป็นประวัติอนุสรณ์ของตระกูล "จินตยานนท์" ต่อไปภายหน้า สำหรับญาติพี่น้องของผมทุกคนก็มีความรู้สึกเช่นเดียวกัน ต่างก็รู้สึกตื้นตันใจที่ไม่สามารถจะบรรยายออกมาเท่าความรู้สึก ภายในจิตใจในพระมหา-กรุณาธิคุณของล้นเกล้า ฯ ทั้งสองพระองค์ในครั้งนี้ตลอดไปอย่างไม่มีวันลืม

ตริ จินตยานนท์

๒๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๔

เมื่ออนุสรณ์ "ธมฺมวิตกฺโก ภิกขุ" พระยานรรัตน-ราชมานิต (ตรึก จินตยานนท์) ได้แจกในวันพระราชทานเพลิงเมื่อวันที่ ๒๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๑๕ ครั้งนั้นมีเหตุการณ์ที่ไม่ได้ลง ยังไม่สมบูรณ์ เป็นโอกาสควรจะนำมากล่าวรวมในครั้งนี้

ข้าพเจ้าทราบข่าวเพิ่มเติมภายหลังเมื่อหนังสือเย็บเล่มเรียบร้อยแล้ว จะถึงหมายกำหนดวันงาน แก้ไขอะไรไม่ได้ เพียงเตือนให้คุณตรึ ฯ บันทึกไว้ด้วยเพื่อข้าพเจ้าจะนำเข้าชุดกฎแห่งกรรมก็จะเพิ่มเติมลงไป เพราะขาดประวัติสำคัญตอนหนึ่งที่ควรนำมากล่าว คุณตรึ ฯ ก็ได้ทวนความจำและบันทึกมาว่า

เมื่อครั้งสงครามโลกครั้งที่ ๒ หลังจากประเทศไทยเราได้ประกาศสงครามกับฝ่ายสัมพันธมิตร ชาติไทยเราจึงตกอยู่ในฐานะสงคราม ต่างถือว่าเป็นข้าศึกศัตรูต่อกัน เพราะรัฐบาลไทยเราได้ยอมให้ทหารญี่ปุ่นผ่านและเข้ามาตั้งฐานทัพในประเทศไทย คุณตรึ ฯ บอกว่า จำได้ว่า ก่อนเที่ยงวันที่

๑๐ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๘๘ เสียงสัญญาณภัยทางอากาศดังขึ้นอย่างโหยหวน บางท่านได้ยินแล้วความหนาวเย็นเข้าจับขั้วหัวใจเหมือนจะเป็นไข้จับสั่น มันเป็นเสียงสัญญาณของมรณภัยจะเกิดขึ้นในไม่ช้า ไม่ทราบว่าใครจะถึงฆาต เพราะการทิ้งระเบิดทุกครั้ง ต่างก็ย่อมจะมีความหวาดหวั่นกลัวภัยอันตรายอยู่แทบทุกตัวคน เพียงแต่มีความรู้สึกมากหรือน้อยเท่านั้นมิใช่ห่วงแต่ตัวเองฝ่ายเดียว ยังห่วงถึงญาติพี่น้องเพื่อนฝูงที่อยู่ในเขตพระนครแต่อยู่คนละตำบล

เมื่อได้ยินเสียงสัญญาณภัยแล้ว ไม่มีใครนิ่งนอนใจต่างก็วิ่งเข้าหาที่กำบังหลบให้พ้นภัยอันตราย หลุมหลบภัยสาธารณมีคนวิ่งเข้าไปหลบจนแน่นล้น เพราะต่างก็รู้ถึงอำนาจของลูกระเบิดดีว่าร้ายแรงเพียงใด ต่างก็กลัวความตายด้วยกันทุกคน ไม่ช้าประชาชนก็หลบหายไป ตามถนนหนทางเงียบสงบ พระนครเหมือนเมืองร้าง แม้สุนัขเคยวิ่งกันเพ่นพ่านอยู่กลางถนนก็หายไปหมดโดยสัญชาติญาณ จากนั้นเสียงสัญญาณภัยสงบลง ในพระนครก็เงียบอย่างเยือก

เย็น ทุกคนต่างก็คอยฟังเครื่องบินข้าศึกจะเข้าโจมตีทิศใดทางใด จิตใจเต้นระทึกคอยฟังว่าเมื่อไหร่จะได้ยินเสียงระเบิดและเสียงปืนต่อสู้อากาศยานยิงจากพื้นดินสกัดเครื่องบิน ไม่นานเสียงเครื่องบินบี ๒๙ ได้บินมาแต่ไกลและค่อย ๆ ดังขึ้นเมื่อใกล้เข้ามา ไม่นานเสียงเข้ามาใกล้ ไม่ช้าเครื่องบินก็บินอยู่บนอากาศเหนือกลางใจเมืองหลวงแล้ว เครื่องบินเป็นฝูง ๆ บินไปบินมาเหนือพระนคร เสียงดังกึกก้องท้องฟ้าทั่วไปเป็นเสียงที่รบกวนประสาทสำหรับผู้ที่หวาดกลัวอยู่แล้ว ไม่รู้ว่าใครจะเป็นผู้เคราะห์ร้ายเคราะห์ดี เวลานั้นเขตพระนครมีจุดเป้าหมายหลายจุดที่จะทิ้งระเบิดทำลาย เสียง ป.ต.อ. ภาคพื้นดินตามจุดได้ยิงเพื่อสะกัดกั้น แต่ก็ไม่สู้จะได้ผลนัก

ครั้งนั้นเครื่องบิน บี ๒๙ ฝูงหนึ่งบินวนเวียนมุ่งหน้าหาจุดหมายที่จะทิ้งระเบิด รู้สึกว่าข้าศึกตั้งใจจะทำลายสถานีหัวลำโพงและโรงรถจักรของกรมรถไฟ ที่พักสินค้าเพื่อตัดกำลังขนส่ง เมื่อเครื่องบินได้วนเวียนอยู่เหนือท้องฟ้าเบื้องบนกลางกรุงแล้วไม่ช้าก็ปล่อยลูกระเบิดลงมา แต่เครื่องบินบินสูงเกินไป ไม่

สามารถจะทิ้งถูกตรงจุดเป้าหมาย เพราะไม่กล้าบินลงระยะต่ำ เพราะหน่วยยิงต่อสู้เครื่องบินทางอากาศจากภาคพื้นดินได้ระดมยิงสะกัดกั้นการโจมตีอย่างหนักเสียงระเบิดดังกึกก้องในพระนคร เสียงสั่นสะท้านทั่วไปเป็นเสียงที่น่าสยดสยองอันน่าสพึงกลัว เขย่าขวัญของประชาชนชาวบ้านชาวเมืองทั้งหนุ่มสาวผู้เฒ่าผู้แก่ ทั้งหญิงชายที่อยู่ในขอบเขตของเสียง ต่างขวัญหนีดีฝ่อด้วยความหวาดกลัวเพราะทุกครั้งลูกระเบิดตกลงในกลางกรุง เสียงกึกก้องของระเบิดเหมือนเสียงมฤตยูที่เอื้อมมาปลิดชีวิตมนุษย์ทุกครั้งไปมากบ้างน้อยบ้าง

ครั้งนั้น เครื่องบินทิ้งระเบิดของข้าศึกได้บินวนเวียนอยู่เหนือท้องฟ้าระยะสูงเพื่อพ้นระยะยิง ป.ต.อ. เป้าหมายจะทิ้งตรงจุดสถานีรถไฟหัวลำโพง และขบวนรถไฟที่จอดอยู่ในเขตสถานี แต่การทิ้งระเบิดครั้งนั้นพลาดเป้าหมาย ลูกระเบิดตกลงในเขตบริเวณวัดเทพศิรินทราวาส ระเบิดดังกึกก้องได้ทำลายกุฎิในบริเวณวัดหลายหลัง เวลานั้นพระสงฆ์สามเณรและอุบาสกอุบาสิกาส่วนมากได้หลบออกจากบริเวณวัดไปก่อน

แล้ว บริเวณนั้นไม่มีใครนอกจากพระภิกษุ "ธมฺมวิตกฺโก" พระยานรรัตนราชมานิตท่านอยู่ในเขตบริเวณนั้นองค์เดียวและเข้ากุฏิ มิได้หวาดกลัวมหาภัยจากลูกระเบิด

คุณตริ ฯ ได้บอกว่า วันนั้นเครื่องบินเข้าโจมตีทิ้งระเบิดสถานีหัวลำโพงและทราบว่าทิ้งพลาด ลูกระเบิดตกลงในเขตบริเวณวัดเทพศิรินทราวาสเพราะบินสูง ถ้าบินต่ำก็กลัวปืนต่อสู้อากาศยาน ซึ่งระดมยิงอย่างหนาแน่นจากภาคพื้นดินเพราะอยู่สูงจึงขาดความแม่นยำ ในเวลานั้นผมอยู่ที่กระทรวงการคลังในวังหลวง ผมมีความร้อนใจวิตกเป็นห่วงเจ้าคุณพี่มาก จึงรีบวิ่งบ้างเดินบ้างจากวังหลวงมุ่งหน้าจะไปถึงวัดเทพ ฯ เร็วที่สุดเพราะใจร้อน แต่ขณะนั้นยังไม่มีสัญญาณปลอดภัยทางอากาศ ยวดยานทุกชนิดต้องหยุดข้างถนนหมดทุกคันนอกจากรถเจ้าหน้าที่ป้องกันภัยทางอากาศ ผมจึงหาทางเดินลัดตัดตรงเข้าไปถึงทางจะเข้าวัด แต่ผมก็เข้าไปในเขตวัดไม่ได้เพราะเจ้าหน้าที่ทั้งตำรวจทหารคอยห้ามกันไม่ยอมให้ผู้คนเข้าไปในบริเวณที่ถูกระเบิด เพราะเกรงกลัวว่ายังมีลูกระเบิดทิ้งลงมายัง

ไม่ทันระเบิดตกค้างอยู่ แต่ผมคุ้นกับทางเข้าในเขตวัดหลายทาง จึงได้พยายามเล็ดลอดเข้าไปทางหลังเมรุ แล้วปีนกำแพงลอดถูกกรงแถวกุฏิท่านพระครูปลัดวรเข้าไปได้ ในวัดเงียบสงัดไม่มีผู้คนในบริเวณนั้น ผมร้อนใจและตกใจวิ่งตรงไปกุฏิเจ้าคุณพี่ เห็นกุฏิอื่น ๒–๓ หลังถูกระเบิดก็ใจหาย เวลานั้นเงียบจากเสียงเครื่องบินแต่ก็ยังไม่มีสัญญาณปลอดภัย

เมื่อผมไปถึงกุฏิเจ้าคุณพี่ ก็ได้พบเจ้าคุณพี่อยู่ในกุฏิครองจีวรพาดสังฆาฏิเรียบร้อย ท่านนั่งทำสมาธิอยู่ใกล้กำแพงตรงหน้าต่างมีเศษผงปูนขาวและผงอิฐที่หล่นเกลื่อนจากแรงระเบิดติดตามตัวหน้าแขนของท่านและจีวรเต็มไปหมดความแรงของระเบิดสั่นสะเทือน ทำให้กุฏิของเจ้าคุณพี่ท่านชำรุดกระเบื้องมุงหลังคารวนตามบริเวณใกล้โรงเรียนเทพศิรินทร์ตอนหน้าวัด คณะเหนือพังไปหลายหลังด้วยแรงระเบิดและสั่นสะเทือนของระเบิด รวมทั้งกุฏิที่อยู่ของท่านอาจารย์ ภายหลังคุณนายทองพูนภรรยาหลวงแผ้วพาลชนผู้เลื่อมใสเจ้าคุณพี่มีจิตศรัทธามาซ่อมหลังคากุฏิของเจ้าคุณพี่และกุฏิข้างเคียงอีก ๔ หลัง

การทิ้งระเบิดครั้งนั้นทำให้ตึกวิทยาศาสตร์ ตึกแม้นนฤมิตรพัง โรงเรียนเทพศิรินทร์และโรงเรียนพระเณร (ตึกนิภานภดล) ก็โดนแรงระเบิดชำรุดเสียหายไม่น้อย เมื่อเงียบเสียงเครื่องบินแล้วเสียงสัญญาณปลอดภัยก็ดังขึ้น ท่านอาจารย์มหาอำพัน บุญ–หลงบอกว่ากลับมาดูกุฏิ เห็นถูกระเบิดพังทะลายหมดต้องไปอาศัยศาลาหน้ากุฏิอยู่ชั่วคราว เย็นวันนั้นท่านพระภิกษุเจ้าคุณนรรัตน ฯ ได้มาชวนท่านอาจารย์ลงโบสถ์สวดมนต์ไหว้พระทำวัตรเย็นเพียงสององค์เท่านั้น

การที่พระนครได้ถูกโจมตีด้วยทิ้งระเบิดทางอากาศ เจ้าคุณพี่ท่านมีจิตมั่นไม่หวั่นไหวหวาดกลัว มิได้หลบภัยไปไหน อยู่ใกล้เคียงกับที่ระเบิดลง เมื่อเครื่องบินวนเวียนอยู่บนท้องฟ้าเหนือวัดเหนือสถานีรถไฟ โปรยลูกระเบิดลงมาถูกบริเวณวัดเสียงดังสนั่นหวั่นไหว ท่านบอกว่าท่านแผ่เมตตาจิตขอให้มีแต่มิตรไม่มีข้าศึกศัตรู อย่าฆ่ากันเลยขออย่าให้เป็นเวรกรรมต่อกันและกัน จิตของท่านแน่วแน่มั่นคง ไม่สนใจในเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นไม่ว่าร้ายหรือดี เห็นจะเป็นเพราะท่าน

ได้สละสิ้นทั้งรูปรสกลิ่นเสียง กิเลส ตัณหา ความโลภรักโกรธ เป็นต้นเหตุแห่งทุกข์ บริจาคทรัพย์สมบัติทั้งสิ้น อุทิศหมดทุกสิ่งทุกอย่างตลอดทั้งชีวิตก็อุทิศเพื่อพระศาสนา ปฏิบัติศีลธรรมสม่ำเสมอ มิได้ขาดตกบกพร่องตลอดลงโบสถ์ทำวัตรสวดมนต์ก็มิได้ขาดตลอดมา ไม่ว่าบ้านเมืองจะอยู่ในภาวะสงครามหรือเวลาสงบ ท่านก็ปฏิบัติเช่นเดียวกัน จิตจึงบริสุทธิ์ใสสะอาดไม่มีราคี

ก่อนที่ข้าพเจ้าจะลงเอยปิดประวัติเพิ่มเติม "ท่านธมฺมวิตกฺโกภิกขุ" พระยานรรัตนราชมานิต (ตริก จินตยานนท์) เพื่อนผู้หนึ่งได้เคยบอกข้าพเจ้าว่า จะอาสานำคำสัมภาษณ์คุณวิลาศ โอสถานนท์ มีสิ่งที่น่ารู้น่าศึกษามาเพิ่มเติม ข้าพเจ้าก็คอยฟังข่าวคำสัมภาษณ์ แต่ก็ผ่านไปเป็นเวลานานก็คิดจะปิดเรื่อง พอดีเช้าวันที่ ๓๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๕ เพื่อนได้นำเทปอัดเสียงสัมภาษณ์คุณวิลาส โอสถานนท์ มาให้แต่เช้าตกลงข้าพเจ้าต้องต่อเติมเพื่อข้อความที่น่ารู้เข้าไปก่อนจะลงเอยเมื่อได้ฟังคำสัมภาษณ์จึงได้ย่อใจความลงดังนี้

คุณวิลาส ได้กรุณาให้สัมภาษณ์ว่า

ผมกับท่านเจ้าคุณนรรัตนราชมานิตได้รู้จักกันครั้งเป็นมหาดเล็กก่อนบวช เราได้ชอบพอสนิทสนมใกล้ชิดกันมาก แต่เมื่อเวลาท่านบวชเป็นเวลาที่ผมกำลังศึกษาอยู่ต่างประเทศ

เมื่อผมกลับจากต่างประเทศก็รู้ข่าวตลอดมาว่า ท่านไม่ยอมรับแขกบนกุฏิ ผมตั้งใจว่าจะไปนมัสการท่าน และท่านก็ได้เคยสั่งให้คนมาบอกผมว่า หากมีเวลาว่างก็ให้ผมไปสนทนากับท่านบ้าง แต่แล้วผมก็ไปพบกับพระยาคทาธร ฯ เมื่อเล่าถึงเรื่องนี้ พระยาคทาธร ฯ บอกว่า ไปสนทนากับภิกษุพระยานรรัตน ฯ ท่านยืนอยู่ที่หน้าต่างกุฏิให้เรายืนพูดอยู่กับท่านข้างล่างตลอดเวลา จะยืนนานเท่าใดท่านก็ยืนได้แต่เรายืนไม่ทน จะขึ้นไปบนกุฏิ ท่านก็บอกว่าอย่าเข้ามาเลย มันไม่สะอาดสกปรก ท่านไม่ยอมให้ขึ้นไป ท่านยิ่งปิดไม่ให้เราเข้าไป เราก็ยิ่งอยากเข้าไป อยากรู้อยากเห็น

ต่อมาผมได้ทราบว่า ผู้ใกล้ชิดสนิทสนมกับท่านเจ้าคุณฯ คือ ม.ล. ชัง สนิทวงศ์ ม.ล. ชังกับผมเป็นเพื่อนรักเคยร่วมเรียน

มาด้วยกันและได้ทราบข่าวว่า เป็นลูกศิษย์ใกล้ชิดที่สุดของท่าน ได้ทราบว่า ม.ล. ชัง ได้ศึกษาธรรมะกับท่าน ตามปกติพวกเรากินอาหารร่วมกันเป็นประจำเดือนละครั้ง จะได้พบปะเพื่อนฝูงเก่า ๆ มีการล้อเลียนกันเหมือนครั้งก่อน ๆ นึกถึงเรื่องอดีต ทำให้สบายใจดี

ผมเองระลึกถึงพระภิกษุเจ้าคุณนรรัตน ฯ อยู่เสมอครั้งหลังนี้ผมได้ทราบข่าวว่า ท่านได้ทำเหรียญและทำพระผมก็นึกอยากได้ ผมนึกอยู่แต่ในใจเสมอว่า ทำไมจึงจะได้นะ และต่อมาผมก็ได้ข่าวว่าท่านได้มรณภาพแล้ว นึกเศร้าใจเพราะตั้งใจครั้งหลังนี้จะไปหาท่าน

ต่อมาผมก็นึกได้ว่า ม.ล. ชังเป็นศิษย์ที่ใกล้ชิดโปรดปรานของท่าน คงจะมีของดีไว้บ้าง วันหนึ่งหลังจากท่านได้มรณภาพแล้ว ผมได้เดินทางจากศรีราชามากรุงเทพ ฯ และได้ไปหา ม.ล. ชังที่บ้าน เมื่อพบแล้วจึงถามว่ามีพระอะไรดีของเจ้าคุณนรรัตน ฯ บ้างละ ขอบ้างซิ

ม.ล. ชังสะดุ้งแล้วพูดว่า "นี่ไงล่ะ นี่ก็ท่านเจ้าคุณนรรัตน ฯ ฝากพระไว้ให้" ผมก็สงสัยจึงถามว่า "รู้ได้อย่างไรว่า

เป็นอิ้ว" ม.ล. ซังเล่าให้ฟังว่า "เมื่อก่อนท่านจะมรณภาพ อิ้ว ไปเรียนสมาธิวิปัสสนากรรมฐาน เพียงระยะที่ท่านลงจากกุฏิเดิน ไปลงโบสถ์สวดมนต์ที่อิ้วศึกษากับท่าน"

วันนั้นท่านพูดกับอิ้วแต่ก็ไม่ได้สังหรณ์ใจ ท่านสั่งว่า ธรรมะที่ท่านสอนให้นั้นขอให้พยายามหมั่นฝึก อย่าทอดทิ้ง เพราะว่าต่อไปนี้โอกาสที่จะสอนนั้นไม่มีแล้ว

พูดแล้วท่านก็หยิบพระออกจากย่าม ๒ องค์ ท่านบอก ว่ามอบให้อิ้วองค์หนึ่ง และอีกองค์หนึ่งฝากไว้และสั่งว่าถ้ามีเพื่อน มาขอเป็นคนแรก และเป็นเพื่อนที่รู้จักกันทั้งสองฝ่ายก็มอบให้ ไป คำพูดนี้อิ้วหมายถึงว่า เป็นคนที่อิ้วรู้จักดีและท่านเจ้าคุณรู้ จักดีด้วย ฉะนั้นเมื่อลือมาออกปากขอพระอิ้วเป็นคนแรก อิ้วก็รู้ แล้วว่าพระองค์นี้ท่านฝากไว้ให้ลือแน่แล้วไม่ผิด" ผมก็บอก ม.ล. ซังว่า "อิ้วนี่ก็อยากได้พระเจ้าคุณนรรัตนฯ มานานแล้ว และ นึกอยู่เสมอว่า ลือเป็นลูกศิษย์ก้นกุฏิที่ใกล้ชิดคงต้องมีอะไรดีๆ ของท่านไว้บ้าง จึงตั้งใจมาหาลือ เหตุการณ์เผอิญเช่นนี้อิ้วก็ดี ใจมาก เพราะโชคดีอย่างไม่เคยนึกฝันว่า ท่านจะฝากไว้ให้

สมความตั้งใจเห็นจะเป็นเพราะอั๊วระลึกถึงท่านตลอดเวลา และทั้งอยากได้พระของท่านด้วย"

ม.ล. ซังบอกผมว่า "ฉะนั้นพระองค์นี้ที่ท่านฝากไว้ต้องเป็นของลื้อ ท่านคงเจาะจงฝากไว้ให้ลื้อแน่ เอาเลย" แล้ว ม.ล.ซังก็ไปหยิบพระออกมาแล้วสั่งให้ผมแบมือรับ ผมก็แบมือยื่นออกไป ม.ล. ซังก็ยื่นพระออกมาทำท่าจะใส่ฝ่ามือผม แต่ก็ยังขยักถือเอาไว้ก่อนแล้วท่องคาถาสวดมนต์อะไร พึมพำได้ยินไม่ชัด ผมยังล้อว่า "ทำไมลื้อไม่สวดดัง ๆ อั๊วจะได้รู้ไว้บ้าง

ม.ล. ซังพูดว่า "นี่แหละแบบเจ้าคุณนรรัตน ฯ เป็นการมอบสิทธิ์ให้โดยตรง เพราะท่านสั่งไว้ให้บอกด้วยว่าเป็นของดีนะ" เมื่อผมรับพระมาแล้วก็ได้พิจารณาดูเห็นเป็นพระแบบสมเด็จ ฯ ผงสีขาวและองค์เล็กกว่าธรรมดาผิดกับที่ให้เช่ากัน แล้วผมถามว่าสนทนาอะไรกับท่านที่เป็นประโยชน์และการฝึกสมาธิ และมีอะไรแปลกบ้าง

ม.ล. ซังบอกว่า "อั๊วไปฝึกแล้วรู้สึกว่าเป็นพลังทางใจยิ่งปฏิบัติยิ่งซาบซึ้งมากขึ้น ท่านไม่พูดถึงเรื่องการเมืองไม่พูดถึง

อดีต ท่านไม่ยอมพูดทางโลก ท่านพูดแต่ทางธรรมท่านสอนและตอบคำถามเฉพาะแต่ปัญหา ในพระศาสนาตามหลักธรรมและการปฏิบัติทางธรรมเท่านั้น ครั้งหนึ่งเป็นเรื่องแปลก คือท่านได้นัดให้อั๊วไปพบที่หน้าโบสถ์เวลาตี ๕ ครึ่งเพื่อจะฝึกสอน แต่วันนั้นอั๊วตื่นสายไปหน่อย เมื่อไปถึงบริเวณโบสถ์ เที่ยวเดินหาท่านแต่ก็ไม่เห็น อั๊วเดินวนเวียนอยู่รอบโบสถ์หลายครั้ง หาจนอ่อนใจแต่ก็ไม่ได้พบท่าน คิดว่าท่านยังไม่ตื่นก็ได้ แต่ความจริงอั๊วรู้ว่าท่านตื่นแต่มืดทุกวัน แต่ครั้งนี้นึกสงสัย ยืนคิดหรือท่านยังไม่ลงจากกุฏิ กำลังคิดจะเดินไปคอยดักที่หน้ากุฏิของท่านดีกว่าแน่ใจว่าในบริเวณโบสถ์ไม่มีแน่แล้ว ท่านก็ต้องอยู่ในกุฏิแน่ คิดตัดสินใจกำลังจะออกเดินก็ได้ยินเสียงท่านพูดอยู่ข้างหลัง อั๊วก็สะดุ้งเพราะไม่รู้ว่าท่านมาจากทางไหน มายืนอยู่ข้างหลังได้อย่างไร ท่านพูดว่า "มัวแต่วนเวียนเดินหากันอยู่อย่างนี้จะพบได้อย่างไร" อั๊วคิดว่า "ท่านคงจะลงโทษทางอ้อมที่มาสายผิดเวลา แล้วท่านก็ให้อั๊วไปนั่งทำสมาธิที่โน่นที่นี่ และก็รู้สึกการปฏิบัติได้ผลทางใจ เกิดความสงบ"

เมื่อต้นเดือนที่แล้ว ม.ล. ซัง และ ม.ล. ปิ๊กทิพย์ มาลากุล ได้ไปหาผมที่บ้านศรีราชาแต่ไม่พบผมเพราะวันนั้นผมไม่ได้อยู่บ้าน กลับมาเห็นแต่เขียนหลังนามบัตรทิ้งไว้ ได้บอกว่า "อั๊วมาหาแล้วไม่พบ คิดถึงจึงมาเยี่ยม เสียใจที่ไม่ได้พบกัน" ผมเองก็เสียใจเพราะอยากพบ ม.ล. ซังเหมือนกัน อยากทราบว่าฝึกสมาธิไปถึงแค่ไหน ในระยะนี้รู้สึกว่าได้ห่างเหินไม่พบกัน ม.ล. ซัง ไม่ไปกินอาหารและพบปะเพื่อนฝูงเก่า ๆ เพราะเพื่อนชอบสนุกสนานเอะอะเฮฮา พูดจาเสียงดัง ล้อเลียนกันบ้างเหมือนครั้งอดีตวัยรุ่นเมื่อยังอยู่โรงเรียน ทำให้ ม.ล. ซังซึ่งต้องการความสงบจึงขาดการสังคม ไม่ได้ไปพบปะเพื่อนฝูงตามที่เคยนัดกินอาหารประจำเดือน ทราบว่า ม.ล. ซังกำลังเคร่งเครียดหาความสงบในการปฏิบัตินั่งวิปัสสนากรรมฐาน ต้องทำให้จิตนิ่งจึงจะเกิดสมาธิการทำเสียงดังเอะอะเฮฮาทำให้เสียสมาธิ จิตไม่สงบ เรื่องนี้ผมก็เห็นใจ เพราะ ม.ล. ซังปฏิบัติในทางธรรมแล้ว สิ่งที่ต้องการคือความสงบ ฉะนั้นท่านเจ้าคุณนรรัตน ฯ ท่านจึงหาความสงบอยู่ในกุฏิไม่ยอมให้ใครเข้าไปรบกวนสมา

ธิ ของท่าน ผมได้ข่าวว่าเวลานี้ ม.ล. ซังกำลังหาที่เงียบสงบ เพื่อทำสมาธินั่งวิปัสสนากรรมฐาน ได้ข่าวว่าจะไปอยู่ที่เชียงใหม่ เพราะอยู่ใกล้เพื่อนฝูงเก่า ๆ มักจะรบกวนความสงบ พอถึงเวลานัดก็โทรศัพท์ไปเรียกร้องร่วมกินข้าว สนุนสนานตลกเฮฮา ล้อเลียนกัน เป็นศัตรูของความสงบ จิตไม่มีสมาธิเป็นต้นเหตุที่ ม.ล. ซังห่างไป เวลานี้ผมรู้สึกว่า ม.ล. ซังได้ปฏิบัติทางธรรมไปไกลมากแล้ว

เมื่อข้าพเจ้าได้ฟังคำของคุณวิลาส โอสถานนท์ แล้ว ทำให้คิดย้อนหลังไปถึงวันงาน พระราชทานเพลิงพระภิกษุพระยานรรัตนราชมานิต หลังจากวันงานผ่านไปแล้ว ข้าพเจ้าก็ได้รับโทรศัพท์จาก พล.ต.ต. ชิต อัมพเตมีย์ เล่าเรื่องความประหลาดมหัศจรรย์ด้วยอำนาจจิตให้ฟังว่า

ท่านได้ไปในงานพระราชทานเพลิงศพในวันนั้น เมื่อเห็นเขาได้หนังสือถือกันมา ท่านก็ไม่ทราบว่าเขาแจกกันที่ไหน แต่ใจนั้นนึกอยากได้ ท่านได้บอกข้าพเจ้าว่า ผมเป็นผู้ใหญ่แล้ว จะไปเที่ยวเดินหาหนังสือแจกก็ไม่เหมาะ ก็ได้แต่นั่งนึกในใจว่า จะทำอย่างไรจะได้หนังสือแจกในงานของท่าน

เมื่อไม่มีทางอื่น ผมก็ลองตั้งจิตส่งคำอธิษฐานขอจาก ท่านเจ้าคุณ ฯ โดยตรง บอกท่านว่า อยากได้หนังสือ จงดล บันดาลให้ได้รับหนังสือชุดนี้ด้วย เมื่ออธิษฐานแล้วผมก็นั่งสงบ นิ่ง เป็นมหัศจรรย์จริง ๆ เพราะหลังจากนั้นก็มีลูกศิษย์มาพบผม ถามผมว่า ท่านได้หนังสือหรือยังครับ ผมบอกว่า ยัง แกจัดแจง รีบเดินหายออกไป ผมก็นึกดีใจครู่หนึ่งก็พบลูกศิษย์ผมอีกคน หนึ่งถามผมว่า "ท่านยังไม่ได้หนังสือหรือครับ" ผมก็บอกว่า "ยัง" แกบอกว่า "ประเดี๋ยวผมจะนำมาให้ครับ" แล้วแกก็รีบเดิน ออกไป ผมเองก็งงเหมือนกัน นี่คงไม่ใช่เหตุบังเอิญ เห็นจะ เป็นด้วยอำนาจจิตที่ได้อธิษฐาน

วันนั้นผมเลยได้ตั้งสองชุด และยังมีศิษย์อื่น ๆ มาถาม อีก ผมก็บอกว่า ได้แล้ว ท่านกลับย้อนถามข้าพเจ้า ว่าได้หรือ เปล่า ข้าพเจ้าบอกว่า ไปงานครั้งนั้น ๘—๙ คน แต่ไม่มีใคร ได้หนังสือเลย ตามปกติการแจกหนังสือมักจะแจกข้างบันไดทาง ลงจากเมรุ แต่วันนั้นไม่มี ท่านบอกว่าถ้าอย่างนั้นผมจะแบ่งจัด ส่งมาให้ทางไปรษณีย์ชุดหนึ่ง ข้าพเจ้าเรียนกับท่านทางโทรศัพท์

ว่า ไม่ต้องส่งมาทั้งชุด เลือกส่งมาบางเล่มที่ข้าพเจ้าไม่มี และแจ้งเรื่องหนังสือเล่มที่มีแล้วเพราะหลังจากวันงานแล้ว มีผู้นำหนังสือบางเล่มมาให้ข้าพเจ้า แต่ไม่ครบชุด ต่อมาไม่กี่วันข้าพเจ้าก็ได้รับหนังสือที่ยังไม่มีจาก พล.ต.ต. ชิต อัมพเตมีย์ และรู้สึกขอบคุณท่านอย่างยิ่ง

ข้าพเจ้าคิดว่าท่าน ธมฺมวิตกฺโก พระยานรรัตนราชมานิต (ตรึก จินตยานนท์) เป็นพระภิกษุที่น่าเคารพบูชาอันสูงยิ่งในยุคนี้ ในชีวิตของข้าพเจ้ายังไม่เคยพบเคยได้ยินการปฏิบัติของพระสงฆ์องค์ใดเหมือนท่าน ไม่ว่าในทางกตัญญูหรือในการปฏิบัติทางหลักธรรม ตลอดทั้งเสียสละทุกสิ่งทุกอย่างไม่มีอะไรยึดถือเป็นสมบัติที่มีค่า ท่านปฏิบัติบริสุทธิ์ ทั้งจิตใจใสสะอาด มิได้ยึดมั่นถือมั่นเพราะทุกสิ่งท่านเห็นว่าไม่เที่ยง มนุษย์เราเกิดมาทุกคน ความทุกข์เป็นศัตรูสำคัญ เป็นเรื่องยิ่งใหญ่ไม่มีผู้ใดหนีพ้นความทุกข์ไปได้ แต่ท่านปฏิบัติได้โดยไม่ยึดมั่นถือมั่น ทุกสิ่งไม่เที่ยง ข้าพเจ้าเองก็ไม่เคยพบท่านมาก่อนแต่รู้การปฏิบัติของท่านก็เกิดความรู้สึกเคารพบูชาในตัวท่านตลอด

มา แม้บัดนี้ท่านได้มรณภาพไปแล้วได้ทิ้งหลักธรรม ความดีที่ท่านได้ปฏิบัติเป็นตัวอย่าง เกิดเป็นอมตะ เป็นสิ่งประทับใจไว้เป็นอนุสรณ์ให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษาหาความรู้ แม้บัดนี้ไม่มีองค์ท่านแล้ว แต่ความรู้สึกทางจิตใจของข้าพเจ้า ในความเคารพบูชามิได้ลดน้อยถอยลงตามกาลเวลาที่ผ่านไป เมื่อนึกถึงครั้งใดก็มีแต่เพิ่มพูนความเคารพบูชายิ่งขึ้นตลอดไป ไม่มีวันเสื่อมสูญ

เมื่อข้าพเจ้ากำลังจะปิดเรื่องประวัติเพิ่มเติมของท่านธมฺมวิตกฺโก ภิกขุ คืนนั้นก็บังเอิญได้รับโทรศัพท์จากคุณตริจินตยานนท์บอกมาอย่างไม่สบายใจว่า... "เรื่องประวัติเจ้าคุณพี่ได้มีผู้เขียนขึ้นภายหลัง เมื่อได้อ่านดูแล้วไม่ตรงต่อความจริงนำความเสียหายมาสู่เจ้าคุณพี่ผู้สร้างแต่กรรมดีอย่างน่าเศร้าใจ" ข้าพเจ้าถามถึงข้อความใดที่ไม่ตรงต่อความจริง คุณตริก็เล่าให้ฟังถึงข้อความบางตอนและพูดอย่างน้อยใจว่า "ผมเป็นน้องชายคนเดียวของท่าน รู้เรื่องความจริงดีมารยาทการปฏิบัติของเจ้าคุณพี่ ผู้ที่ได้เคยพบเห็นสนทนากับท่านก็พากันยกย่องเป็นตัวอย่างที่ดีงาม เมื่อผมได้อ่านข้อความไม่เป็นความจริงแล้วก็

เศร้าสลดใจมาก เพราะเจ้าคุณพี่เมื่อยังไม่บวชก็ไม่เคยพูดหยาบคาย ไม่ว่าจะเป็นคนใช้หรือเด็กในบ้าน ไม่เคยใช้คำว่า "มึง" ท่านเคยสอนให้ทุกคนมีกิริยาวาจาสุภาพมีมารยาทอ่อน-โยน เป็นความดีมีอยู่ในตัวของเราเอง จงรักษาคุณสมบัตินี้ไว้ ถ้าทำราชการจะทำให้ผู้ใหญ่เอ็นดูน่ารักใคร่ ผู้น้อยก็มีความเคารพนับถือ เป็นการประกอบส่งกระแสจิตแผ่เมตตา ให้ความเห็นอกเห็นใจผู้อื่นแล้วเราก็จะได้รับความเห็นอกเห็นใจเมตตาเช่นเดียวกัน นี่เป็นกฎจากธรรมชาติของจิตตานุภาพ ที่เจ้าคุณพี่เคยสอนเช่นโอวาทใน "PERSONAL MAGNET" ทุกท่านที่เคยอ่านแล้วก็รู้ว่าท่านได้ปฏิบัติอย่างใด คิดดูซิครับ ท่านเองก็ปฏิบัติและสอนผู้อื่น แล้วท่านจะพูดจาหยาบคายไม่สุภาพได้อย่างไร ประวัติเจ้าคุณพี่ฉบับนั้นมีเรื่องอ้างถึงคุณครูชุบคู่หมั้นพูดโต้ตอบกับท่านด้วยวาจาไม่สุภาพ ว่าท่านเจ้าคุณพี่ใช้คำพูดซึ่งตามปกติธรรมดาสุภาพชนไม่มีใครจะพูดกัน บัดสีปากนี่ท่านเป็นภิกษุผู้รักษาพรหมจรรย์บริสุทธิ์หรือจะกล้าพูดคำไม่เป็นมงคลอย่างนี้ได้ ความเสื่อมเสียมาตกอยู่กับคุณครูชุบและ

ตระกูลจินตยานนท์ เจ้าคุณพี่ได้มรณภาพไปแล้วเขาเขียนขึ้นอย่างหมดความเคารพ ไม่เกรงใจใคร ผมได้นำหนังสือเล่มนั้นไปให้คุณครูชุบอ่าน คุณครูชุบอ่านแล้วก็เศร้าเสียใจมากบอกว่า เจ้าคุณพี่ไม่เคยพูดและไม่มีนิสัยเช่นนี้เลย มีแต่นิสัยอ่อนโยน แล้วคุณครูชุบก็พูดอย่างเศร้า ๆ ว่า หากผู้ใดมาถามก็จะบอกว่าคำเขียนเหล่านั้นไม่เป็นความจริงเพื่อป้องกันชื่อเสียง ผู้ยังไม่รู้ความจริงอ่านแล้วจะเข้าใจผิด แต่ผมคิดว่า จะแก้ข้อหาด้วยคำพูดกับการเขียนนั้นผิดกันไกลมาก คำพูดนั้นได้ยินในวงแคบจำกัด พูดแล้วก็ผ่านหายไป แต่การเขียนไปไกลมาก ผมคิดว่าการปฏิบัติของเจ้าคุณพี่นั้นคนส่วนมากรู้ดี คงไม่มีใครเชื่อการป้ายสีให้มัวหมอง แต่อยากจะขอร้องคุณ ท. ช่วยป้องกันชื่อเสียงคุณความดีของท่านไว้ภายหน้าด้วย เพราะไม่มีทางใดจะดีกว่าการเขียนของคุณ ท. ไปได้ไกลมาก เป็นหลักฐานข้อเท็จจริงคอยช่วยป้องกันความดีบริสุทธิ์สะอาดของท่านไว้ ต่อไปหากจะมีผู้อาศัยเรื่องประวัติของท่านย้อมสีหาประโยชน์ ทำลายความดีของท่านเป็นอื่นอีกก็คงไม่กล้า ข้อเท็จจริงที่คุณเขียนจะช่วยป้องกันได้ตลอดไป”

หลังจากได้ฟังคุณตริพูดอย่างน้อยใจแล้ว ข้าพเจ้าก็ตอบขอบคุณที่ยกย่องให้เกียรติ ผมจะพยายามหาทางแก้ไขเท่าที่จะช่วยได้ แต่จะยึดถือว่าธรรมะย่อมชนะอธรรม ภายหลังได้อ่านหนังสือเล่มนั้น ได้พิจารณาดูเฉพาะข้อความที่ทำให้เกิดความเสียหาย ก็คิดว่าควรเห็นใจคุณครูชุบและตระกูลจินตยานนท์ที่ได้กระทบกระเทือนจิตใจ เพราะชื่อเสียงคุณงามความดีนั้น เมื่อถูกทำลายอย่างไม่เป็นธรรมจากข้อความไม่เป็นความจริงเสียไปแล้ว ไม่สามารถหาซื้อคืนมาด้วยเงินจะต้องแก้ไขคืนมาได้ด้วยเหตุผล เอาความจริงมาลบล้างความไม่จริงทำให้ข้าพเจ้าพเจ้านึกถึงคำของท่านศาสตราจารย์พระยาอนุมานราชธนเคยให้ความเห็นแก่ข้าพเจ้าว่า เรื่องประวัติของคนนั้นเขียนยาก ท่านเองไม่ค่อยจะกล้าเขียนถ้าหากเขียนดีก็เพียงเสมอตัว ถ้าเขียนไม่ได้ดีก็มีแต่ความเสียหาย ทำลายตัวเองถ้าเลี่ยงได้ท่านก็มักจะเลี่ยง เมื่อไม่แน่ใจก็ไม่เขียนเพราะมีทางเสียมากกว่าทางดี ต่อจากนั้นมามีหลายท่านขอร้องให้ข้าพเจ้าช่วยเขียนประวัติผู้ตาย และทุกครั้ง เมื่อรับปากเขียนก็ต้อง

ระลึกถึงคำของท่านอาจารย์พระยาอนุมานราชธน ก็มองเห็นความจริงว่าถ้าเราไม่ระมัดระวังเราไม่รู้ความจริงเขียนไปตามเขาบอก ขาดสติพิจารณาหาเหตุผลมีทางเสียมากกว่าดีหรือเสมอตัว ฉะนั้นก่อนที่จะเขียนแต่ละประโยคแต่ละตอน ข้าพเจ้าต้องพิจารณาแล้วพิจารณาอีกอย่างระมัดระวังด้วยความไม่ประมาท หากเราได้พยายามจะเขียนดีตลอดมา แต่เกิดประมาทขาดสติใช้คำไม่ดีเพียง ๒—๓ บรรทัดก็ทำลายความดีที่เขียนไว้ทั้งหมดสิ้นลง ฉะนั้นเมื่อคุณตริ จินตยานนท์ ได้โทรศัพท์มาเล่าถึงความเศร้าใจเมื่อได้อ่านประวัติของท่าน "ธมฺมวิตกฺโก ภิกฺขุ" ฉบับนั้น ข้าพเจ้าก็มองเห็นความจริงว่า ความเสียหายเกิดขึ้นได้อย่างไร ทำให้ข้าพเจ้า นึกถึงคุณค่าคำตักเตือนต้องระลึกถึงพระคุณของท่านอาจารย์พระยาอนุมานราชธนไม่รู้ลืม เพราะท่านทำให้ข้าพเจ้ามีสติไม่ประมาท เขียนด้วยเหตุผลสิ่งใดควรหรือไม่ควร ไม่ให้กระทบกระเทือนผู้ใดให้ได้รับความไม่สบายใจ แต่บัดนี้ข้าพเจ้ามีปัญหาหนักยิ่งกว่าเขียนประวัติคนเพราะมองเห็นตัวเองอยู่ระหว่างเขาควาย การเขียนครั้งนี้

คนละแบบกับที่ข้าพเจ้าเคยเขียน "กฎแห่งกรรม" ที่ทำให้ผู้อ่านอ่านแล้วสบายใจ แต่ครั้งนี้ข้าพเจ้าหนักใจเพราะต้องเขียนนอกแบบนอกเรื่อง เกรงว่าจะหลีกเลี่ยงการกระทบกระเทือนไม่ได้

เมื่อข้าพเจ้าได้รับปากกับคุณตริ จินตยานนท์ แล้ว จำเป็นต้องเขียนแก้ความมัวหมองของท่าน "ธมฺมวิตกฺโก" พระภิกษุพระยานรรัตนราชมานิต ผู้ที่ข้าพเจ้าเคารพบูชาความดีของท่านอันสูงยิ่ง จึงได้พิจารณาหาเหตุผลความจริงด้วยใจเที่ยงธรรม ระลึกถึง คุณพระมหาเทพกษัตรสมุห (เนื่อง สาคริก) เพราะคุณพระมหาเทพ ฯ ท่านอยู่ใกล้ชิดสนิทสนมกับเจ้าคุณนรรัตนราชมานิต ครั้งพระบาทสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า รัชกาลที่ ๖ เป็นข้าร่วมเจ้าบ่าวร่วมนายกันมาหลายปี ฉะนั้นความคุ้นเคยรู้นิสัยกันดี ข้าพเจ้าขออนุญาตเรียนถามคุณพระทางโทรศัพท์ในคืนวันที่ ๘ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๑๕ ท่านก็ยินดีพร้อมที่จะตอบ ข้าพเจ้ากล่าวขอบคุณท่านแล้วจึงเรียนถามเรื่องเจ้าคุณนรรัตน ฯ เคยรับราชการร่วมกับคุณพระสมัยนั้นหลายข้อ เท่าที่ท่านทราบและรู้เห็น

คุณพระตอบรวมใจความว่า "เจ้าคุณนรรัตน ฯ มีนิสัยอ่อนโยน สุภาพเรียบร้อย ในหลวงจึงโปรดปรานมากผู้น้อยใต้บังคับบัญชา ก็เคารพนับถือเพราะเป็นผู้ไม่ถือตัว เจ้าคุณ-นรรัตน ฯ ไม่เคยพูดหยาบคาย มีแต่กลับสอนผู้น้อยให้มีกิริยามารยาท พูดจาให้เรียบร้อย สมัยนั้นในหลวงท่านกวดขันในกิริยามารยาทการพูดจามาก ผมยังจำได้ดีว่า ครั้งหนึ่งในหลวงบังเอิญทรงได้ยินทหารรักษาวังอยู่เวร กล่าวคำหยาบโดยทหารผู้นั้นไม่ทันรู้ตัว ในหลวงทรงรับสั่งให้ไต่สวนทันที และทหารผู้นั้นเป็นบุตรข้าราชการชั้นพระยาในหลวงทรงปรับให้นำพวง-มาลัย ๖๐ พวงมาถวายพระเสื้อเมืองทรงเมือง เพียงแต่คำพูดไม่สุภาพเท่านั้น ข้าพเจ้ากล่าวขอบคุณคุณพระมหาเทพ ฯ ที่ให้ข้อความจริงที่เป็นประโยชน์ส่วนทางคุณครูชุบก็ได้บอกว่าท่านเจ้าคุณ ฯ ไม่เคยพูดคำไม่สุภาพเช่นนั้นเลย ความรู้สึกของข้าพเจ้าแน่ใจว่า พระภิกษุเจ้าคุณนรรัตน ฯ มีจิตบริสุทธิ์สะอาด ปราศจากกิเลสตัณหาราคะ มีกำลังจิตเข้มแข็ง มีพลังใจสูง ย่อมจะมีวาจาสิทธิ์พูดอะไรมักจะเป็นไปตามคำพูด

ท่านคงไม่พูดพล่อย ๆ แน่ใจว่าคำพูดหยาบคายคงจะไม่ได้ออกจากปาก ท่านผู้ปฏิบัติพรหมจรรย์ทรงศีลบริสุทธิ์เป็นแน่ ท่านผู้อ่านก็คงจะเข้าใจดี ข้าพเจ้าเขียนด้วยเหตุผลก็เพื่อป้องกันความมัวหมองของท่านภิกษุพระยานรรัตรราชมานิต ซึ่งท่านได้บำเพ็ญประโยชน์ทั้งทางโลกและทางธรรม เป็นตัวอย่างที่ดียิ่งเพราะท่านได้ตัดสิ้นกิเลส ทั้งโลภะ โมหะ โทษะ ขอให้ความดีของท่านเป็นตัวอย่างที่ดีเด่นอยู่คู่กับพุทธศาสนา ซึ่งในชีวิตของข้าพเจ้ายังไม่เคยรู้ไม่เคยเห็นว่าพระสงฆ์องค์ใดปฏิบัติได้เหมือนท่าน การอ้างความจริงไม่มีข้อสงสัยใด ๆ เหลืออีกเป็นทางป้องกันไม่ให้ผู้ใดมาป้ายสีให้ท่านต้องมัวหมองอีกต่อไป ข้าพเจ้าได้นำจดหมายของคุณครูชุบ เมนะเศวต (นางสาวชุบ เมนะเศวต) บางตอนระบายความรู้สึกมาลงมีใจความดังต่อไปนี้

"สำหรับประวัติท่านธมฺมวิตกฺโก เมื่อได้อ่านถึงตอนที่เกี่ยวกับดิฉันนั้นรู้สึกสกิดใจมาก ในเมื่อผู้เขียนได้บรรยายถึงความเคารพในองค์ท่านและเขียนเพื่อเทอดทูนท่าน เหตุใดจึง

เขียนอย่างนี้คะ ? ปัญญาชนเขาอ่านเขาจะคิดอย่างใด เขาเขียนขึ้นในเมื่อไม่มีท่านแล้ว จึงเขียนกันตามสบาย ความจริงดิฉันเกี่ยวข้องกับเจ้าคุณนรรัตน ฯ ไม่ได้เกี่ยวกับท่าน "ธมฺมวิตกฺโก" ถูกไหมคะ และตั้งแต่ดิฉันได้พบท่าน ท่านไม่เคยพูดจาลักษณะอย่างนี้กับดิฉันเลย และดิฉันก็ไม่เคยโต้ตอบท่านในลักษณะเช่นนี้ด้วย มารยาทของท่านงามพร้อม งามพร้อมทั้งกาย วาจาใจ ทุกอิริยาบถ ผู้หญิงอย่างดิฉันยังอายท่าน

คุณ ท. คะ ดิฉันมาคิดถึงวิถีชีวิตมนุษย์ในยุคปัจจุบันที่ไม่คำนึงถึงศีลธรรมไม่มีหิริโอตตัปปะแล้วก็คิดถึงประชาชนคนทั้งหลายที่เคารพท่านนั้นมีอยู่ ๒ ประเภท ประเภทที่ ๑ เคารพในคุณธรรมของท่านด้วยความบริสุทธิ์ใจ อีกประเภทหนึ่งเคารพท่านเพื่อจะเอาท่านเป็นเครื่องมือทำมาหากิน หรือเอาท่านเป็นมัคคุเทศก์นำไปติดต่อกับบุคคลสำคัญ ๆ ประเภทนี้นานเข้าก็เสื่อมคลาย จริงไหมคะ"

โดยความนับถือ

ชุบ เมนะเศวต

ข้าพเจ้าก็ต้องตอบในทันที่ว่า "จริงตามที่คุณครูว่าครับ เหตุผลค้านกันอยู่ในตัว"

ข้าพเจ้าไม่อ้างถึงหนังสือประวัติฉบับใด เล่มไหน แจกในงานอะไร ใครเป็นผู้แต่ง เพราะไม่ต้องการให้กระทบกระเทือนใจผู้ใด ให้รู้แต่เพียงผู้อ่านหนังสือเล่มนั้นโดยเฉพาะ และคิดว่าถ้าผู้เขียนมีความระมัดระวัง อนาคตอาจจะเป็นนักเขียนที่ดีมีชื่อเสียงในประเทศไทยคนหนึ่งก็ได้ ข้าพเจ้าเขียนขึ้นก็เพียงขอให้ผู้อ่านในหนังสือเล่มนั้นเข้าใจให้ถูกอย่าเข้าใจผิดเลย

ท่านธมฺมวิตกฺโกพระภิกษุพระยานรรัตนฯ ท่านปฏิบัติกิจทางพระศาสนาตลอดเวลา ๔๗ พรรษา ท่านละทางโลกเข้าปฏิบัติทางธรรม จิตของท่านขาวบริสุทธิ์สะอาดไม่มีราคีใดๆ ท่านพ้นจากโลภ รัก โกรธ หลง รูปรสกลิ่นเสียง จิตท่านอยู่เหนือกิเลสทั้งปวง เป็นที่รู้และยกย่องกันทั่วไป แต่เมื่อมีผู้เขียนข้อความเพียงไม่กี่ประโยคเพื่อทำลายคุณธรรมความดีของท่านที่ข้าพเจ้าเคารพในคุณธรรมความดีของท่านในทางศาสนา เป็น

เด่นที่สุดในยุคนี้ น่าเลื่อมใสเคารพบูชาจึงต้องรักษาไว้เป็นอนุสรณ์แก่บุคคลรุ่นหลัง จะได้ศึกษาเล่าเรียนรู้ความจริง เรารู้ว่ามนุษย์เราไม่มีใครอยู่ค้ำฟ้า เรามีชีวิตอยู่ในโลกนี้มีเวลาจำกัด ควรจะคิดว่า เรามีชีวิตอยู่เพื่อสร้างกรรมทำดีเป็นประโยชน์เพื่อส่วนรวม ดีกว่าเรามีชีวิตอยู่เป็นคนรกโลก สร้างกรรมชั่วทำลายความสงบสุขของสังคม ข้าพเจ้าเขียนขึ้นครั้งนี้ก็มิได้มุ่งร้ายผู้ใด ด้วยความบริสุทธิ์ใจ หากผู้ใดต้องเดือดร้อนกระทบกระเทือนในการเขียนของข้าพเจ้า ก็ต้องขออภัยอโหสิกรรมให้ด้วย

การเขียนของข้าพเจ้ายังไม่ลงเอย ก็ได้ข่าวมาจากเพื่อน ๆ ว่า มีผู้อ่านหนังสือเล่มนั้นและในหน้าหนังสือพิมพ์เกิดวิพากษ์วิจารณ์ถึงคำที่ไม่สุภาพ ไม่ควรเขียนสกปรกแบบนี้เมื่อท่านมรณภาพไปแล้ว ผู้อ่านส่วนมากรู้ดีกว่าผู้เขียน รู้สึกว่าจะเป็นเครื่องมือของผู้อื่นมากกว่า ทั้งผู้เขียนอายุน้อยเกินไปที่พระอย่างเจ้าคุณพระยานรรัตน ฯ จะสนิทสนมถึงกับพูดเรื่องส่วนตัว มีหลายท่านพิจารณาหาเหตุผลแล้วก็บอกว่าเป็นความจริงไปไม่ได้ เป็นเรื่องเศร้าในยุคนี้

เมื่อพิจารณาดูแล้ว ทำให้ข้าพเจ้าเกิดความเห็นใจผู้เขียนผิดพลาดความจริง ก็เกิดสงสาร จึงคิดว่ามนุษย์เราทุกคนย่อมจะทำผิดได้เช่นเดียวกัน ไม่ใช่ทำถูกทุกอย่างได้คิดว่าเราไม่ควรซ้ำเติมผู้ที่ทำผิดพลาดแล้ว เมื่อรู้ผิดก็แก้ตัวใหม่ เวรย่อมระงับด้วยการไม่จองเวร

เมื่อนึกถึงผู้ถูกวิพากษ์วิจารณ์ไปในทางไม่ดีแล้ว ย่อมจะเกิดปฏิกิริยา เป็นธรรมดาของผู้ที่ไม่เคยมีความอดทนพอต้องมีจิตใจขุ่นมัวตามอารมณ์ของคนทั่ว ๆ ไป ยังยึดมั่นถือมั่นนี่แหละโลกมนุษย์ หากเป็นข้าพเจ้าก็จะใช้ความอดทน ไม่ว่าจะได้รับคำกล่าวร้ายนินทาหรือยกย่องสรรเสริญ เราไม่ยอมรับทั้งความดีใจและเสียใจ ปล่อยให้มันผ่านไป ไม่รับมาใส่ใจไม่ยอมนึกคิดทำให้เกิดความทุกข์ร้อนกังวลใจเปล่า ๆ เราใช้พลังจิตเข้มแข็งนึกว่าทุกสิ่งเกิดขึ้นดับไป พิจารณาดูหลักธรรมใช้คำพูดของท่าน "ธมฺมวิตกฺโก" ท่านว่า "อย่ายึดมั่น ถือมั่นทุกสิ่งไม่เที่ยง" ทุกสิ่งเกิดขึ้นแล้วไม่ช้าสิ่งเหล่านี้ก็จะผ่านไปเป็นอดีต เราแก้ไขข้อผิดพลาดเป็นบทเรียนให้ดีขึ้นภายหลัง

หนังสือที่ข้าพเจ้าเขียนขึ้นนี้ มุ่งอุทิศเพื่อประโยชน์ส่วนรวม มิได้มุ่งประโยชน์ส่วนตัว จึงขออุทิศบุญกุศลนี้ให้แก่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายในสากลโลก ตลอดทั้งผู้มีพระคุณทั้งหลาย ตลอดทั้งญาติมิตรที่ล่วงลับไปแล้วก็ดีและทั้งที่ยังมีชีวิตอยู่ก็ดี จงอนุโมทนาในส่วนกุศลอันนี้ให้ทั่วถึงกัน

ขอเดชะบุญกุศลอันนี้ จงดลบันดาลให้สัตว์โลกทั้งหลายที่ยังลืมตัวมัวเมาอยู่ในกิเลสตัณหา หรือที่กำลังได้รับความทุกข์ทรมานในทุคติ จงหลุดพ้นจากความทุกข์มาสู่ความสุข และอย่าเบียดเบียนซึ่งกันและกันเลย ขอให้ช่วยป้องกันความดี ความบริสุทธิ์ของท่านธมฺมวิตกฺโกให้ยืนยงตลอดไป ขอให้คำอธิษฐานนี้เป็นดังข้าพเจ้าเจตนาทุกประการเทอญ

๓ ทางในโลกมนุษย์

๑. ผู้มีอารมณ์ร้อนโกรธง่ายรุนแรง ขาดสติประมาทง่าย ทำชั่วง่าย ทำผิดง่าย ทำดียาก ไปนรกง่าย ไปสวรรค์ยาก

๒. ผู้มีอารมณ์เย็นโกรธยาก มีสติไม่ประมาท ทำดีง่าย ทำชั่วยาก ไปสวรรค์ง่าย ไปนรกยาก

๓. ผู้ดับความโกรธด้วย ศีล สมาธิ ปัญญา เมื่อพิจารณารู้แจ้งความจริงที่เกิดแห่งทุกข์ ทางที่จะดับทุกข์เป็นผู้ชนะใจตนเอง สามารถดับความโลภ รัก โกรธ หลง ดับกิเลสตัณหาในรูป รส กลิ่น เสียง มีจิตสงบ นิ่งบริสุทธิ์ใสสะอาด เป็นผู้อยู่เหนือความตาย เห็นทางไปสู่นิพพานง่าย

(ความจริงข้าพเจ้าจะจบเพียงเท่านี้)

เมื่อข้าพเจ้าคิดว่าจะปิดเรื่องนี้ให้จบกันที เพราะต้องชงักปิดไม่ลงมา ๒ ครั้ง แล้ว คราวนี้คงจะเรียบร้อย แต่แล้วก็จบไม่ลงต้องชงักเป็นครั้งที่ ๓ เพราะตอนเช้าก่อนที่ข้าพเจ้าจะออกจากบ้านไปทำงาน ก็มีท่านผู้ใหญ่ผู้หนึ่งมาหาที่บ้านและแนะนำตัวท่านเองและพูดถึงเรื่อง ท่าน "ธมฺมวิตกฺโก" อีกท่านได้ตั้งใจจะระบายความรู้สึกออกมาให้ข้าพเจ้าฟังมากมายข้าพเจ้าฟังท่านระบายคำพูดออกมาแล้วก็เห็นใจ ท่านมีอารมณ์รุนแรง ข้าพเจ้านั่งนิ่งเพื่อให้ท่านระบายอารมณ์ให้คลายเบาบางลงพอจะพูดกันรู้เรื่องบ้าง เพราะรู้ว่าคนที่กำลังมีอารมณ์ร้อนรุนแรงนั้นพูดกันไม่รู้เรื่อง เพราะจิตอารมณ์มุ่งหวังจะระบายออกท่าเดียว ไม่ยอมเปิดรับฟังเหตุผลเข้าไปในความ

รู้สึก เหมือนจะบังคับให้ข้าพเจ้าเป็นผู้ฟังข้างเดียว เมื่อระบายได้พักหนึ่ง รู้สึกว่าอารมณ์ของท่านค่อยเบาบางลงแล้ว พอที่จะรับฟังเข้าใจกันได้ ข้าพเจ้าก็พูดว่าเท่าที่ท่านพูดมานี้ผมก็มีความรู้สึกเห็นใจ เพราะมีจำนวนไม่น้อยก็มีความรู้สึกเหมือนท่าน ทั้งทางโทรศัพท์และจดหมายผมเองจะเขียนอะไร ก็ต้องพิจารณาเหตุผลต้นปลายเสียก่อนเรื่องนี้รู้สึกคนส่วนมากอ่านแล้วก็ไม่พอใจ เดิมผมก็เพียงคิดว่า ผู้อ่านแล้วฟังแล้วก็ผ่านไปเพียงแต่ตำหนิว่าพูดหยาบคาย แล้วก็ไม่สนใจ ผู้ได้รับความเสียหายกระทบกระเทือนทางจิตใจเดือดร้อนโดยตรงนั้น คือผู้ที่เกี่ยวข้องเช่นคุณครูชุบ และคนในตระกูลจินตยานนท์และสานุศิษย์ที่ใกล้ชิดท่าน คงจะไม่สบายใจและกระทบกระเทือนประสาทลืมได้ยาก แต่บัดนี้รู้สึกว่าประชาชนไม่พอใจในเรื่องนี้ไม่น้อยผมไม่อยากออกความเห็นอย่างใดเพราะตั้งใจไว้แล้วไม่อยากให้การเขียนของผมกระทบกระเทือนผู้ใดมากนัก การเขียนแบบนี้ก็ผิดความตั้งใจจากแนวเดิมของผม แต่เมื่อคิดว่า "ท่านธมฺมวิตกฺโก" เป็นพระที่ปฏิบัติตัวอย่างที่ดีที่สุดใน

เมืองไทยยุคนี้ ผมได้ติดตามการปฏิบัติของท่านตลอดมาแม้ไม่เคยสนทนากับท่านและรู้จักท่านมาก่อน ผมก็เลื่อมใสท่านมาก แม้ผมจะไม่ตั้งใจจะเขียนออกนอกลู่นอกทาง แต่ในครั้งนี้ผมก็จำเป็นต้องเขียน หลีกเลี่ยงไม่ได้ เพื่อป้องกันผู้ที่ควรเคารพบูชา เพราะท่านได้มรณภาพไปแล้ว ใครจะว่าอะไรท่านก็ไม่สามารถมาแก้ข้อหา พูดว่าท่านได้ข้างเดียวตามสบาย แต่ผมก็พยายามที่สุดที่จะหลีกเลี่ยงไม่ให้กระทบกระเทือนผู้ใดมากเกินไป คิดว่าหากผู้ใดรู้เจตนาของผมดีก็คงอภัยให้ ท่านผู้มีอาวุโสผู้หนึ่งพูดว่า "ผมโมทนาในแนวเขียนของคุณมานานแล้ว ผมจึงต้องดั้นด้นมาหาคุณทั้งที่เราไม่เคยรู้จักตัวกันมาก่อน คิดว่าเราคงจะพูดกันรู้เรื่องเข้าใจกันดีกว่าคนอื่น ผมอ่านเรื่องนี้แล้วกระทบกระเทือนใจเพียงใด ผมอุตส่าห์ไปซื้อที่ท้องสนามหลวงเล่มละ ๓๐ บาท แต่ผิดหวังอ่านแล้วอารมณ์เสีย แล้วคุณลองนึกดูซิว่าผู้เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้โดยตรงจะรู้สึกเดือดร้อนเพียงใด เป็นการมัดมือข่มเหงน้ำใจกันอย่างชัด ๆ คนเขียนเขาไม่รู้สึกหรอก ผมรู้สึกว่าการเขียนครั้งนี้จะมีแผนอะไรอย่างหนึ่ง

คุณเขียนไปตามที่ผมพูดผมบอก และออกชื่อผมเลยก็ได้ อนุญาต ข้าพเจ้าเห็นท่านกำลังจะเริ่มอารมณ์เสียอีก หวังจะให้ท่านระงับอารมณ์ลงจึงพูดว่า "ครับ" ผมจะพยายามเขียนแต่จะให้ท่านมาเกี่ยวข้องด้วยนั้นไม่เหมาะ ผมจะไม่ขอเอ่ยชื่อท่าน ผมถือเอาเหตุผลให้พิจารณาดูเอง ใครอ่านดูแล้วจะเชื่อหรือไม่เชื่อผมไม่สนใจ ผมถือหลักความจริงเป็นของไม่ตาย เราเขียนเพื่อให้ผู้อ่านได้ใช้ปัญญาของตนเอง ใครเขาจะว่าอย่างไร สุดแต่ความรู้สึกของแต่ละบุคคล

ท่านผู้อาวุโสเริ่มยิ้มได้ คลายอารมณ์เครียดลงเกือบหมดรู้สึกอารมณ์จะดีขึ้นมากพูดว่า "ขอบใจคุณมาก ผมระงับอารมณ์ไม่ค่อยได้ เมื่อมีอะไรมากระทบกระเทือนใจก็ลืมตัวไปชั่วระยะหนึ่ง เมื่อได้ระบายได้คุยกันอย่างนี้ ทำให้ผมสบายใจขึ้นขอบใจที่ให้ความร่วมมือช่วยกันล้างความโสมมในสังคมปัจจุบันนี้ ศาสนากำลังจะถูกพวกมารทำลายให้เสื่อมลง คนเอาศาสนาบังหน้าหากินมีมากขึ้น เช่นตัดเศียรพระพุทธรูปอย่างคุณเขียนพระที่เช้า ๆ หากินได้ข้าวไปแลกเงิน ประชาชนได้รู้เห็นก็เสื่อม

ศรัทธามากแล้วพอจะมีพระสงฆ์ที่ปฏิบัติดีเด่น ที่เป็นตัวอย่าง มีผู้เคารพนับถือทั่วทั้งประเทศกำลังจะถูกทำลายยิ่งกว่าพวกตัดเศียรพระไปขาย คิดแล้วมันเจ็บใจ ทนไม่ไหว” ข้าพเจ้าเห็นท่านเริ่มมีอารมณ์รุนแรงขึ้นอีกก็พูดว่า “ผู้เขียนเขาอาจเจตนาดีเพื่อยกย่องคุณธรรมของท่านให้สูงยิ่งขึ้นก็ได้ จึงได้เขียนอีกแบบหนึ่ง แบบใหม่ที่จะส่งเสริมให้คนสนใจมากขึ้น แต่คนอ่านยังเข้าไม่ถึงแบบนี้ ก็ผิดหวังเพราะมีคนตำหนิเป็นส่วนมาก คงจะมีน้อยคนเห็นดีเห็นชอบด้วย ผมคิดว่าเราควรทำใจให้เป็นอุเบกขา สบายใจ ดีชั่วก็เหมือนกงเกวียนกำเกวียนใครปฏิบัติอย่างใดก็ได้อย่างนั้น ผู้เจตนาดีก็ได้ดี เจตนาชั่วก็ได้ชั่วเป็นเป็นหลักสากล ไม่มีใครหนี “กฎแห่งกรรม” พ้นไปได้

ท่านผู้อาวุโสพูดขึ้นว่า “ถ้าคุณว่าเขียนแบบใหม่ผมก็ว่าเป็นพวกจิตไม่ปกติ คนเวลานี้ไม่ค่อยรู้สึกเรื่องบุญบาปเวรกรรมตามสนองเลย ไม่มีความเคารพพ่อแม่ปู่ย่าตายายและครูบาอาจารย์ ไปเอาอย่างฝรั่งที่ไม่ดีมาใช้ ฝรั่งเจริญทางวิทยาศาสตร์ ทางวัตถุเจริญก้าวหน้าไปมาก เรารู้ แต่ความดี

เอาอย่างยาก เลยเอาอย่างง่ายคือความชั่ว ควรรู้ว่าทางด้านศีลธรรมแล้วสู้ทางเราไม่ได้ ถ้าพูดถึงความกตัญญูกตเวทีกันแล้ว เราสูงกว่ามาก แต่เรากลับเอาตัวอย่างไม่ดีมาใช้ ดูเด็กวัยรุ่นทั้งหญิงชาย ความสุภาพเรียบร้อยไม่มีเลย ผู้ชายเอาไว้ผมยาวรุงรัง หนวดเครายาวเหมือนคนบ้า ยังมีคนเห็นดีเห็นชอบ พากันเอาแบบอย่างไปใช้ตาม ๆ กัน ทั้งสูบกัญชายาเสพย์ติดเห็นว่าดี พากันทำชั่ว เห็นแล้วทำให้นึกถึงคนเก่า ๆ ที่เขาอบรมสั่งสอนลูก ๆ หลาน ๆ ให้มีกิริยาวาจาเรียบร้อยประพฤติตนอยู่ในศีลธรรม เดี๋ยวนี้หาได้ยากจิตใจคนเปลี่ยนแปลงเอาอย่างชั่วมากกว่าเอาอย่างดี

ประเพณีไทยเรา แม้ว่าจะเป็นคนชั่วคนร้ายมาก่อนเมื่อตายแล้วเขาก็อโหสิกรรมให้ ไม่มีใครทับถมนินทา ไม่มีใครเขาเอาความชั่วมาเขียนหรือขายแจก สร้างความเจ็บแค้นให้ลูกหลานที่ยังมีชีวิตอยู่ต่อไป คนโบราณเขาบอกว่า คนล้มอย่าข้าม คนตายอย่าซ้ำ สมัยก่อนผู้ใหญ่สอนว่าเมื่อไปพบเขาหามศพหรือแห่ศพผ่านไป ให้หยุดยืนทำความเคารพ ไม่ว่าผู้

ตายจะยากจนหรือมั่งมี ไพร่หรือผู้ดีอายุน้อยหรืออายุมาก ให้เกียรติผู้ที่ตายจากโลกนี้ไปแล้วเสมอกัน สมัยนั้นเราจึงมัก เห็นท่านผู้ใหญ่สูงศักดิ์และสูงยศเดินสวนก็หยุดยืนเปิดหมวก บางท่านก้มหัวสงบนิ่งจนกว่าศพนั้นจะผ่าน บางท่านก็แผ่กุศล ไปให้ผู้ตาย มายุคนี้บ้านเมืองเจริญจึงไม่ค่อยพบ คงเห็นแต่ ประเพณีไทยเวลาเผา ผู้ใหญ่ผู้น้อยต่างก็มีดอกไม้ ธูปเทียนไป ขอขมาลาโทษผู้ตายปฏิบัติกันตลอดมา แต่นี่ท่านเป็นพระ ปฏิบัติคุณธรรมสูงและเป็นพิเศษด้วย มีใครปฏิบัติเหมือนท่าน ไม่ว่าจะเป็นทางโลกและทางธรรม คุณชี้ตัวให้ผมดูซิ "ท่าน ธมฺมวิตกฺโก" เมื่อครั้งยังไม่บวช ท่านปฏิบัติตนเป็นผู้สูงด้วย คุณธรรม และความกตัญญูกตเวที บวชเป็นพระแล้ว ท่าน ก็ปฏิบัติธรรมอย่างยอดเยี่ยม"

ข้าพเจ้าเห็นท่านกำลังจะเริ่มอารมณ์เสีย ทั้งกลัวว่า หากท่านมีความดันโลหิตสูง จะเป็นอันตรายแก่สุขภาพของ ท่านผู้สูงอายุ จึงอยากจะตัดบทให้ท่านมีจิตใจสงบจึงบอกว่า "จริงครับ คนสมัยก่อนแม้มีเรื่องอะไรเข้าก็อโหสิกรรมให้คน

ตาย เพราะคนเป็นใส่ร้ายอย่างไรก็ได้ ว่าได้ข้างเดียวเพราะคนตายไปแล้ว จริงไม่จริงมายืนยันไม่ได้ พวกลูกหลานยังมีชีวิตอยู่ก็ช้ำใจไป ผมจะเขียนตามที่ท่านบอก" เมื่อข้าพเจ้ายกมือขึ้นมองดูนาฬิกาจึงเรียนท่านว่า "ผมต้องขออภัยครับ วันนี้บังเอิญผมมีนัด มีผู้มาคอยที่ทำงาน นี่ก็เกินเวลาไปหน่อยหนึ่งแล้ว หากมีเวลาผมยินดีสนทนาด้วยครับ" ท่านผู้มีอาวุโสลุกขึ้นและพูดว่า "ขอโทษ ผมมารบกวนเวลาคุณมากเกินไปแล้ว ไม่ทราบว่าคุณมีธุระ ไม่บอกก่อนผมเลยคุยเพลินเลย ยังงั้นผมลา"

ข้าพเจ้าจึงบอกว่า "ไม่เป็นไรครับ หากมีเวลาผมยินดีเสมอ เชิญท่านได้ทุกเวลา"

เมื่อท่านได้ลาออกจากบ้านไปแล้ว นึกว่าการเขียนหนังสือนี้ยังขึ้นยั้งรอเวลา ๓ ครั้ง คราวนี้คงจะลงเอยได้สักทีหนึ่ง ทำให้นึกถึงเรื่องราวของตัวเอง เพราะเคยถูกป้ายสีมาแล้วเมื่อก่อนนี้ข้าพเจ้าไม่ได้จดจำ เพราะไม่เคยสนใจมาก่อน แต่เมื่อมากระทบเรื่องนี้เข้าก็นึกได้ว่าควรเขียน แต่ไม่ได้เขียนเพื่อตน

เอง เขียนเพื่อชี้ให้เห็นจิตใจคนในยุคนี้ ครั้งนั้นคุณประยงค์ ดาวมณี หรือร้อยตรีประยงค์ ดาวมณี ได้มาบอกข้าพเจ้าว่ามีผู้ไปอ้างกับท่านเจ้าคุณอุดมศีลคุณ (ขณะนี้เป็นเจ้าคุณเมธากร) ว่ารู้ประวัติข้าพเจ้าดีเป็นคนไม่มีความรู้อ่านหนังสือไม่ออก หนังสือชุด "กฎแห่งกรรม" นั้น ท. เลียงพิบูลย์ ไม่ได้เขียนเอง ให้ผู้อื่นเขียนแล้วเอาชื่อไปใส่ ท่านเจ้าคุณอุดม ฯ ถามคุณประยงค์ว่ารู้จัก ท. เลียงพิบูลย์ ดีแค่ไหน เมื่อคุณประยงค์มาเล่าให้ฟัง ข้าพเจ้าก็ไม่สนใจ ทั้งไม่อยากทราบว่าผู้อ้างตัวว่ารู้จักข้าพเจ้าดีนั้นเป็นใคร แต่กลับให้นึกสงสารบุคคลชนิดนี้มาก เพราะบุคคลแบบนี้หาความสุขทางใจไม่ได้เพราะจิตใจรุ่มร้อน คอยก่อกวนความสงบตลอดเวลา คอยแต่จะคิดทำลาย ก่อกวนสังคม

ข้าพเจ้าขอบคุณที่ท่านเจ้าคุณอุดมศีลคุณ ถามคุณประยงค์ ดาวมณี ข้าพเจ้าจึงรู้ว่ามีป้ายสี เห็นจะไม่ต้องตอบ เพราะเรื่องไม่เป็นสาระแก่นสาร พูดอย่างปัญญาอ่อน ปัญญาชนฟังดูคงจะไม่นึกว่า จะมีผู้เสียสละอย่างใหญ่หลวงที่ต้องนั่ง

เขียนหนังสือในนามของผู้อื่นนับเวลาเป็นสิบ ๆ ปี โดยตนเองไม่ได้หวังอะไรตอบแทน ทั้งข้าพเจ้าก็ไม่ใช่คนมั่งมี หรือมีอิทธิพลอะไรพอที่จะจ้างหรือบังคับให้คนอื่นเขียนใส่ชื่อตัว แล้วก็พิมพ์แจกไม่ขาย ทั้งหนังสือชุดนี้มีหลายท่านสนใจมาติดต่อขอซื้อลิขสิทธิ์เพื่อพิมพ์จำหน่าย แต่ข้าพเจ้าตั้งใจว่าจะอุทิศเป็นการกุศลส่วนรวม นี่ข้าพเจ้ายังมีชีวิตอยู่ก็ยังมีคนป้ายสี หากข้าพเจ้าจากโลกนี้ไปแล้ว เขาจะป้ายสีประวัติข้าพเจ้าเพียงไหน แต่ข้าพเจ้าไม่สนใจ ฉะนั้นการที่พระภิกษุพระยานรรัตน ฯ ถูกป้ายสี ข้าพเจ้าคิดแล้วก็ไม่แปลกอะไร คนชั่วในยุคนี้มีมาก เพราะคิดว่าคนเราในโลกมนุษย์แยกออกได้ ๓ ประเภทคือ ประเภทที่ ๑ ผู้สร้างกรรมทำดี ประเภท ๒ ผู้มีจิตใจชั่ว คอยแต่จะทำลาย ประเภท ๓ ผู้ที่คอยป้องกันรักษาไม่ให้คนใจชั่วทำลายความดีประเภท ๓ นี้ นอกจากมนุษย์แล้ว ยังมีพวกทวยเทพและวิญญาณทั้งหลายคอยป้องกัน และบางครั้งก็ลงโทษผู้มีจิตใจโหดชั่วร้ายคอยทำลายศีลธรรมความดีให้เป็นไปต่าง ๆ นา ๆ ฉะนั้นเหตุการณ์ลึกลับในโลกมนุษย์ยังมีอีกมากมายที่เราไม่รู้ไม่เห็นที่คอยปกป้องคุ้มครองรักษาผู้สร้างกรรมทำดีอยู่ตลอดเวลา

ถ้าพิจารณาดูให้ดีแล้ว เรื่องของท่าน "ธมฺมวิตกฺโก" ถูกป้ายสีเป็นเรื่องธรรมดา แม้องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ยังมีมารมาป้ายสี แต่ที่สุดตัวมารเองก็หนีไม่พ้นบาปต้องรับกรรมที่ตนก่อขึ้น ขอท่านชั้นปัญญาชนพิจารณาก็จะเห็นข้อเท็จจริง ดังที่ข้าพเจ้าได้กล่าวมาแล้ว

ข้าพเจ้าต้องขอขอบคุณที่คุณพระมหาเทพกษัตร์สมุห (เนื่อง สาคริก) ได้กรุณาส่งบันทึกประวัติของพระยานรรัตน-ราชมานิต เป็นพระยาพานทองเมื่อครั้งสมัยหนุ่ม ๆ และเคยถ่ายรูปร่วมกับท่านเจ้าคุณ ฯ เมื่อครั้งสมัยยังเป็นนายจ่ายงและคุณพระยังเป็นนายรองสุจินดา บันทึกฉบับนั้น ๑๖ หน้ากระดาษเขียน ส่งมาทางไปรษณีย์นับว่าเป็นพระคุณอันสูงยิ่งที่ให้ความรู้แก่ข้าพเจ้ามากมายตลอดทั้งราชาศัพท์ ทั้งที่ข้าพเจ้ากับคุณพระมหาเทพกษัตร์สมุหได้ติดต่อกันทางจดหมายและพูดกันทางโทรศัพท์มานานถึงบัดนี้ ที่กำลังเขียนเรื่องนี้ก็ยังไม่เคยพบปะหน้าตาตัวจริงกันเลย คุณพระบอกว่าจะเลี้ยงอาหารแก่ข้าพเจ้าสักครั้งหนึ่ง ก็ยังไม่มีเวลารับปากและไปกราบขอบคุณท่าน

สำหรับคุณครูชุบ เมนะเศวต ไม่เคยรู้จักและพบเห็นกันมาก่อน นี่เป็นจดหมายฉบับแรกส่งผ่านคุณตริ จินตยานนท์ และเป็นเรื่องที่มีผู้เขียนข้อความผิด ๆ ได้รับความเดือดร้อนกระทบกระเทือนจิตใจ ซึ่งผู้อื่นไม่ค่อยรู้สึกเพราะยังไม่ถูกกับตัวเอง เหมือนเราเอาไฟบุหรี่ไปจี้เนื้อผู้อื่นเขาก็ต้องเจ็บแสบ แต่เราไม่เจ็บแสบ เพราะไม่ใช่เนื้อเราตัวเรา

ข้าพเจ้าขอกราบขอบคุณทุก ๆ ท่าน ที่ได้กรุณาให้ข้อเท็จจริงทั้งจดหมายและโทรศัพท์ และให้เกียรติอันสูงที่ได้อุตส่าห์สละเวลามาระบายความรู้สึกกับข้าพเจ้า ในครั้งนี้และคิดว่าเรื่องเพิ่มเติมต่อท้ายประวัติของท่าน "ธมฺมวิตกฺโก" ได้ยับยั้งไว้ ๓ ครั้งแล้ว กว่าจะยุติลงได้ก็ไม่ราบรื่นอย่างคิดนึกแล้วก็อยากจะพูดต่อท้ายว่า

เกิดเป็นคนนี้แสนยาก ทำชั่วคนดีกว่า ทำดีคนชั่วก็ด่า
โลกเรานี้มีทั้งดีทั้งบ้า จงทำใจอยู่ในอุเบกขา
อย่าสนใจทั้งคำว่าและคำด่า เมื่อเราไม่ได้ทำชั่ว
ก็ไม่ต้องกลัวคนว่า นี่แหละคือเป็นตัวของเราเอง

สวัสดี

ป.ล. ข้าพเจ้าได้ขออนุญาต ท่านศาสตราจารย์ นายแพทย์ สุด แสงวิเชียร เพื่อนำจดหมายของท่าน เรื่องโครงกระดูกในกุฏิของท่าน "ธมฺมวิตกฺโกภิกขุ" ลงในหนังสือประวัติเล่มนี้ เพราะเป็นโครงกระดูกที่ท่านศาสตราจารย์ นายแพทย์สุด แสงวิเชียร ประกอบขึ้นครั้งแรกในประเทศไทย นับว่าเป็นประวัติที่น่าสนใจ แม้โครงกระดูก ประวัติศาสตร์ของเมืองไทยนี้จะยังอยู่ในวัดเทพศิรินทราวาส เพื่อคู่กับอนุสาวรีย์ของท่าน "ธมฺมวิตกฺโกภิกขุ" ที่จะสร้างขึ้นแต่เรื่องราวของโครงกระดูกก็อยู่คู่ไปกับประวัติของท่าน และคงจะเป็นประโยชน์แก่ผู้สนใจทั่วไป

ข้าพเจ้าได้รับอนุญาตจากท่านศาสตราจารย์ นายแพทย์ สุด แสงวิเชียรให้ลงได้ จึงขอขอบคุณท่านไว้ในที่นี้ด้วย

ท. เลียงพิบูลย์

ภาควิชากายวิภาคศาสตร์

ร.พ. ศิริราช

๒๗ มีนาคม ๒๕๑๕

เรียน คุณ ท. เลียงพิบูลย์ ทราบ

ผมพึ่งได้อ่านหนังสือที่คุณเรียบเรียงแจกเป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิง พระภิกษุเจ้าคุณนรรัตนราชมานิตผมมีเรื่องเกี่ยวกับท่านเจ้าคุณเล็กน้อย จึงเรียนถามมาเพราะเข้าใจว่าคุณจะช่วยได้ดีกว่าผู้อื่น

ในหน้า ๓๐ ของหนังสือ บรรทัดที่ ๕ นับจากล่างขึ้นไป มีข้อความว่า "ตอนที่ข้าพเจ้าบวชอยู่ด้วย กุฏิโล่งเตียน มีเพียงหนังสือ จีวร ที่ทำวัตร โลง โครงกระดูกมนุษย์เท่านั้น" ที่ผมติดใจคือ "โครงกระดูกมนุษย์" เพราะเป็นโครงที่ผมประกอบตามความประสงค์ของท่าน และเป็นโครงที่ประกอบขึ้นสำเร็จเป็นโครงแรก จากภาควิชากายวิภาคศาสตร์ คณะแพทย์ศาสตร์ศิริราชพยาบาล ผมจึงอยากจะได้มาถ้าเป็นไปได้ไว้เป็นประวัติของวิชากายวิภาคศาสตร์ของประเทศไทย

ถ้าคุณไม่เบื่อผมจะขอเล่าเกี่ยวกับโครงกระดูกโครงนี้ให้ฟังคือ เมื่อผมเป็นนักเรียนแพทย์ผมได้ถูกชักชวนโดยอาจารย์ของผมสองท่านคือศาสตราจารย์คองดอน และท่านขุนกาย-วิภาควิศาล ให้สมัครทำงานเป็นนักเรียนผู้ช่วยในวิชานี้พร้อมกับเรียนแพทย์ไปด้วย ผมตกลงเพราะเกิดชอบในวิชานี้อยู่บ้าง ในการเป็นนักเรียนผู้ช่วยนั้น นอกจากช่วยสอนบ้างเล็กน้อยแล้ว งานส่วนใหญ่หนักไปทางเทคนิคเพื่อตระเตรียมเครื่องใช้ในการสอน สมัยนั้นโครงกระดูกที่นำมาใช้สอนต้องสั่งจากต่างประเทศ เป็นราคาค่อนข้างแพงและไม่ได้กระดูกเหมาะตามความประสงค์ เพราะเป็นกระดูกชาวต่างประเทศ และกระดูกที่ส่งมาก็มีบางส่วนชำรุด

ศาสตราจารย์คองดอนจึงให้ผมลองประกอบโครงกระดูกขึ้นใช้เอง นับเป็นการฝึกฝนที่ผมพึ่งมารู้สึกเป็นประโยชน์ในภายหลังสองประการ หนึ่งช่วยให้ผมจำต้องศึกษาโครงกระดูกที่จะประกอบละเอียดถี่ถ้วนขึ้น ทำให้ผมมีความรู้ในเรื่องโครงกระดูกดีขึ้นกว่าเดิม สองทำให้ผมรู้จักใช้มือหัดเจาะ

ร้อยโครงกระดูกเหล่านั้น และช่วยให้ผมรู้จักช่วยตัวเองไม่ให้ต้องพึ่งของจากต่างประเทศ

ผมจำไม่ได้ว่าผมได้ใช้เวลาเท่าใดเกี่ยวกับเรื่องประกอบโครงกระดูก แต่จำได้ว่าผมประกอบไม่สำเร็จ เสร็จแต่เพียงกระดูกแขนขา หาวัตถุมาประกอบเป็นกระดูกอ่อนซี่โครงไม่สำเร็จ พอดีหมดกำหนดการเป็นนักเรียนผู้ช่วยผมก็กลับไปเรียนแพทย์ต่อจนสำเร็จ พอสำเร็จก็ได้รับทุนมูลนิธิร็อกกี้เฟลเลอร์ไปเรียนต่อในวิชากายวิภาคศาสตร์ ที่สหรัฐอเมริกาสองปี

กลับมาผมก็กลับมาช่วยปฏิบัติงาน ซึ่งตอนนี้หนักไปทางสอน ปรากฏข้อบกพร่องของการสอนในสมัยนั้นก็คือขาดวัตถุประกอบการสอน ผมจึงลงมือทำขึ้นหลายอย่างร่วมกับเจ้าหน้าที่อื่น ๆ ในแผนก

วันหนึ่งมีคนมาติดต่อ แจ้งว่าท่านเจ้าคุณนรรัตนราชมานิต มีความประสงค์อยากจะได้โครงกระดูกมนุษย์สักโครงหนึ่ง ไว้ช่วยในการปฏิบัติกิจของท่าน โดยท่านจะตอบแทนเป็นเงินจำนวนหนึ่ง ครั้งแรกผมไม่กล้ารับปากเพราะไม่แน่ใจ

ว่าจะประกอบขึ้นสำเร็จหรือไม่ แต่ประการสำคัญก็คือโครงกระดูกเหล่านี้ ความประสงค์เดิมใช้เฉพาะในการศึกษาเท่านั้น การจะนำไปใช้เป็นอย่างอื่นจะผิดความประสงค์ของผู้อุทิศศพ แต่เนื่องจากผมได้ทราบประวัติของท่านเกี่ยวกับความกตัญญูที่ท่านแสดงต่อล้นเกล้ารัชกาลที่ ๖ ผมจึงอยากจะช่วยท่าน นอกจากนั้นก็ยังอยากจะได้เงินมาใช้จ่ายในการทำวัตถุที่ใช้ในการสอนด้วย เพราะการเงินในสมัยนั้นค่อนข้างจะฝืดเคือง เบิกมาใช้สอยได้ยาก

ผมได้พยายามทำอยู่หลายเดือน สุดท้ายก็ประกอบสำเร็จขึ้นเป็นโครงสมบูรณ์ แต่ไม่เรียบร้อยเหมือนกับโครงที่ทำขึ้นใหม่โดยฝีมือของคนงานแผนก จำได้ว่าเจาะกระโหลกตอนบนไม่ได้ศูนย์ เวลาแขวนโครงกระดูกหน้างุ้มมากเกินไป แต่ผมก็ไม่ได้แก้ไข แจ้งไปยังท่านว่าผมประกอบเสร็จแล้ว ขอให้กำหนดวันด้วยผมจะได้เอาไปส่ง ขณะที่ผมจัดแจงแขวนกระดูกให้เข้าที่ ท่านก็ถามผมว่าโครงมนุษย์มีกระดูกเท่าใด ผมกราบเรียนท่านว่าจำนวนเท่าใดนั้นกระผมจำไม่ได้ แต่ถ้าจะให้กระผม

นับจำแนกให้ท่านดูทีละส่วนกระผมจะนับให้ท่านดู และจะชี้ให้ท่านทราบว่าจำนวนกระดูกอาจจะไม่เท่ากันได้ ความจริงผมจำไม่ได้เองเพราะตัวเลขกับผมนั้นเป็นปฏิปักษ์กัน ท่านได้มอบเงินมาให้ผม ๓๐๐ บาท ซึ่งก็ได้ใช้จ่ายในกิจการเกี่ยวกับหาวัตถุใช้ในการสอนในการทำพิพิธภัณฑ์กายวิภาคของตอน บางชิ้นอาจเหลือเป็นประโยชน์ต่อมาจนถึงทุกวันนี้ ผมจึงรู้สึกในบุญคุณของท่านอยู่แต่ไม่เคยกลับไปหาท่านอีกเลยจนท่านถึงแก่มรณภาพ

เรื่องเกี่ยวกับโครงกระดูกนี้ผมได้เล่าให้นักเรียนแพทย์ฟังอยู่หลายรุ่น และมักจะเอ่ยว่าท่านเจ้าคุณเป็นนักศึกษามีความอยากรู้อยากเห็นในทุกสิ่งที่เข้ามาเกี่ยวข้อง และที่สำคัญมีความกตัญญูเป็นเลิศ ควรถือท่านเป็นแบบอย่างคนมีความกตัญญูก-น้ำไม่ไหลตกไฟไม่ไหม้ แม้จะมีอุปสรรคภัยอันตรายอย่างไรก็อาจพ้นอุปสรรคภัยอันตรายนั้นไปได้

ผมพึ่งมาทราบ ความอยากรู้อยากเห็นอยากปรับปรุงแก้ไขกิจการงานที่ท่านได้รับมอบหมายจากหนังสือเล่มนี้เช่น-

เดียวกัน ตอนที่ทราบว่าท่านได้ไปหาเจ้าคุณดำรงแพทยาคุณ เพื่อขอศึกษาดูการผ่าศพ หาความรู้เส้นเอ็นต่าง ๆ ในร่างกายมนุษย์ เพื่อปรับปรุงในหน้าที่ถวายอยู่งานนวดเวลาล้นเกล้า ฯ รัชกาลที่ ๖ บรรทม เนื่องจากล้นเกล้า ฯ ทรงมีพระวรกายอ้วน เส้นสายอยู่ลึกจะต้องจับนวดแรง ๆ จึงจะถูกเส้น นับเป็นตัวอย่างอันดีในความประพฤติของท่านอีกประการหนึ่ง

ผมต้องขอโทษ ที่เล่าเรื่องมาเสียไกลนอกออกไปจากเรื่องที่ผมอยากจะได้กระดูกมาไว้เกี่ยวกับประวัติของวิชากายวิภาคศาสตร์ ถ้าไม่เป็นการรบกวนจนเกินไป ผมขอความกรุณาช่วยติดต่อให้ผมด้วย

ในที่สุดนี้ผมขอแสดงความยินดีที่หนังสือต่าง ๆ ที่คุณพิมพ์มีประโยชน์ต่อบุคคลเป็นจำนวนมาก ขอกุศลที่คุณปฏิบัติจงช่วยให้คุณมีความสุข ความเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป

โดยความนับถือ

สุด แสงวิเชียร

(ศาสตราจารย์ นายแพทย์สุด แสงวิเชียร)

๑๗๐

ภาควิชากายวิภาคศาสตร์

คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล

๓ เมษายน ๒๕๑๕

เรียน คุณ ท. เลียงพิบูลย์ ทราบ

ผมได้รับจดหมายและหนังสือแล้วด้วยความขอบคุณอย่างสูง ในวันพระราชทานเพลิงท่านเจ้าคุณ ผมบังเอิญติดธุระตอนกลางวัน ตอนกลางคืนผมไปในงานสวดพระอภิธรรมญาติก็ตั้งใจจะแอบขึ้นไปเผาท่านด้วยความเคารพ แต่พอไปถึงเขาก็ปิดไม่ให้ขึ้นไป จึงยืนเคารพอยู่ภายนอก

หนังสือที่พิมพ์แจกผมเข้าใจว่าคงหมด เพราะผู้คนเคารพนับถือท่านมาก แต่ผมได้แต่ปรารภอยากจะได้อ่านก็บังเอิญมีผู้ชอบพอนำมาให้ ผมจึงได้ทราบข้อความตามที่ได้เขียนจดหมายไปถึงคุณ

ผมรู้สึกยินดีและขอบคุณมากที่คุณจะนำจดหมายของผมไปลงเกี่ยวกับประวัติของท่านเจ้าคุณ ฯ ผมถึงจะเขียนหนังสือมาพอสมควร ก็ยังไม่อยู่ในขั้นดีพอที่เข้าไปอยู่ในชุดกฎแห่งกรรม

ผมขอขอบคุณอีกครั้งที่กรุณาติดต่อเรื่องโครงกระดูกของท่านเจ้าคุณ ฯ ให้ผม ความจริงโครงกระดูกนี้เป็นสิทธิของท่านเจ้าคุณ ฯ โดยเด็ดขาด เพราะท่านได้ซื้อไปจากผมแต่ที่ผมรบกวน เพราะขณะนี้ได้ขยายพิพิธภัณฑ์กายวิภาคคองดอนออกไป มีห้องเฉพาะเกี่ยวกับโครงกระดูก กระดูกของบุคคลที่มีชื่อเสียงบางท่านของประเทศ เช่นเจ้าคุณอุปกิต ฯ เจ้าคุณศราภัย ฯ หลวงพิฆเนตร ฯ ก็ได้รวมอยู่ในห้องนั้น ห้องนั้นจึงเป็นห้องประวัติศาสตร์กลาย ๆ โครงกระดูกซึ่งเป็นของท่านเจ้าคุณ ซึ่งผมเองขณะนั้นก็ไม่ทราบแล้วเป็นกระดูกของท่านผู้ใด ก็เลยเข้ามาเกี่ยวข้องกับประวัติของวิชานี้ เพราะตามที่ได้เรียนให้ทราบเป็นโครงกระดูกโครงแรกที่ประกอบขึ้นที่ภาควิชากายวิภาคศาสตร์ เป็นเหตุให้มีการแก้ไขดัดแปลงต่อมาจนขณะนี้ก็ประกอบโครงกระดูกขึ้นใช้ ไม่แพ้ที่ทำจากต่างประเทศ และได้กระจายแพร่หลายเป็นประโยชน์ต่อการศึกษา และได้ใช้ช่วยในการรักษาพยาบาลผู้ป่วยเกือบทั่วราชอาณาจักร แม้ภาควิชากายวิภาคศาสตร์จะไม่ได้กลับคืนมา ผมทราบเรื่อง

เช่นนี้แล้วก็พอใจและยินดีมาก ที่ได้ทราบว่าวัตถุต่าง ๆ ที่เป็นของท่านเจ้าคุณ ฯ จะเป็นสมบัติของวัด เก็บรวบรวมไว้ให้ประชาชนเข้าไปชมขณะไปนมัสการอัฐิของท่าน ผมขออนุโมทนาในกุศลเจตนาของสมเด็จพระบรมราชินีนาถ ที่ได้ทรงส่งเสริมบุคคลที่กระทำความดี

โดยความนับถือ

สุด แสงวิเชียร

(ศาสตราจารย์ นายแพทย์สุด แสงวิเชียร)

โอวาท

ของ

ท่าน พระธมฺมวิตกฺโก

(เจ้าคุณนรรัตนราชมานิต)

วัดเทพศิรินทราวาส

---

๑. "PERSONAL MAGNET"

เรื่องที่มีคนเมตตากรุณา เห็นอกเห็นใจนั้น เป็นเพราะ คุณธรรมความดี ของ ตนเอง หลายประการด้วยกัน เป็นต้นว่า วิริยะ อุตสาหะ บากบั่น เข้มแข็งแรงกล้า และ จิตใจเมตตากรุณาไม่เย่อหยิ่งจองหองเป็นเหตุให้ผู้ที่แวดล้อมอยู่ เกิดความเมตตากรุณารักใคร่เห็นอกเห็นใจ คิดที่จะช่วยเหลือ

คนซึ่งมี กิริยามารยาทอ่อนโยน สุภาพนิ่มนวล ย่อมเป็นที่เสน่หารักใคร่ของคนที่ได้พบเห็น และพยายามที่จะช่วยเหลือ นี่เป็น Personal Magnet คือเสน่ห์ในตัวของ

ตัวเอง เพราะฉะนั้น จงพยายามรักษาคุณสมบัติดังกล่าวนี้ไว้ จะเป็นเครื่องช่วยตัวเองให้บรรลุความสำเร็จสมประสงค์ทุกประการ ทุกกาลเวลา ทั้งปัจจุบันและอนาคต

๒. เมตตา

อย่ากลัว จงรักษาตัวให้บริสุทธิ์ ไม่มีอะไรทำอันตรายได้

จงจำไว้ว่า ถ้าปรารถนาความเมตตาและความเห็นอกเห็นใจจากผู้อื่น ก็ควรส่งกระแสใจที่ประกอบด้วยความเมตตาและความเห็นอกเห็นใจไปยังท่านเหล่านั้น แล้วก็จะได้รับความเมตตาและความเห็นอกเห็นใจจากท่านเหล่านั้นเช่นเดียวกัน นี่เป็นกฎของจิตตานุภาพ แล้วความสำเร็จทั้งหลายที่ปรารถนาก็จะบังเกิดแก่ตนสมประสงค์ทุกประการเป็นแน่นอน ไม่ต้องสงสัยเลย

๓. สบายใจ

คำว่า "**ไม่สบายใจ**" อย่าใช้ และอย่าให้มีขึ้นในใจต่อไป "Let it go and get it out!" ก่อนมันจะเกิด

ต้อง Let it go! ปล่อยให้มันผ่านไปอย่ารับเอาความไม่สบายใจไว้ ถ้าเผลอไปมันแอบเข้ามาอยู่ในใจได้ พอมีสติรู้สึกตัวว่าความไม่สบายใจเข้ามาแอบอยู่ในใจ ต้อง Get it out! ขับมันออกไปทันที อย่าเลี้ยงเอาความไม่สบายใจไว้ในใจ มันจะเคยตัว ทีหลังจะเป็นคนอ่อนแอออดแอด ทำอะไรผิดพลาดนิด ๆ หน่อย ๆ ก็ไม่สบายใจเคยตัว เพราะความไม่สบายใจนี้แหละเป็นศัตรู เป็นมารทำให้ใจไม่สงบ ประสาทสมองไม่ปกติเป็นเหตุให้ร่างกายผิดปกติ พลอยไม่สงบไม่สบายด้วย ทำให้สมองทึบไม่ปลอดโปร่ง เป็น habit ความเคยชินที่ไม่ดี เป็นอุปสรรคกีดกั้นขัดขวางสติปัญญาไม่ให้ปลอดโปร่งแจ่มใส ต้องฝึกหัดแก้ไขปรับปรุงจิตใจเสียใหม่ ทั้งก่อนที่จะทำอะไรหรือกำลังกระทำอยู่ และเมื่อเวลากระทำเสร็จแล้ว ต้องหัดให้จิตใจแช่มชื่นรื่นเริง เกิดปีติปราโมทย์เป็นสุขสบายอยู่เสมอ เป็นเหตุให้เกิดกำลังกายกำลังใจ Enjoy living มีชีวิตอยู่ด้วยความเบิกบาน สมองจึงจะเบิกบาน จะศึกษาเล่าเรียนก็เข้าใจจำได้ง่าย เหมือนดอกไม้ที่แย้มเบิกบานต้อนรับหยาดน้ำค้างและอากาศอันบริสุทธิ์ฉะนั้น

๔. สันติสุข

พระพุทธเจ้าสอนว่า "นตฺถิ สนฺติปรํ สุขํ"

"สุขอื่นยิ่งกว่าความสงบไม่มี"

หมายความว่า ความสุขอื่นมี เช่นความสุขในการดูละคร ดูหนัง ในการเข้าสังคม Social ในการมีคู่รักคู่ครอง หรือในการมีลาภยศ ได้รับความสุขสรรเสริญ และได้รับความสุขจากสิ่งเหล่านี้ ก็สุขจริง

แต่ว่า สุขเหล่านี้มีทุกข์ซ้อนอยู่ทุกอย่าง ต้องคอยแก้ไขปรับปรุงกันอยู่เสมอ

ไม่เหมือนกับความสุขที่เกิดจากสันติความสงบ ซึ่งเป็นความสุขที่เยือกเย็น และไม่ซ้อนด้วยความทุกข์ และไม่ต้องแก้ไขปรับปรุงตกแต่งมาก

เป็นความสุขที่ทำได้ง่าย ๆ

เกิดกับกายใจของเรานี่เอง

อยู่ในที่เงียบ ๆ คนเดียว ก็ทำได้ หรืออยู่ในสิ่งแวดล้อมสังคมก็ทำได้ ถ้าเรารู้จักแยก **ใจ** หาสันติสุข กายนี้ก็

เพียงสักแต่ว่าอยู่ในที่ระคนด้วยความยุ่ง สิ่งแวดล้อมเหล่านั้นไม่ยุ่งมาถึง **ใจ**

แม้เวลาเจ็บหนัก มีทุกขเวทนาปวดร้าวไปทั่วกาย แต่เรารู้จักทำ **ใจ** ให้เป็นสันติสุขได้ ความเจ็บนั้นก็ไม่สามารถจะทำให้ **ใจ** เดือดร้อนตามไปด้วย

เมื่อ **ใจ** สงบแล้ว กลับจะทำให้กายนั้นสงบ หายทุกขเวทนาได้ด้วย

และประสบสันติสุข ซึ่งไม่มีสุขอื่นยิ่งกว่าสันติสุขนั้น พระพุทธเจ้าสอนให้ฝึก เป็น ๓ ทาง คือ

๑. สอนให้สงบกาย วาจา ด้วย ศีล ไม่ทำโทษทุจริตอย่างหยาบที่เกิดทาง กาย วาจา เป็นเหตุให้เกิดสันติสุขทางกาย วาจา เป็นประการต้น

๒. สอนให้ฝึกหัดให้เกิดสันติสุขทางใจ ด้วย **สมาธิ** หัดใจไม่ให้คิดถึงเรื่องความกำหนัด

ความโกรธ

ความโลภ

ความหลง

ความกลัว

ความฟุ้งซ่านรำคาญ

ความลังเลใจ ทำให้ใจไม่เด็ดเดี่ยว ไม่เด็ดขาด เมื่อละสิ่งเหล่านี้ได้ เป็นเหตุให้ใจสงบ เป็นสันติสุขทางใจอีกประการหนึ่ง

๓. ทรงสอนให้ฝึกหัดให้เกิดสันติสุขทางทิฏฐิ ความเห็นด้วย ปัญญา พิจารณาให้เห็นว่า

สรรพสิ่งทั้งหลายไม่แน่นอน เป็น **อนิจจัง** ไม่เที่ยงคงทนอยู่ไม่ได้ ต้องเสื่อมสิ้นแปรปรวน ดับไป เรียกว่าเป็น **ทุกข์**

ไม่อยู่ในอำนาจบังคับบัญชา อ้อนวอน ขอร้อง เร่งรัดให้เป็นไปตามความประสงค์ ท่านเรียกว่า **อนัตตา**

เมื่อเรารู้เห็นความเป็นจริงเช่นนี้ จะทำให้จิตใจของเราเข้มแข็งมั่นคง เด็ดเดี่ยว ไม่หวั่นไหวไปตามเหตุการณ์ทั้งหลาย

เพราะรู้เห็นตามความเป็นจริงด้วย ปัญญา ว่าสิ่งเหล่านั้นมันไม่แน่นอน

มันคงอยู่ไม่ได้ ต้องเปลี่ยนแปลง เสื่อมสิ้นดับไป

ไม่อยู่ในอำนาจบังคับบัญชาผ่าฝืนของเรา

อย่าไปเร่งรัดให้เสียกำลังใจ

จงรักษาใจให้เป็นอิสระมั่นคงอยู่เสมอ

ไม่หวั่นไหวไปตามเหตุการณ์เหล่านั้น

เป็นเหตุให้ใจตั้งอยู่ในสันติสุข

เป็นอิสระ เกิดอำนาจทางจิต Mind Power ที่จะใช้ทำกรณียะ อันเป็นหน้าที่ของตนได้สำเร็จสมประสงค์

"นตฺถิ สนฺติปรํ สุขํ"

สุขอื่นยิ่งกว่าความสงบไม่มี

It needs a Peaceful Mind to support a Peaceful Body; and it needs a Peaceful Body to support a Peaceful Mind, and it needs Both Peaceful Body and Mind to attain all success that which you wish.

๕. ทำอะไรไม่ผิดเลย ก็คือไม่ทำอะไรเลย
"DO NO WRONG IS DO NOTHING"

จงระลึกถึงคติพจน์ ว่า "Do no wrong is do nothing!" "ทำอะไรไม่ผิดเลย ก็คือ ไม่ทำอะไรเลย!"

ความผิดนี้แหละ เป็นครูอย่างดี ควรจะรู้สึกบุญคุณของตัวเองที่ทำอะไรผิดพลาด และควรสบายใจที่ได้พบกับอาจารย์ผู้วิเศษคือความผิด จะได้ตรงกับคำว่า "เจ็บแล้วต้องจำ" ตัวทำเอง ผิดเอง นี้แหละเป็นอาจารย์ผู้วิเศษเป็น Good example ตัวอย่างที่ดี เพื่อจะได้จดจำไว้สังวรระวังไม่ให้ผิดต่อไป แล้วตั้งต้นใหม่ด้วยความไม่เลินเล่อเผลอประมาท อดีตที่ผิดไปแล้วก็ผ่านพ้นล่วงเลยไปแล้ว แต่อาจารย์ผู้วิเศษ ยังคงอยู่คอยกระซิบเตือนใจอยู่เสมอทุกขณะว่า "ระวัง! อย่าประมาทนะ" อย่าให้ผิดพลาดเช่นนี้อีกนะ!"

ผิดหนึ่งพึงจดไว้ ในสมอง
เร่งระวังผิดสอง ภายหน้า
สามผิดเร่งคิดตรอง จงหนัก เพื่อนเอย
ถึงสี่อีกที่ห้า หกซ้ำอภัยไฉน!

จงสังเกตพิจารณาดูให้ดีเถิด จะเห็นได้ว่า นักค้นคว้าวิทยาศาสตร์ทางโลกก็ดี และท่านผู้วิเศษที่เป็นศาสดาจารย์ในทางธรรมทั้งหลายก็ดี ล้วนแต่ผ่านพ้นอุปสรรคความผิดพลาดนับครั้งไม่ถ้วนมาแล้วด้วยกันทุกคน

๖. สติสัมปชัญญะ

(ความระลึกได้ และความรู้ตัว)

ที่จะทำอะไรไม่ผิดนั้น ข้อสำคัญอยู่ที่สติ ถ้ามีสติคุ้มครองกายวาจาใจอยู่ทุกขณะ จะทำอะไรไม่ผิดพลาดเลย ที่ผิดพลาดเพราะขาดสติ คือ เผลอ เหม่อ เลินเล่อ ประมาท ระเริงหลงลืม จึงผิดพลาด จงนึกถึงคติพจน์ว่า "กุมสติ ต่างโล่ห์ป้องอาจแกล้วกลางสนาม"

ธรรมดาชีวิตทุกชนิด ทั้งมนุษย์และสัตว์ ตลอดทั้งพืชพันธุ์ พฤกษาชาติ เป็นอยู่ได้ด้วยการต่อสู้ตรงกับคำว่า "Life is fighting" "ชีวิตคือการต่อสู้" เมื่อต่อสู้ไม่ไหวขณะใดก็ต้องถึงที่สุดแห่งชีวิต คือ death ความตาย เพราะฉะนั้นยังมีสติอยู่ตราบใด ถึงตายก็ตายแต่กาย เช่นกับชีวิตของพระพุทธ

เจ้าและพระอรหันต์ท่านมีสติไพบูลย์อยู่ทุกขณะจิต ท่านจึงทำอะไรไม่ผิดและถึงซึ่งอมตธรรม คือธรรมที่ไม่ตาย ตรงกับคำว่า immortal จึงเรียกว่า ปรินิพพาน คือ นามรูปสังขารร่างกายที่เรียกว่าเบญจขันธ์ ขันธ์ ๕ คือ **รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ** แตกดับไปเท่านั้น

เพราะฉะนั้น ควรฝึกฝนสติ (ความระลึกก่อนทำก่อนพูด ก่อนคิด) สัมปชัญญะ (รู้ตัวอยู่ทุกขณะที่กำลังทำอยู่ พูดอยู่ คิดอยู่) เมื่อทำเสร็จแล้วก็มีสติตรวจตราพิจารณาดูว่าบกพร่องอย่างไร หรือเรียบร้อยบริบูรณ์ดี ถ้าบกพร่องก็รีบแก้ไขเพื่อให้สมบูรณ์ต่อไป ถ้าเรียบร้อยดีอยู่แล้ว ก็พยายามให้เรียบร้อยดียิ่ง ๆ ขึ้นไปจนถึงที่สุด

๗. อานุภาพของไตรสิกขา

คือ

ศีล สมาธิ ปัญญา

ด้วยอานุภาพของไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญานี้แลจึงชนะข้าศึก คือกิเลสอย่างหยาบ อย่างกลาง และอย่างละเอียดได้ !

๑. ชนะความหยาบคาย ซึ่งเป็นกิเลสอย่างหยาบที่ล่วงทางกายวาจาได้ ด้วยศีล !

ชนะความยินดียินร้าย หลงรัก หลงชัง ซึ่งเป็นกิเลสอย่างกลางที่เกิดในใจได้ ด้วยสมาธิ !

ชนะความเข้าใจผิด รู้ผิด เห็นผิด จากความเป็นจริงของสังขาร ซึ่งเป็นกิเลสอย่างละเอียดได้ ด้วยปัญญา !

๒. ผู้ใดศึกษาและปฏิบัติตามไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญานี้ โดยพร้อมมูล บริบูรณ์ สมบูรณ์แล้ว ผู้นั้นจึงเป็นผู้พ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้เป็นแน่นอน ไม่ต้องสงสัยเลย !

เพราะฉะนั้น จึงควรสนใจ เอาใจใส่ ตั้งใจศึกษาและปฏิบัติไตรตามสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา นี้ ทุกเมื่อเทอญ

๘. ดอกมะลิ

ดอกมะลิ เป็นดอกไม้ที่ถูกรับรองแล้วว่าเป็นดอกไม้ที่หอมเย็นชื่นใจที่สุดและขาวบริสุทธิ์ ในบรรดาดอกไม้ทั้งหลาย

ชีวิตของมนุษย์ที่เป็นอยู่ก็เช่นเดียวกับการเล่นละคร ขอให้เป็นตัวเอกที่มีชื่อเสียงที่สุด เช่นเดียวหรือลักษณะเดียวกับ

ดอกมะลิ อย่าเป็นตัวผู้ร้ายที่เลวที่สุด และให้เห็นว่าดอกมะลินี้จะบานเต็มที่เพียง ๒—๓ วัน ก็จะเหี่ยวเฉาไป

ฉะนั้นขอให้ทำตัวให้ดีที่สุด เมื่อยังมีชีวิตอยู่ให้หอมที่สุดเหมือนดอกมะลิที่เริ่มแย้มบานฉะนั้น

"จงเลือกทำแต่กรรมที่ดี ๆ"

๙. "ทำดีดีกว่าขอพร"

"จงเลือกทำแต่กรรมที่ดี ๆ นะ !"

เตือนให้เตรียมตัวไว้ดำเนินชีวิตต่อไปเป็นคำแทนคำอวยพรอย่างสูงสุดประกอบด้วยเหตุผล เมื่อทำกรรมดีแล้วไม่ให้พรก็ต้องดี เมื่อทำชั่วแล้วจะมาเสกสรรปั้นแต่งอวยพรอย่างไรก็ดีไม่ได้ ทำชั่วเหมือนโยนหินลงน้ำ หินจะต้องจมทันที ไม่มีผู้วิเศษใด ๆ จะมาเสกเป่าอวยพรอ้อนวอนขอร้องให้หินลอยน้ำขึ้นมาได้ ทำกรรมชั่วจะต้องล่มจมป่นปี้เสียราศีเกียรติคุณชื่อเสียงเหมือนก้อนหินหนักจมลงไปอยู่กับโคลนใต้น้ำ ทำดีเหมือนน้ำมันเบา เมื่อเทลงน้ำ ย่อมลอยเป็นประกายมันปราบอยู่เหนือน้ำ

ทำกรรมดีย่อมมีสง่าราศี มีเกียรติคุณชื่อเสียง มีแต่คนเคารพนับถือยกย่องบูชาเพื่อง ฟุ้งฟูลอยน้ำ เหมือนน้ำมันลอย ถึงจะมีศัตรูหมู่ร้ายจงใจเกลียดชังมุ่งร้ายอิจฉาริษยาแช่งด่าให้จม ก็ไม่สามารถจะเป็นไปได้ กลับจะแพ้เป็นภัยแก่ตัวเอง ขอให้จงตั้งใจกล้าหาญพยายามทำแต่กรรมดี ๆ โดยไม่มีความเกรงกลัวหวั่นไหวต่ออุปสรรคใด ๆ ทั้งสิ้น ผู้ที่มีความเลื่อมใสในคุณพระรัตนตรัย ผู้ที่มีความสุขและผู้ที่มีความเจริญประสงค์ใดสำเร็จสมประสงค์ ก็คือผู้ที่ประกอบกรรม ทำแต่ความดีอย่างเดียวนั่นเอง

คำเตือนสติและโอวาท

ของท่าน ธมมวิตกฺโก

จากพระครูบัญญาภรณ์โศภณ

เห็นเสือหมอบ อย่าเชื่อ ว่าเสือไหว้
เผลอเมื่อไร เสือกิน สิ้นทั้งขน
เป็นคนต้อง เกรงเยงยำ น้ำใจคน
เขาถ่อมตน อย่าเหมา ว่าเขากลัว
เขาไม่สู้ อย่าเหมา ว่าเขาแพ้
คชสีห์แท้ หรือจะสู้ หมูชั่ว
วางตนสม คมประจักษ์ ในผักตัว
ชาติคนชั่ว ลบหลู่ อย่าสู้มัน
เมื่อน้ำไหว ไหลเชี่ยว เป็นเกลียวกล้า
เอานาวา ขวางไว้ ภัยมหันต์
เรื่องของคน ปนยุ่ง นังนุงครัน
ต้องปล่อยมัน เป็นไป ใจสบาย

อวดฉลาด พูดออก บอกว่าโง่
ฟังเขาโอ้ อวดอ้าง อย่าขวางเขา
ขัดคอเขา เขาโกรธ พิโรธเรา
เป็นเรื่อง เร่าร้อนใจ ไม่เป็นการ
ใครปาก อยากปูด ก็พูดไป
เรื่องอะไร ก็ช่าง อย่าฟังขาน
เราะอย่าต่อ ก่อก้าว ให้ร้าวราน
ความรำคาญ ก็จะหาย สบายใจ

ปฏิบัติบูชา

พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า "ปฏิบัติบูชาเป็นบูชาอย่างเลิศสูงสุด" คือปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระองค์เป็นการบูชาอย่างถูกพระทัย และเป็นการสนองพระคุณพระพุทธเจ้าอย่างสูงสุด คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่เป็นหลักหัวใจสำคัญที่สุดก็คือ ทางกาย วาจา ใจ ทิฏฐิ ความเห็นด้วยปัญญา

๑. **ศีล** การฝึกกายวาจาให้สุภาพ อ่อนโยน นิ่มนวลละมุนละไม ไม่มีเวร ไม่มีภัยกับใคร ๆ เป็นเหตุให้ผู้ประสบพบเห็น เกิดความรัก ความเอ็นดู ความเมตตากรุณาปรานีและเกรงใจ ศีลเป็นเสน่ห์สำคัญให้เกิดความรักความเอ็นดูกรุณาปรานี ช่วยอนุเคราะห์สงเคราะห์ ให้สำเร็จกิจที่ประสงค์ได้อย่าง ๑ อย่างนี้

๒. **สมาธิ** ฝึกหัดใจให้อ่อนโยนสุภาพนิ่มนวลละมุนละไม ไม่อยู่ใต้อำนาจของอารมณ์ฝ่ายต่ำเหล่านี้ คือ ความกำหนัด ความขัดเคืองโกรธแค้นอาฆาตพยาบาท โลภอิจฉาริษยา ความลุ่มหลงมัวเมา ความหดหู่ซบเซามึนซึม ท้อแท้

อ่อนแอเกียจคร้านสะดุ้งหวาดกลัว ตื่นเต้นประหม่าฟุ้งซ่าน รำคาญใจ และความสงสัยลังเลเงอะ ๆ งะ ๆ ไม่แน่ใจเหล่านี้ เมื่อจิตมีอำนาจอยู่เหนืออารมณ์ฝ่ายต่ำที่กล่าวมานี้แล้ว เป็นเหตุให้จิตใจสดชื่นแจ่มใสปลอดโปร่ง เข้มแข็งกล้าหาญเด็ดขาด เมตตากรุณาเป็นเหตุให้เกิดอำนาจทางจิต เป็นเสน่ห์ที่จะดึงดูดใจผู้ ที่ได้ประสบพบเห็นให้เกิดความรัก ความเมตตาเอ็นดูกรุณาปรานีและเกรงใจ ช่วยสงเคราะห์อนุเคราะห์เป็นเหตุให้ประสบความสำเร็จกิจที่มุ่งหมาย

๓. ปัญญา พิจารณาให้เห็นคนทุกชั้น เป็นเพื่อนทุกข์เกิดแก่เจ็บตาย รักสุขเกลียดทุกข์ ร่วมสุขร่วมทุกข์หัวอกอันเดียวกันทั้งนั้น เป็นเหตุให้เกิดความรักความเอ็นดูความเมตตากรุณาปรานี แสดงออกมาทางจิตใจและกายวาจาเป็นเหตุให้ผู้ประสบพบเห็นทุกชั้นวรรณะ ที่เกี่ยวข้องติดต่อในสังคมเกิดความรัก ความเอ็นดู ความเมตตากรุณาปรานียินดีช่วยสงเคราะห์อนุเคราะห์ให้สำเร็จกิจที่สมประสงค์

พึ่งตน

จงพึ่งตัวเอง

จงเป็นแสงสว่างของตัวเอง

จงเป็นผู้นำของตัวเอง

จงรับผิดชอบตัวเอง

จงพิจารณาตัวเอง

จงมีตนเป็นที่พึ่ง

เต็มไปด้วยความเชื่อมั่นในสมรรถภาพของตนเอง

ก้าวไปข้างหน้าด้วยความกล้าหาญ เข้มแข็ง เด็ดขาด มั่นคงไม่ท้อถอย

มุ่งไปข้างหน้าด้วยความหวังสู่จุดหมายที่ตนปรารถนาอันสูงสุด แล้วก็จะบรรลุถึงความสำเร็จที่ประสงค์และมุ่งหมายทุกประการ

จงพึ่งตัวของตัวเอง อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ — ตนเองเป็นที่พึ่งของตน โก หิ นาโถ ปโร สิยา ใครอื่นเล่า จะเป็นที่

พึ่งของตนได้ นี่เป็นคำสอนของสมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นความจริงยั่งยืน

ก่อนที่จะอ้อนวอน ขอให้ผู้อื่นช่วย ต้องพึ่งคำสอนของพระพุทธเจ้าที่กล่าวมาแล้วก่อน ที่พึ่งภายในตนเองสำคัญมากกว่าที่พึ่งภายนอก ซึ่งมาจากคนอื่น ถึงคนอื่นจะช่วยได้ก็ช่วยได้เฉพาะ เพราะตนเองช่วยตนเองก่อน พระพุทธเจ้าก็เป็นแต่ผู้ชี้ทาง แนะนำสั่งสอนให้เท่านั้น

จงพึ่งตัวเอง จงเป็นแสงสว่างนำตัวเอง อย่าหวังพึ่งสิ่งภายนอก ทุกคนต้องต่อสู้ฟันฝ่าอุปสรรคแห่งวิถีชีวิตของตนด้วยตนเอง พระพุทธเจ้าก็ดี ครูบาอาจารย์ บิดามารดาญาติมิตรสหาย ผู้มีไมตรีจิตสนิทสนมรักใคร่ ก็เพียงแต่เป็นผู้เอาใจช่วยเป็นกำลังใจ เป็นเครื่องกระตุ้นบำรุงขวัญเท่านั้น

ความทะเยอทะยาน

พระพุทธเจ้าท่านทรงสอนว่า "ambition" คือความทะเยอทะยานอยากได้ใฝ่สูงจนเกินไป ถ้าได้สมหวังก็ดี ถ้าพลาดพลั้งไม่ได้สมหวัง จะเป็นเหตุให้เกิดทุกข์อย่างมหันต์ พระพุทธเจ้าทรงสอนให้ปฏิบัติอย่างสายกลาง อย่าให้ตึงนักและอย่าให้หย่อนเกินไป เหมือนพิณ ๓ สาย ถ้าตึงเกินไปดีดก็ขาด ถ้าหย่อนเกินไป เสียงก็ไม่เพราะ ต้องพอดี ๆ ไม่ตึงนักและไม่หย่อนนัก

การตามใจตัวมากเกินไป ก็ทำให้เกียจคร้านย่อหย่อน ทำงานไม่สำเร็จ การบังคับตัวเคร่งเครียดมากเกินไป ก็เป็นการทรมานตัว เป็นเหตุให้หักกลางคัน break down ไปไม่ตลอด ไม่ถึงจุดหมายปลายทาง

จงปฏิบัติให้พอเหมาะพอดีทั้งทางร่างกายและจิตใจ ระวังรักษาสุขภาพให้สมส่วน ทั้งทางกายและทางใจ จึงจะบรรลุความสำเร็จ

วิธีขับอารมณ์ร้าย

อารมณ์ร้าย คือ ความกลัว ความกังวลกลุ้มใจ ความร้อนใจ ความห่วงใย ความเกลียด ความโกรธ ความหึงหวง ความริษยา ใจคอเหี่ยวแห้ง ความโศก ความตื่นเต้น ความเสียใจโทมนัส ความบ่นเพ้อรำพันด้วยเสียใจ โหยหวน โศกเศร้า คร่ำครวญถึง คร่ำครวญมืดมนธ์ ความเสียใจตรอมใจ

เมื่ออารมณ์ร้ายเหล่านี้เกิดขึ้นในใจ จงหายใจเข้าให้ลึก ๆ สร้างมโนภาพสูดเอากำลังงานของชีวิตที่มีอยู่ในสากลโลก (The universal supply of life energy) อำนาจความแข็งแรงและกำลังเข้าไป

เมื่อหายใจออก จงนึกขับอารมณ์ร้ายเหล่านี้ออกมาและเพ่งกล่าวในใจว่า "ออกไป ออกไป ออกไป" พร้อมกับทำความรู้สึกว่าอารมณ์ร้ายเหล่านี้ออกไปจากใจแล้ว ปฏิบัติอย่างนี้จนกว่าอารมณ์นั้นจะจางหายไป ถ้าไม่หายอย่าเพิ่งเลิก หรืออีกอย่างหนึ่ง เพ่งดูอารมณ์ร้ายเหล่านั้นที่เกิดขึ้นแยกใจออกเหมือนกับดวงจันทร์แยกออกจากเมฆ อารมณ์ร้ายเหล่านี้เป็นเมฆหมอกจะมาบังใจ ตามปกติไม่ได้อยู่ที่ใจมันจรมาเป็น

ครั้งคราว เหมือนมารมาผจญหรือลองใจว่า เราจะเข้มแข็งหรือไม่ ถ้าเรามีกำลังต่อต้านพอ มันก็พ่ายแพ้ค่อย ๆ จางไปทีละน้อย ๆ จนมันหลบหน้าหายไป

ในทางตรงกันข้าม ถ้ากำลังใจต่อต้านไม่พอ มันก็กำเริบได้ใจ ผจญเราล่มจมบั่นบี้ไปเหมือนกัน เพราะฉะนั้นเวลามันเกิดขึ้น ให้มีสติระลึกว่า เวลานี้เจ้าอารมณ์ร้ายเหล่านี้เกิดขึ้นแก่เราแล้ว วางใจเฉยเพ่งดู ต่อต้านอย่างสงบ นึกในใจว่า "ปล่อยมันไปอย่ายึดมั่นไว้ สักประเดี๋ยวมันก็ค่อย ๆ จางหายไป" อารมณ์ร้ายเหล่านี้อ่อนแอ เหมือนเมฆในท้องฟ้าสู้กำลังที่เข้มแข็งไม่ได้ เว้นไว้แต่เราจะชอบมัน แล้วเลี้ยงมันไว้เป็นมิตรสหายสนิทกับใจ มันก็จะทำลายใจเราทีละน้อย ๆ เหมือนสนิมกัดเหล็กให้กร่อนไปทีละน้อย เพราะฉะนั้นอย่าประมาท จงระวังให้มากอย่างที่สุด จงอย่าสมาคมกับอารมณ์เหล่านี้เป็นอันขาด

ในทางตรงกันข้าม ถ้าอารมณ์ดีมีประโยชน์ ที่ให้เกิดความกล้าหาญ บากบั่นวิริยะ อุตสาหะ เข้มแข็ง อดทน ก้าวหน้า เหล่านี้ควรรักษาไว้ และบำรุงให้เจริญวัฒนาถาวรยิ่ง ๆ ขึ้น เหมือนกับดวงจันทร์ที่ปราศจากเมฆหมอกฉะนั้น

วิธีทำสมาธิ

วิธีทำสมาธิ คือ รวบรวมกำลังใจลงในกิจที่กำลังทำอยู่เฉพาะหน้า ตัดเรื่องฟุ้งซ่านไปในอดีตที่ล่วงไปแล้วตัดเรื่องฟุ้งซ่านไปในอนาคตที่ยังไม่มาถึง รวมกำลังใจทั้งหมดเพ่งอยู่เฉพาะกิจกรณียะ ที่กำลังทำอยู่เฉพาะหน้าในปัจจุบันอย่างเดียว

จงนึกถึงคำสอนของท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ญาณวรมหาเถระ)

"ท่านจงปล่อยข้างหน้า ปล่อยข้าง หลังเฮย
จงปล่อยในท่ามกลาง อย่ายั้ง
ถึงฝั่งภพปล่อยวาง มานัส สรรพนา
จักไม่ประสบเกิดทั้ง แก่ม้วยต่อไป"

ข้างหน้าคืออนาคต ข้างหลังคืออดีต ท่ามกลางคือปัจจุบัน นี่สำหรับปฏิบัติทางจิต ที่จะให้บรรลุพระนิพพาน

ถ้ายังไม่ต้องการนิพพาน ก็เพ่งเฉพาะปัจจุบัน ที่กำลังท่อง กำลังฟัง กำลังอ่าน กำลังเรียน กำลังศึกษาอยู่เฉพาะหน้าในปัจจุบัน

จดหมายของเจ้าคุณ

พระยานรรัตนราชมานิต

บางตอนที่ยังเหลือ

คุณตริ จินตยานนท์ ได้นำจดหมายของท่านเจ้าคุณพระยานรรัตนราชมานิตเก่าแก่มาให้พิจารณา แล้วแต่จะเห็นสมควร เมื่อข้าพเจ้าได้พิจารณาดูแล้วก็รู้สึกเสียดายมากเพราะจดหมายฉบับนั้นได้มีรวมกันถึง ๑๒ หน้า แต่หน้าต้น ๆ ได้ขาดหายไปหลายหน้า จึงไม่อาจเดาว่ามีข้อใจความอย่างใด ที่ยังเหลือตอนกลาง ๆ ก็ขาดแหว่งหายไปบางส่วนเพราะความเก่าแก่ของกระดาษ เมื่ออ่าน ๆ แล้วใจความก็หายไปเพราะขาดตอน แม้จะเดาข้อความได้บ้างข้าพเจ้าก็ไม่กล้าเดา ข้าพเจ้าจะไม่ทำเช่นนั้นเป็นอันขาด เพราะการเดาก็อาจผิดอาจทำลายความหมายที่ดีงามลงได้ ฉะนั้นข้าพเจ้าคิดว่าควรตัดข้อความที่ขาดออกไป จึงตกลงใจนำเอาเฉพาะที่เหลือซึ่งมีข้อความติดต่อกัน เห็นว่าเป็นประโยชน์และเป็นลายมือของท่านโดยตรง ไม่ผิดจากความจริงไป แม้จะเป็นการเริ่มต้นที่ท่าน

เขียนไว้ในหน้า ๘. คิดว่าได้ใจความเพียงครึ่งเดียวก็ยังดี อ่านแล้วก็คงจะเป็นประโยชน์ เมื่อได้คิดพิจารณาด้วยปัญญาตามลายมือของท่านที่ได้ตัดตอน เป็นอันว่าหน้าต้น ๆ นั้นไม่มีทางจะได้อ่าน

เมื่อข้าพเจ้าได้พิจารณาถึงข้อความที่เหลืออยู่นั้น ก็มีความรู้สึกว่า ท่านเจ้าคุณพระยานรรัตนราชมานิต ท่านได้สนใจและมีความรู้ดีในทางพุทธศาสนามาก่อนที่จะมาอุปสมบท ข้อความที่ท่านเขียนทุกแง่ทุกมุม รู้สึกถึงจิตใจอยู่ในหลักของศีลธรรมมาก่อนแล้ว

เมื่อท่านได้อ่านและค่อย ๆ พิจารณาดูก็จะมีความรู้สึก เมื่อท่านอุปสมบทแล้วการปฏิบัติธรรมของท่านที่สามารถสละความโลภ ความโกรธ ความหลง ไม่สนใจในลาภยศสรรเสริญ ไม่สนใจในรูปรสกลิ่นเสียง มุ่งหน้าแต่ทางปฏิบัติธรรมเพื่อหลุดพ้น เพราะท่านมีกุศลจิตบุญเก่าเป็นพื้นเดิมอยู่ก่อนแล้ว โปรดอ่านข้อความของท่านต่อไปนี้

สัตว์ที่เกิดมาในโลก ย่อมครอบงำอยู่ในกองกิเลสมี โลภ โกรธ หลง ยิ่งสมัยนี้ใครจะตัดให้ขาดไม่ได้ นอกจากแบ่งเบาให้น้อยลง ถึงพระตามวัดก็ไม่เห็นองค์ไหนตัดได้อย่างเด็ดขาดทีเดียว ถ้าสังเกตเด็กแดง ๆ ซึ่งนอนอยู่ในผ้าอ้อม จะเห็นได้ว่า มีกิเลสรู้จักเสียใจดีใจมาตั้งแต่เกิด เช่นบางเวลาก็ยิ้ม บางเวลาหัวเราะ บางเวลาก็ร้องลั่นบ้าน นี่เห็นได้ชัดว่าธรรมชาติบังคับให้สัตว์มีกิเลสมาตั้งแต่ยังไม่รู้เดียงสา เพราะฉะนั้นการตัดกิเลสจึงเป็นของทำได้ยากที่สุด คนเราเมื่อมีลาภก็มีเสื่อมลาภ เมื่อมียศก็มีเสื่อมยศ เมื่อมีสุขก็มีทุกข์ เมื่อมีสรรเสริญก็มีนินทา เป็นของคู่กันมาเช่นนี้ จะไปถืออะไรกับปากมนุษย์ ถึงจะดีแสนดีมันก็ติ ถึงจะชั่วแสนชั่วมันก็ชม นับประสาอะไร พระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐเลิศยิ่งกว่ามนุษย์และเทวดายังมีมารผจญ ยังมีคนนินทาติเตียน ปุถุชนอย่างเราจะรอดพ้นจากโลกะธรรมดังกล่าวแล้วไม่ได้ ต้องคิดเสียว่าเขาจะติก็ช่างชมก็ช่าง เรา

ไม่ได้ทำอะไรให้เขาเดือดเนื้อร้อนใจ ก่อนที่เราจะทำอะไรเราคิดแล้วว่า ไม่เดือดร้อนแก่ตัวเราแลคนอื่น เราจึงทำ เขาจะนินทาว่าใส่ร้ายอย่างไรก็ช่างเขา บุญเราทำกรรมเราไม่สร้าง พยายามสงบกาย สงบวาจา สงบใจ เราช่วยกันทำของเรา เราช่วยกันกินของเรา อยู่ในบ้านเรา ว่าง ๆ ก็ทำอะไรเล่นตามถนัด ใสกบ เลื่อยไม้ แกะสลักบ้าง เพาะปลูกต้นไม้บ้าง วันพระก็เข้าวัดรับศีลถืออุโบสถไปตามสภาพของคนแก่ ก็เป็นสุข จะต้องไปอายใครจะต้องไปกังวลกลัวใครติเตียนทำไม ไม่เห็นมีประโยชน์ เปลืองความคิดเปล่า ๆ

ตามที่คุณพ่อดำริว่า อยากจะตัดกิเลสไปบวชนั้น ลูกยังไม่เห็นพ้องด้วย เพราะเห็นว่า ถ้าตัดกิเลสได้จริง ๆ ก็เป็นบุญอย่างประเสริฐ แต่สมัยนี้ไม่ใช่สมัยสำเร็จพระอรหัตตะผลอย่างครั้งพระพุทธเจ้า น่ากลัวจะตัดไม่ได้จริง ๆ ไปเกิดกิเลสกลับขึ้นในเวลาเป็นสมณะเพศ จะเกิดเป็นกรรมเวรเป็นบาปอย่างมหันต์ ยิ่งซ้ำร้าย

ใหญ่ทีเดียว สู้อยู่เป็นฆราวาสอย่างนี้ดีกว่า เราจะถือศีลภาวนาอยู่ในธรรมะธรรมโมอย่างไรก็ได้ อยากเที่ยวไปไหนก็ได้ จะมีกิเลสบ้างก็ได้ไม่มีกฎข้อบังคับห้ามปรามอย่างใด ผิดพลาดไปบ้างก็ไม่มีใครติ เพราะเป็นฆราวาส ถ้าไปผิดพลาดในสมณะเพศไปได้ไม่ตลอด โลกเขาจะติเตียนใหญ่ และเป็นกรรมเป็นเวรติดตัวไปด้วย ควรถือพุทธภาษิตว่า

"สันตุตถี ปรมํ สุขํ" ความสันโดดคือพอใจในสิ่งที่ตนมีอยู่แล้วเป็นสุขอย่างประเสริฐ" ขวนขวายกระเสือกกระสนไป ก็จะตรงกับที่เขาเรียกว่ารนไปหาที่ พระที่บวชเมื่อแก่ ๆ ตามวัดโดยมากสมัยนี้ มักหันเข้าหาเลี้ยงอัตภาพในทางเสกเป่าบ้าง หมอดูบ้าง เพื่อล่อให้คนนิยมนับถือ โดยมากเฉไปทางไม่แน่นอน มักเป็นกรรมเป็นบาปโทษอยู่บ้าง, เพราะเครื่องล่อเหล่านี้ไม่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา เกี่ยวไปทางพราหมะศาสตร์บ้าง ไสยศาสตร์บ้าง โหราศาสตร์บ้าง ทางพระพุทธ

ศาสนามีหลักสำคัญอยู่ว่า "ธัม โม หเว รักขะติ ธัมมะจา ริ" ธรรมะย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม" การเสกเป่าก็ช่วยไม่ได้ ผู้ใดรักษาธรรมะ ผู้นั้นต้องได้รับความคุ้มครองป้องกันเป็นเครื่องตอบแทนจากธรรม เพราะฉะนั้นเราควรพยายามแสวงหาธรรมะไว้รักษาเราดีกว่า ธรรมะอย่างเดียวเป็นผู้นำเราไปสู่สุคติ

ด้วยอำนาจแห่งความซื่อสัตย์สุจริต ความกตัญญูกตเวที ความเมตตากรุณาซึ่งมีอยู่ในดวงจิตของลูกอันมั่นคงนี้ ลูกขออำนาจ พระพุทธเจ้า พระธรรมเจ้า พระสงฆ์เจ้า แลปวงเทพยดาเจ้าผู้ศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายในสกลโลกจงช่วยบันดาลให้คุณพ่อคุณแม่แลคุณยายได้ประสบธรรมะอันแท้จริง มีความสามัคคีปรองดองรักใคร่กลมเกลียวกัน อย่าได้มีความขัดข้องหมองใจ และระหองระแหงกันเลย ขอให้อยู่เป็นสุขกายสุขใจปราศจากสรรพโรคาพยาธิ ปวงภัยแลศัตรูทั้งหลายจงห่างไกลเป็นอันตรายพ่ายแพ้จากเมื่อไป ประสบแต่ความเจริญมั่งคั่ง

สมบูรณ์ยิ่ง ๆ ขึ้นไปฝ่ายเดียว ปรารถนาใดในทางที่ชอบธรรม จงสำเร็จตามมโนรถปรารถนาทุกประการ ตลอดทั้งคุณน้าแลน้องทั้งหลายด้วย

โปรดบอกคุณยายคุณน้าทั้งสองกับน้อง ๆ ทุกคนว่าลูกอยู่สบายดี และคิดถึงทั่วกัน

ขอได้รับความเคารพอย่างสูงสุดจาก

ลูก นรรัตน

ป.ล. จะหาของฝากมา ก็มีแต่ข้าวเกรียบกับน้ำตาลขึ้นราคาแพงเหลือเกิน ไม่ผิดกรุงเทพฯ เห็นว่าถ้าต้องการ หาซื้อเอาในกรุงเทพฯ ดีกว่า หาดเจ้าสำราญไกลจากเมืองเพชรหกร้อยเส้น เวลาเสด็จประทับอยู่เช่นนี้ ของแพงใจหาย ที่จริงก็เป็นโอกาสของเขาแล้ว เมื่อเสด็จกลับประทับสนามจันทร์ ลูกจึงจะหาของนครปฐมมาฝากดีกว่า ถ้าพรขึ้นไปสนามจันทร์เที่ยวหลังขอคุณแม่อย่าหาซื้อของฝากไปเลย ที่โน่นบริบูรณ์ จะกินอะไรหาซื้อได้ทั้งนั้นไม่อดอยาก ขออย่าต้องลำบากวิตกเป็นห่วงเป็นใยถึงลูกในเรื่องเช่นนี้เลย

ได้ส่งหนังสือพิมพ์สองสามฉบับมาฝากคุณพ่อตามที่ขอร้องไป หนังสือที่เกี่ยวกับการบ้านการเมืองเดี๋ยวนี้ สำหรับพวกที่ยังรับราชการหาความเจริญต่อไปก็น่าอ่าน แต่อย่างคุณพ่อแก่แล้ว หาเรื่องธรรมะอ่านดีกว่าเย็นใจดีกว่า การบ้านการเมือง มีแต่เรื่องยุ่งใจทั้งนั้น ภายในเมืองก็มีแต่ข่าว ปล้นกันที่โน่น ฆ่ากันที่นั่น หลอกกันไปลวงกันมา คนโน้นตาย คนนี้เกิด แก้โน่นย้ายนี่ เปลี่ยนนั่น ยุ่งกันอยู่เช่นนี้ ฝ่ายต่างประเทศก็รบราฆ่าฟันกันไม่รู้จักหยุดหย่อน ล้วนแต่แก่กล้าเต็มล้นกันไปด้วยกิเลสทั้งนั้น อ่าน ๆ ไปก็มีแต่เครื่องรำคาญใจไม่เย็นใจเหมือนทางธรรม แต่ถ้าเป็นผู้ที่ยังรับราชการอยู่ไม่อ่านก็ไม่ได้ ต้องอ่านเสมอ เพราะกำลังเป็นตัวลครอยู่ในเรื่องยุ่งเช่นนั้นด้วย ถ้าไม่อ่านก็ทำบทตามเขาไม่ถูกอย่างคุณพ่อเรียกว่าตัวลครที่ปลดชรา ไม่ต้องออกฉากทำบททำบาทอีกแล้ว นาน ๆ อ่านครั้งก็พอ เพียงแต่รู้ไว้ใช่ว่าใส่บ่าแบกหามเท่านั้น อยู่กับบ้านหาเครื่องเย็น ๆ

ใจเล่นดีกว่า เป็นต้นเพาะปลูกต้นไม้ดอกเล่น เช่น ต้นเทียน และกุหลาบอะไรเหล่านี้ ย้ายต้นโน้น คัดต้นนี้ ขุดที่นั่น พรวนที่นี่ ดู ๆ ก็น่าเพลินดี ถ้าลูกไม่ได้ทำราชการก็ลงทำนองนี้ หรือไสกบ เลื่อยไม้ สลักอะไรเล่นตามความพอใจก็ดีเหมือนกัน พอให้เป็นการออกกำลังให้เส้นสายยืด เป็นยาอายุวัฒนะอย่างดี แต่อย่าให้หักแรงจนเส้นสายยืดเกินไปก้มไม่ลง หรืองอก่อจนเกินไปเงยไม่ขึ้น ทำแต่พอเป็น "สายกลาง" อย่างพระพุทธเจ้าตรัสไว้ คือ ไม่ตึงนัก ไม่หย่อนนัก

หนังสือภาษาไทยในตู้ก็มีมาก ว่าง ๆ ค้นดูเลือกอ่านเล่นตามปรารถนา การอ่านหนังสือ อ่านกลางคืนก่อนนอนเป็นดี เพราะทำให้ใจสงบสู่สมาธิในเวลานอนหลับ อ่านกลางวันมากนักไม่สู้ดี มักจะมึนศีรษะ

น้องตริ

บวชเรียนแล้ว คงได้ธรรมะธรรมโมมามาก หวังว่านิสัยใจคอคงจะเป็นผู้ใหญ่ขึ้นมาก จงอุส่าห์หมั่นเรียน

เขียนอ่านอย่าขี้เกียจ รีบหาความรู้ไว้เพิ่มกำลังปีกหาง สำหรับจะได้เป็นเครื่องมือหากินต่อไปภายหน้า สมัยนี้ บ้านเมืองเข้าที่คับขันเข้าทุกทีแล้ว คนโง่ ๆ ต่อไปจะต้อง อดตาย น้ำขึ้นรีบตัก จงรีบเร่งเรียนเสียเวลานี้ ถ้า มัวอืดอาดรอไว้จนอายุมากเสียแล้วเรียนไม่ได้เหมือนเด็ก เพราะความจำทรามไป และมีห่วงอื่น ๆ มากขึ้น เวลา ล่วงไปนาทีหนึ่งโมงหนึ่งวันหนึ่ง อายุเราก็ล่วงไปแก่ลงไป ทุกชั่วลมหายใจเข้าออก จงอุส่าห์ปฏิบัติเอาอกเอาใจ คุณพ่อคุณแม่แลคุณยาย จะได้เป็นกุศลติดตัวไปภายหน้า ถ้าไม่รีบปฏิบัติสนองพระคุณเสียเวลานี้ ถ้าท่านล่วงลับ ไปแล้วจะต้องเสียใจที่จะหาโอกาสปฏิบัติท่านไม่ได้อีก

เพื่อนฝูงลูกเมียแลความสุขสนุกรื่นเริงบรรเทิงใจ ต่าง ๆ ย่อมหาได้ไม่ยากนัก ถ้าเรายังมีชีวิตอยู่ แต่พ่อ แม่ แลยายบังเกิดเกล้ามีได้หนเดียวอย่างละคนเท่านั้น หาใหม่ไม่ได้อีก รีบฉวย ๆ โอกาสสนองพระคุณ หมั่น ปฏิบัติเอาอกเอาใจท่านเสียบัดนี้ จะได้ไม่เสียทีที่เราได้ เกิดมาเป็นคน จงจำใส่ใจไว้ให้ดี บวชเรียนแล้ว ไม่ต้อง

พูดกันมากก็คงเข้าใจแจ่มแจ้งดี

บอกเลื่อนด้วยว่าพี่คิดถึง

พี่นรรัตน

อ้อ! ขออนุโมทนาในส่วนกุศลที่ได้บริจาค เนื่องในการทำบุญปีใหม่กับฉลองเณรด้วย ทั้งขอขอบใจคุณพระบริหาร ฯ กับคุณนายและแม่นาด ที่ได้ช่วยเหลือสนิทสนมเป็นกันเองราวกับญาติ ลูกได้ตั้งใจที่จะตอบแทนคุณท่านเหล่านี้เสมอ

ลูก นรรัตน

ตริ ถ้าพรขึ้นไปสนามจันทร์ ช่วยหยิบหมวกนักเรียนใบเก่า ที่รองขอบข้างในเป็นผ้าสีไข่ไก่ กับไม้ถืออันเล็กสีเหลือง ๆ เลี่ยมปุ่มประดู่ ถ้าไม่มีก็เอาอันอื่น แต่อย่าให้ใหญ่นัก พี่จะเอาไปไว้ถือเดินเล่นเวลาเย็น ๆ อย่าลืมน๊ะ! หมวกนักเรียนกับไม้ถือ

เท่านั้น ขอจบที เมื่อยเหลือทน ตั้งแต่เกิดมายังไม่เคยเขียนจดหมายยืดยาวเท่านี้เลย นิ้วแทบหลุด

นรรัตน

จงอ่านให้จบ แลอ่านช้า ๆอ่านให้ สำรวย สำราญ ฟังด้วย แล้วเอาเก็บไว้ให้ดี อย่าฉีกทิ้งเสีย นาน ๆ เอาออกมาอ่านเสียครั้งหนึ่ง เผื่อจะลืมเสีย

น้องตรี

เป็นอย่างไรบ้างสบายดีหรือ คิดถึงพี่บ้างหรือเปล่า พี่คิดถึงน้องมาก เรียนภาษาอังกฤษไปถึงไหนแล้ว พูดได้หรือยัง เขียนหนังสืออังกฤษส่งไปให้พี่ดูบ้างซิ พี่อยากดูเหลือเกิน ที่บางปะอินมีเด็กอยู่คนหนึ่ง ตัวโตเท่ากับน้อง แต่เขียนหนังสือสวยมาก เขียนได้ดีเท่ากับพี่ หนังสืออังกฤษก็เขียนได้ พูดได้บ้าง เขียนรูปภาพก็เก่ง พี่ชอบเด็กคนนี้มาก เพราะเขาเรียนเก่งกว่าน้องมาก เขาไม่ขี้เกียจแลไม่ซนเหมือนน้อง ทั้งว่านอนสอนง่าย ถ้าน้องอยากจะให้พี่รักน้องมาก ๆ น้องต้องหมั่นเรียนจริง ๆ อย่าเห็นแก่เล่นให้มากนัก จะได้เก่งเหมือนเขาบ้าง พี่จะได้รักมาก ๆ ถึงเวลาเรียนน้องต้องเรียนจริง ๆ อย่าเป็นห่วงเล่น เมื่อเลิกเรียนแล้วกลับบ้าน จงช่วยคุณแม่แล

คุณยายทำงานบ้าน เช่นหุงข้าว กวาดเรือนเป็นต้น เพราะคุณแม่แลคุณยายแก่มากแล้ว เรี่ยวแรงท่านก็หมดลงไปทุก ๆ ที น้องสิจวนจะเป็นหนุ่มแล้ว กำลังแข็งแรง จงช่วยท่านทำงานหรือทำงานแทนท่านบ้าง เพราะเมื่อหนูยังเล็ก ๆ อยู่น้องต้องนอนอยู่ในผ้าอ้อม นั่งก็ไม่ได้ ยืนก็ไม่ได้ เดินก็ไม่ได้ วิ่งก็ไม่ได้ เวลานั้นคุณแม่ยังแข็งแรงท่านต้องลำบากกรากกรำ เลี้ยงน้องมาจนนั่งได้ ยืนได้ เดินได้ วิ่งได้ จนโตถึงเพียงนี้ คิดดูทีหรือ เลี้ยงมากว่าจะโตถึงเท่านี้กินเวลาถึง ๑๑ ปี ท่านแสนจะลำบาก ต้องคอยระวังกลัวจะล้ม จะเจ็บ จะอดต่าง ๆ นา ๆ ร้อยสีร้อยอย่าง เป็นห่วงเป็นใย หาความสุขไม่ได้เลย พระคุณหาที่เปรียบมิได้ บัดนี้ท่านแก่ลงแล้ว ทำอะไรก็ไม่ค่อยจะไหว แต่น้องนับวันก็จะเป็นหนุ่ม โตขึ้น แข็งแรงขึ้นทุกที อย่าเก็บแรงไว้เปล่า ๆ หรืออย่าเก็บแรงไว้ซนเลย เอาแรงไปช่วยท่านทำงานตอบแทนท่านดีกว่า น้องต้องทำตามคำพี่บอกนี้ จึงจะเรียกว่าคนดี รู้จักคุณของผู้มีคุณ

ถ้าผู้ใดไม่รู้จักคุณของผู้มีคุณแล้ว เขาไม่เรียกว่าคนดี คน ๆ นั้นเลวกว่าสัตว์เดียรฉานเสียอีก น้องดูแต่หมาซิ มันยังช่วยเจ้าของบ้านเฝ้าขะโมย คอยเห่าเวลาดึก ๆ ทำให้ขะโมยไม่กล้าขึ้นบ้าน นั่นและมันตอบแทนคุณเจ้าของ ๆ ของมันที่ให้น้ำข้าวมันกิน มันรู้สึกบุญคุณเมื่อมันเห็นเจ้าของมันก็กระดิกหาง แสดงกิริยาขอบใจเจ้าของที่เลี้ยงมัน แต่มันพูดไม่ได้ ถ้ามันพูดได้มันคงพูดขอบอกขอบใจมากทีเดียว นี่แหละถ้าน้องไม่ช่วยคุณแม่แลคุณยายทำงานแล้ว ก็เรียกว่าน้องไม่รู้จักบุญคุณของคุณแม่แลคุณยาย ที่ได้ให้ข้าวน้องกินทุก ๆ วัน เสียเงินให้เรียนหนังสือ ให้สตางค์ไปกินขนมกลางวัน ดุด่าเคี่ยวเข็ญสั่งสอน ปากเปียกปากแฉะ เหนื่อยกายเหนื่อยใจ เพื่อหวังจะให้ดี น้องคิดดูซิ ท่านต้องเหนื่อยปากเหนื่อยมือต่าง ๆ นา ๆ ถ้าน้องไม่ช่วยท่าน ก็เท่ากับไม่ตอบแทนคุณท่าน ไม่รู้จักบุญคุณของท่าน เช่นนี้แล้ว **น้องจะมิเลวยิ่งกว่าหมาไปหรือ** พี่คิดว่าน้องคงไม่อยาก

แลว่าหมาเป็นแน่เพราะน้องเป็นคน น้องคงอยากเป็นคนดี อยากเป็นขุนนางเหมือนพี่ เมื่อน้องอยากเป็นคนดีแลอยากเป็นขุนนางเหมือนพี่แล้ว น้องต้องหมั่นเล่าเรียนอย่าเกียจคร้าน ตั้งใจฟังคำสั่งสอนของคุณแม่แลคุณยายตลอดทั้งครูบาอาจารย์ แลผู้ใหญ่ แล้วประพฤติตามคำสั่งสอนนั้น ๆ ทุกอย่าง เมื่อทำอะไรผิดครั้งหนึ่ง ต้องถูกดุถูกด่าพร่ำบ่นจงอย่าโกรธ ผิดแล้วต้องจำ จำไว้ให้แม่นยำอย่าได้ลืมเลย ว่าเราเคยถูกดุถูกด่าเพราะทำสิ่งนั้นผิด ภายหลังจงแก้ตัวทำให้ดีขึ้น เมื่อเวลาถูกดุจงนั่งฟังแลจดจำไว้ อย่าทำหลบหลีกไปเสียหรือทำหน้าเง้าหน้างอตุบปึดตุบป่อง กระทบกระแทกเป็นอันขาด เพราะที่ท่านดุด่านั้น ไม่ใช่ท่านเกลียด ท่านรัก ท่านอยากจะให้เราดีท่านจึงดุจึงด่า ถ้าท่านเกลียดแล้ว ท่านไม่มานั่งด่าให้เหนื่อยปากเปล่า ๆ ไม่เห็นสนุก นอนเสียดีกว่า น้องจงอุส่าห์ถนอมน้ำใจคุณแม่แลคุณยาย อย่าทำให้ท่านต้องปากเปียกปากแฉะ เกิดโมโหโทโษ ท่านจะได้รับ

ความสุขบ้าง น้องก็โตจนจวนจะเป็นหนุ่มอยู่แล้ว อย่าให้เขาเรียกว่าโตอย่างควาย ไม่รู้จักดีไม่รู้จักชั่ว ไม่รู้จักจดจำ ต้องให้เขาเอาเชือกร้อยจมูกดึงให้เจ็บ แลต้องเฆี่ยนตีกันอยู่เสมอ ไม่รู้จักจำ ตีเท่าใด ดุเท่าไรไม่รู้จักเข็ด เมื่อคุณแม่แลคุณยายต้องการให้ช่วยทำอะไร หรือใช้ให้ทำอะไรอย่านิ่งเฉยหรือทำไม่ได้ยิน ต้องรีบทำทันที อย่าเป็นห่วงเล่น เมื่อเสร็จการเล่าเรียน แลช่วยคุณแม่แลคุณยายทำงานเสร็จแล้วจึงค่อยเล่น ถ้าน้องอยากจะให้คุณแม่ คุณยาย แลพี่ รักน้อง แลน้องอยากจะเป็นคนดีต่อไปแล้ว จงทำตามคำสั่งสอนของพี่ทุกประการ ถ้าน้องขึ้นดื้อไม่ทำตามคำสั่งสอนของพี่แล้ว ถ้าพี่กลับมาจากบางปอิน พี่จะเอาไม้เรียวมาฝากน้อง เอาไหมล่ะ ระวังนะ

ในที่สุดนี้ขออวยพรให้น้อง จงมีสุข ไม่รู้จักเจ็บจักไข้ มีปัญญาเฉียบแหลม เรียนอะไรจงจำได้โดยว่องไว แม่นยำให้ได้เลื่อนชั้นเร็ว ๆ ทำอะไรให้เป็นที่ถูกใจของ
ค รูบาอาจารย์ ตลอดทั้งคุณแม่แลคุณยาย ทุกเมื่อเทอญ

บอกสำรวย สำราญ เบิ้ง อีกสองคนพี่จำชื่อไม่ได้ บอกด้วยว่าพี่คิดถึง ทุกคน

ขอได้รับความรักและคิดถึงของพี่ด้วย

(จากพี่) ตรึก

(ป.ล.) ขอให้น้องเขียนจดหมายตอบพี่สักฉบับหนึ่ง น้องต้องคิดเอง เขียนเอง และเขียนอังกฤษมาด้วยสักสองสามคำ พี่อยากดูเหลือเกิน ขอให้พยายามเขียนไปให้พี่ชมให้ชื่นใจสักหน่อยเถิด

อ้อ! ลืมไป น้องต้องหมั่นทาน้ำมัน นี้ คุณแม่แลคุณยายน๊ะ อย่าขี้เกียจ

บอกสำราญ สำรวย ให้ช่วยกันปฏิบัติคุณยายมาก ๆ สักหน่อยน๊ะ ท่านแก่แล้ว รีบตอบแทนคุณท่านเสียในบัดนี้ ให้ทันตาเห็นเถิด จึ่งจะเรียกว่าคนดี เลี้ยงมาไม่หนักแรง ไม่เสียข้าวสุกเปล่า ๆ

พี่ ตรึก

อ้อ! น้องจงนำจดหมายของพี่ไปให้ครูเพลินด้วย บอกว่าพี่ส่งลงมาจากบางปอิน

ขุบ

ได้พบหนังสือเล่มหนึ่งพระบวชใหม่องค์หนึ่งได้รับรางวัล เห็นจ่าหน้าชื่อหนังสือว่า มนุษยวิทยา ซึ่งตรงกับภาษาอังกฤษว่า "The Science of Human Nature" ซึ่งฉันสนใจแลชอบอ่านอยู่เสมอ จึงได้ขอยืมอ่านดูมีข้อความ แนะนำถึงการบริหารกาย เกี่ยวกับ Healthy body และการบริหารใจเกี่ยวกับ Mearal mind รวมความว่า ใจความของหนังสือเล่มนี้เป็นที่ถูกใจฉันมาก เพราะคุณสมบัติเหล่านี้เกิดขึ้นในนิสัยสันดานของฉันเองนมนานมาแล้ว ตั้งแต่ก่อนได้พบเห็นตำหรับตำราเหล่านี้ทั้งไทยและฝรั่ง เมื่อได้มาพบเห็นเข้าภายหลัง จึงรู้สึกพอใจตัวเองว่า คุณสมบัติเหล่านี้ฉันได้ปฏิบัติเสียจนชินติดใจนิสัยสันดานอย่างมั่นคงมานมนานแล้ว ถ้าจะกล่าวตรง ๆ ก็อ้างได้ว่า "ที่ตัวฉันได้ประกอบกิจราชการในทางโลก ลุล่วง แคล้วคลาดอุปัทอันตราย ใครคิดร้ายก็พ่ายแพ้ ตลอดจนได้ประกอบกิจสำเร็จข้ามพ้นจากอุปสรรคความขัดข้องทั้งปวง เอาตัวรอดมาได้จนบัดนี้โดยปราศจากถ้อยคำตำหนิติเตียน ชื่อเสียงมิได้มีราคีมัวหมองเลย

เช่นนี้ ก็อาศัยด้วยฉันตั้งมั่นอยู่ในคุณสมบัติเหล่านี้ จึงได้คัดลอก ย่อ ๆ ไว้อ่านเอง แต่เมื่อคัดลอกเสร็จแล้วอดระลึกถึงชุบไม่ได้ อยากจะให้ชุบได้อ่านและจดจำไว้ปฏิบัติบ้าง เสมอเหมือนกับได้ เดินร่วมหนทางปฏิบัติอันเดียวกัน แต่จะขอเตือนว่า คุณสมบัติ เหล่านี้สามารถยังประโยชน์ให้สำเร็จได้เฉพาะในทางโลกเป็นส่วน มาก ซึ่งนับเป็นของง่อนแง่นคลอนแคลนยักย้ายผันแปรไม่แน่นอน ไม่เที่ยง เป็นสุขซ้อนด้วยความทุกข์ ไม่อยู่ในอำนาจบังคับบัญชา ที่ใคร ๆ จะเลือกเอาได้ตามชอบใจเป็นอนัตตาทั้งสิ้น ! แต่ต้อง อย่าลืมว่าเวลานี้เรายังอยู่ในโลก เราต้องอาศรัยโลก เหตุนี้เรา ต้องมุ่งหมายตั้งใจที่จะทำประโยชน์ช่วยโลกบ้างตามสติกำลัง ปัญญาความสามารถอันยากจนของเรา ! เพื่อทิ้งชื่อไว้ให้โลก ชมบ้าง ! ถูกไหม ? ส่วนทางธรรมเราก็ต้องปฏิบัติมั่น ใจหรือ มโนของเราต้องฝั่งตรึงแน่นแน่วแน่อยู่ในพระคุณของพระพุทธ-พระธรรมพระสงฆ์ทุก ๆ ชั่วลมหายใจ ทุก ๆ ขณะจิตต์ ! เพราะ เราไม่รู้ว่าเราจะตายเมื่อใดเวลาใด เมื่อถึงคราวตายใครจะช่วย เราได้ เพราะโลกก็ต้องดับเหมือนกับเรา ! เหตุนี้เราจึงต้องอาศรัย

แสงสว่างคือคุณพระรัตนไตรมั่นประจำจิตต์จนบาดใจ จนสุดสิ้นลมหายใจ! เมื่อเรามีน่าที่จะต้องช่วยโลกเพียงใดก็พยายามทำน่าที่ของเราให้ดีที่สุดโดยสุจริตบริสุทธิ์ด้วยวาจาใจ! โดยไม่หวังบำเหน็จอะไรตอบแทนเลยแม้แต่นิดเดียว! ชุบ จงคัดลอกแล้วส่งฉบับที่ชุบเขียนลอกไปให้ฉัน! ส่วนขุบเก็บฉบับที่ฉันเขียนไว้อ่านและปฏิบัติตามจริง ๆ!

The low of Human Nature

กฎธรรมดาของมนุษยภาพ

คัดจากหนังสือมนุษยวิทยาของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า

กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

เครื่องบำรุงกายให้ผาสุก—: *อาหาร, อากาศ, แสง-สว่าง, น้ำ, ความสอาด, การนุ่งห่ม, การใช้กำลัง, ความพัก ฯ,*

อุบายสำหรับประพฤติตัว—:

๑. ความพำนักตัวเอง

มาตรา ๗. จงมีความเชื่อถือในตัวของตัวเอง รีบคิดตั้งตัวเอง อย่ามุ่งต่อความอุปถัมภ์ค้ำจุนของท่านผู้อื่น จงตีศัสตราของตัวเองไว้สู้สงครามของตัว ด้วยกำลังของตัวคือ อุตส่าห์ศึกษาให้เป็นคน มีสติปัญญาความคิดประกอบกิจธุระของตนตามลำพังตน !

มาตรา ๒. ถ้าการนั้นยังจะต้องพึ่งผู้อื่น ก็จงออกกำลังกาย กำลังความคิด กำลังทรัพย์อย่างใดอย่างหนึ่ง ให้เขาได้

ผลคุ้มกันหรือเต็มสามารถของตนที่จะพึงทำให้ได้ อย่าคิดพึ่งเขาเปล่า เช่นนี้ก็ยังนับว่าเลี้ยงชีพของตัวด้วยกำลังของตัวเอง !

มาตรา ๓. ถ้ายังไม่สามารถด้วยประการนั้น จำจะต้องพึ่งเขาเปล่า จงคิดตอบแทนอุปการของเขาเมื่อภายหลังตามสถานที่ควร !

ผู้ระเมิดกฎ ๓ มาตรานี้ แต่อย่างใดอย่างหนึ่ง จะต้องรับโทษ ๓ สถาน คือ ตั้งตัวไม่ได้ ! ไม่ได้ความเจริญตลอดชีวิต ! เป็นคนอะกะตัญญู ! อย่างใดอย่างหนึ่ง โดยควรแก่โทษานุโทษ !

ใครเป็นผู้ตั้งกฎนี้ไว้ เมื่อมีผู้ละเมิด ใครจะเป็นผู้ลงโทษ ? ธรรมดาเป็นผู้ตั้งกฎนี้ไว้ ธรรมดาจะเป็นผู้ลงโทษแก่ผู้ระเมิด ผู้ระเมิดกฎที่ธรรมดาตั้งไว้จะขอกรุณางดโทษหรือแบ่งให้เบาลง หรือจะหลบหนีให้พ้น ดุจผู้ระเมิดกฎที่มนุษย์ตั้ง ดังนี้เป็นอันไม่ได้ !

๒. ความประพฤติยั่งยืนไม่จืดจาง

มาตรา ๔. จงประพฤติยั่งยืน คือมีความพอใจแน่นอน

ในกิจที่ตัวประกอบ อย่าจืดจางเสียเร็ว อดทนเพียรประกอบไปโดยลำดับ !

มาตรา ๕. จงรีบกระตือรือร้นประกอบกิจนั้น ให้พ้นกาลทันสมัย อย่าให้ล่วงกาลไปได้ !

มาตรา ๖. จงประพฤติแม่นยำอยู่ในกิจที่ประกอบ ระวังอย่าให้คลาดเคลื่อนไปได้ คือ จงประพฤติอะไรก็ให้ได้จริง !

ผู้ละเมิดกฎ ๓ มาตรานี้แต่อย่างใดอย่างหนึ่ง จะต้องรับโทษ ๒ สถานคือ ทำอะไรไม่สำเร็จ ! แลไม่เป็นเชื่อถือของผู้อื่น ! *ทั้งสองอย่าง หรือแต่อย่างใดอย่างหนึ่ง โดยควรแก่โทษานุโทษ กฎนี้ธรรมดาตั้งไว้เหมือนกัน !*

๓. ความมุ่งลงเป็นหนึ่ง

มาตรา ๗. เมื่อจะประกอบกิจอะไร จงมีความพอใจลงเป็นหนึ่ง ถึงกลับจะกล่าวได้ว่า เห็นกิจอื่นทั้งหมดเหมือนหาประโยชน์มิได้ไปชั่วคราวหนึ่ง !

มาตรา ๘ จงทุ่มเทอุตสาหะทั้งหมดลงในกิจนั้นอย่างเดียว ดำเนินตรงไปเฉพาะกิจนั้น ไม่เหลียวซ้ายแลขวา กล่าวคือ

ตั้งหน้าประกอบกิจนั้น ไม่หันเหไปในกิจอื่น ๆ มุ่งแต่จะให้สำเร็จจงได้ !

ผู้ใดผิดกฎ ๒ มาตรานี้แต่อย่างใดอย่างหนึ่งจะต้องรับโทษคือ ประกอบการไม่มีผลไพบูลย์ กฎนี้ธรรมดาตั้งไว้เหมือนกัน !

๔. ความสำเร็จแลความพลาด

มาตรา ๙ จงตั้งต้นเหมือนคนผู้อยากจะเบียดเข้าไปในประตูอันมีหมู่คนออแน่น ต่างคนต่างอยากจะเบียดเข้าไป เขาพึงยันพื้นให้แน่นและแหวกเข้าไปเต็มแรง อย่ายืนนิ่งเสีย เพราะทำเช่นนั้นเป็นการให้สิ้นที่หลัง !

มาตรา ๑๐. เขาพึงตั้งอุตสาหะเพื่อประกอบการงานอย่างยอดยิ่ง ให้สุดสามารถที่จะทำได้ จงเป็นคนไหวพริบอดทนทำงานแข็ง ระวังอย่าให้ล่วงคราว จงเป็นคนซื่อตรง อย่าเข้มงวดแลตั้งใจเพื่อให้ดีที่สุด ผู้ประกอบด้วยองค์คุณเช่นว่านี้ แม้พลาดไป ไม่ถึงที่สุดแห่งความปรารถนา เขาจักทำกาลกิริยาด้วยรู้สึกภูมิใจว่าได้ทำดีที่สุด นี่แลอย่างต่ำก็เป็นความสำเร็จอันแท้ที่สุด ซึ่งคนจะพึงปรารถนาได้ !

๕. ความสำเร็จแท้แลความสำเร็จเทียม

มาตรา ๑๑. เมื่อพบสิ่งใดว่าเป็นหน้าที่ของตนแล้ว พึงมุ่งหมายทำสิ่งนั้นให้ดีที่สุด โดยเต็มปัญญาอุตสาหะ !

มาตรา ๑๒. จงเป็นผู้รีบกระตือรือร้นหมั่นเอาใจใส่เพื่อให้การนั้นสำเร็จโดยชอบ ถ้าจะประกอบให้สำเร็จไม่ได้โดยแท้แล้ว ก็พึงทำให้ดีที่สุด ตามการซึ่งจะพึงทำได้รองเป็นลำดับลงมา

ผู้ล่วงกฎ ๒ มาตรานี้ จะต้องมีโทษ คือ หาชื่อเสียงมิได้ กฎนี้ธรรมดาตั้งไว้เหมือนกัน !

๖. ความเลอียดลออ

คือความเอาใจใส่ในของเล็กน้อย

มาตรา ๑๓. จงจำคำสุภาสิตว่า ช้าเป็นการ นานเป็นคุณ เอามาใช้ในลักษณนี้ให้ถูกต้อง จะประกอบการอะไรอย่ามักง่าย โดยเห็นแก่แล้วเร็ว จงเอาใจใส่ในการนั้นให้รอบคอบ การนั้นจึงจะสำเร็จด้วยดี ไม่ต้องกลัวแต่การช้า เพราะว่าเมื่อความชำชองมีอยู่แล้ว ก็คงทำได้เร็วขึ้นโดยลำดับอยู่เอง !

มาตรา ๑๔ จงจำคำสุภาษิตว่า "สิบเบี้ยใกล้มือ ยี่สิบเบี้ยไกลมือ" มาใช้ในลักษณนี้ให้ถูกต้อง จงเป็นคนเลอียดลออ อุตสาหะเก็บเล็กผสมน้อย ระวังตนอย่าให้ต้องคำสุภาสิตซึ่งติเตียนว่า "โลภมากลาภหาย" หรือว่า "หมายน้ำตัดกระบอก" ดังนี้

ผู้ล่วงกฎ ๒ มาตรานี้ จะต้องโทษคือ ทำอะไรไม่ดีได้ แลไม่ได้ประสบผลอันไพบูลย์ *กฎนี้ธรรมดาตั้งไว้เหมือนกัน* !

หนังสือหรือจดหมายนี้ได้ให้ชื่อว่า "โอวาทแก่คุณชุบ" คุณตริฯ ได้จากคุณครูชุบส่งผ่านท่านอาจารย์มาถึงข้าพเจ้า เมื่อบ่ายวันที่ ๒๕ มกราคมนี้ เป็นเวลาที่ข้าพเจ้าเร่งเขียนหนังสือ รีบจัดพิมพ์เข้าเล่มให้เสร็จโดยเร็วกลัวล่าช้า เมื่อได้อ่านข้อความก็เห็นเป็นประโยชน์ จึงได้จัดนำเอาแซกลงในเล่มนี้ ด้วยความเห็นดีเห็นชอบทุกฝ่าย เพื่อให้ท่านได้อ่านแล้วคิด จะเกิดประโยชน์เพื่อดำรงชีวิตที่ควรแก่ปฏิบัติเป็นหลักต่อไป

ท. เลียงพิบูลย์

ภาคผนวก

"ลิ้นคน"

นานมาแล้วมีชายคนหนึ่งยากจนมาก ขนาดเสื้อผ้าแทบจะไม่มีนุ่ง มีอาชีพตัดฟืนตัดไม้ขาย วันหนึ่งเขาเข้าป่าไปเพื่อทำงาน บังเอิญไปพบพระผู้เฒ่ารูปหนึ่งกำลังนั่งบำเพ็ญสมณ-ธรรมอยู่ เขาก็เข้าไปนมัสการท่าน

"เออเป็นไงอุบาสก หน้าตาดูไม่สบายเลยนี่" ท่านถามทักก่อน

"กระผมออกบ้านแต่เช้า อาหารยังไม่ตกถึงท้องเลย"

"อ้อ งั้นก็ไปทานเสียซิ" ท่านบอกพลางชี้ไปที่บาตรซึ่งมีอาหารติดก้นบาตรไม่มากนัก เพราะท่านฉันเหลือกินไว้กะจะโปรยให้นกกากินในตอนเย็น ๆ

"ทานเสีย แล้วมานั่งคุยกัน"

"ขอรับ" เขาทานอย่างเอร็ดอร่อย เพราะความหิวโหยและซึ้งในน้ำใจของพระคุณเจ้า พอทานเสร็จแม้ไม่อิ่มท้อง แต่

ก็อิ่มใจแล้ว มานั่งใกล้ ๆ ท่าน ท่านก็ถามเรื่องราวชีวิตของเขา เขาก็เล่าให้ฟังอย่างไม่ปิดบัง โดยมากก็เป็นเรื่องความยากจนของตัวนั่นแหละ

"เอาละอุบาสก ท่านยากจนมานานแล้ว อาตมาจะให้คาถาร่ำรวยไว้ คาถานี้เป็นของพระพุทธเจ้าท่าน มี ๔ ตัวเท่านั้น คือ อุ. อา. กะสะ" ว่าแล้วท่านก็ว่าคำเดิม และคำอธิบายให้ฟังอย่างละเอียดลออ (โปรดอ่านคำแปลข้างท้าย)

"จำไว้นะ คาถานี้มีเคล็ดลับอยู่อย่างหนึ่ง คือต้องท่องให้แม่นยำ จำคำแปลและความหมายให้ขึ้นใจ ให้ว่าวันละ ๒ ครั้ง ก่อนนอนและตอนลุกขึ้นในตอนเช้า เวลาว่าเสร็จแล้วต้องทำตามคาถาด้วย ช่วยให้คาถาศักดิ์สิทธิ์ขึ้น พอทำได้ไหม ถ้าทำได้จะร่ำรวย"

"ได้ขอรับ กระผมจะทำตามอย่างเคร่งครัด"

เขากราบลาพระกลับกระต๊อบที่อาศัย ตั้งแต่นั้นมาเขาก็ดำเนินชีวิตตามคาถาอย่างเคร่งครัด ไม่นานนักชีวิตของเขาค่อยสบายขึ้น ฐานะดีขึ้นเรื่อย ๆ เขาก็ยังไม่ยุติคาถานั้น ทำตามเรื่อยไป จนต่อมาเขาก็มีฐานะขึ้นเศรษฐี มีบ้านใหญ่โต

อยู่ มีเงินทองใช้สอยไม่ขาดมือ ข้าทาสบริวารก็มีมากตามมาด้วย

ธรรมดา คนเราโดยมาก เมื่อได้รับความสบายแล้วมักจะลืมอดีตที่ยากจน หลงติดในความสุขสบายนั้น แม้เศรษฐีก็เช่นกัน เขาลืมอดีตของตัวเสียสิ้น

และก็เป็นธรรมดาอีก คนรวยมักมีผู้เข้ามาเป็นพวกพ้องด้วยไม่ขาด เหมือนไม้ใหญ่ร่มเงาดี นกกาก็ชอบมาอาศัย แม้เศรษฐีนี้ก็เช่นกัน ปรากฏว่ามีคนมากมายมาเสนอตัวเป็นญาติเป็นเพื่อน เป็นคนรู้จักกัน ยกยอปอปั้นต่าง ๆ เศรษฐีนั้นก็ชอบใจ ใครเขามาก็ใช้จ่ายต้อนรับ เลี้ยงดูอย่างไม่อั้นวันแล้ววันเล่าแขกเหรื่อมาเยี่ยมเยียน เฮฮาสนุกสนาน เลี้ยงดูกันร่ำไป ทรัพย์สมบัติที่ทำไว้ได้ก็ร่อยหลอลงไปทุกที เศรษฐีก็ยังไม่รู้สึก

ในบ้านของเศรษฐีนั้นมีลูกจ้างคนหนึ่ง เห็นเจ้านายหลงลมคนอื่น ใช้จ่ายเงินทองไม่อั้น เพราะติดคำยอของคนอื่นเขายอว่าดีอย่างนั้นดีอย่างนี้ก็จ่ายให้เขาไป เงินทองคงหมดในไม่ช้านี้ เราก็จะพลอยลำบากไปด้วย หากเขาจนลงแต่จะเตือน

ท่านก็เกรง ไม่กล้า เพราะตัวเองเป็นลูกจ้าง แต่จะไม่เตือนก็ห่วงเศรษฐี ก็ได้แต่ครุ่นคิดอยู่

วันหนึ่งเศรษฐีเรียกเข้าไปสั่งว่า

"อีกสามวัน ฉันจะเลี้ยงดูเพื่อนฝูงฉัน จัดเป็นงานใหญ่ แกต้องทำอาหารอย่างดีที่สุดนะ"

เขาได้โอกาส ดีใจมาก รีบรับคำ เมื่อใกล้ถึงงานเขาก็เบิกเงินไปกว้านซื้อเนื้อสดตามตลาดทุกแห่ง ซื้อเฉพาะลิ้นอย่างเดียว ทั้งลิ้นกระบือ ลิ้นโค ลิ้นหมู เหมาหมดเลย พอซื้อได้แล้วก็จัดแจงปรุงทีเดียว ต้มบ้าง แกงบ้าง ผัดบ้าง ปิ้งบ้าง เรียกว่าทุกชนิดปรุงด้วยลิ้นโคทั้งนั้น

พอได้เวลาอาหาร เขาก็จัดแจงยกอาหารอย่างดีที่สุดนั้นมาตั้งโต๊ะ แขกที่มาในงาน พอเห็นอาหารในสำรับก็พากันฮาครืนใหญ่ พูดประชดเศรษฐีว่า เห็นท่าจะรวยลิ้น จึงทำลิ้นเลี้ยงแขกทุกอย่างเลย

ท่านเศรษฐีอายแขกก็อาย โกรธลูกจ้างก็โกรธ แต่ไม่รู้จะทำอย่างไร พอแขกกลับหมดแล้ว ก็เรียกลูกจ้างมาซักฟอก

“ว่าไง พ่อตัวดี ฉันบอกให้ทำอาหารอย่างดีที่สุด ทำไมแกจึงเอาลิ้นมาทำ”

“ลิ้นแหละครับดีวิเศษที่สุด”

“ดียังไง”

“ท่านได้ดีเป็นเศรษฐีนี่ เพราะลิ้นของพระธุดงค์ใช่ไหมครับ”

เศรษฐีชะงัก จริงอย่างที่เขาพูดเสียด้วย เลยไม่รู้จะเอาโทษอย่างไร

“เออ วันนี้แกรอดตัว พรุ่งนี้แกลองทำอาหารที่เลวที่สุดเลี้ยงแขกซิ”

เขารับคำ แล้วก็ไปกว้านซื้อลิ้นมาปรุงเหมือนเมื่อวาน พอแขกเห็นอาหารเข้า ยิ่งฮากันใหญ่ พูดเปรียบเปรยต่าง ๆ นานา

“นี่หรืออาหารเลวที่สุดของแก” เศรษฐีซักลูกจ้างทันทีที่แขกกลับ

“ขอรับ เลวที่สุด”

"ลิ้นนี่ เลวอย่างไร"

"ท่านครับ ท่านได้ดีมาเพราะลิ้น กำลังจะหมดตัวเพราะลิ้น"

"ไหนแกว่าให้พึงซิ"

"ท่านเลี้ยงแขกอย่างไม่อั้น ใครยกใครยอท่าน ท่านก็เลี้ยง ใครเขามาอ้อนวอนให้ช่วย ท่านก็ช่วย จนทรัพย์สมบัติจะหมดอยู่แล้ว ถ้าท่านขืนเชื่อลิ้นคนมากนัก ท่านจะหมดตัวแน่นอน"

เศรษฐีได้ยินเช่นนั้น ถึงกับลุกขึ้นไปกอดลูกจ้าง น้ำตาคลอ ตื้นตันใจ สำนึกตัวได้ เพราะความเพ้อพกไปกลับลมลิ้นของคนแท้ ๆ

ภาคผนวก (๒)

ท่านที่เคารพ เป็นการแน่นอนเหลือเกิน ที่ท่านจะต้องมาเป็นผู้รับเกียรติครั้งสุดท้ายบ้าง ในสถานที่ท่านมานี้ หรือจะเป็นที่อื่นใดก็คงสภาพเช่นเดียวกัน เวลาเหลือน้อยเหลือเกินที่เราและท่าน จะต้องมารับเกียรติเช่นวันนี้

ฉะนั้น จงรีบทำแต่กรรมดี เพื่อนำผลดีเอาไปใช้ในภพต่อไป เวลาไม่เคยคอยท่านเลย จงจำไว้เสมอว่า

"วันนี้ดีกว่าพรุ่งนี้สองวัน"

ถ้าท่านต้องการจะเดินทางให้ห่างไกลจากโลกมนุษย์ที่ท่านประสพการณ์อยู่นี้ ท่านลองศึกษาคติธรรมของท่านนั้นที่ภิกขุ ดู แล้วท่านก็อาจไม่ต้องมาประจญกรรมต่อไปอีก

อย่าเข้าใจ ไปว่าต้องเรียนมาก ถ้ารู้จริง สิ่งเดียว
ก็ง่ายดาย เมื่อเจ็บไข้ ความตายจะมาถึง ระวัง
ให้ดี ดี นาทีทอง ถึงนาทีสุดท้ายอย่าให้พลาด
ด้วยจิตตสว่าง ปลอยวางทุกสิ่งอัน ตกกระไดพลอยกระโจนให้ดีดี สมัครใจ ดับไม่เหลือ เบื่อไม่

เอา ต้องปฏิบัติ ลำบาก จึงพ้นได้ รู้ต้องให้ ไม่มีเหลือ เชื่อก็ลอง อย่าพรั่นพรึง หวาดไหว ให้หม่นหมอง คอยจดจ้อง ให้ตรงจุดหลุดให้พ้น ทั้งสติ ไม่ประมาท เพื่อดับขันธ์ สารพัน ไม่ยึดเป็นของเราครอง จะถึงที่มุ่งหมาย ได้ง่ายดาย เรา ดับเรา ดับตน ดลนิพพาน

คาถาละเอียดมีความดังนี้

อุ	คืออุฏฐานสัมปทา	อุตส่าห์ ขยัน รู้จักหาทรัพย์ในทางที่ชอบธรรม
อา	อารักขสัมปทา	รู้จักเก็บทรัพย์ที่หามาได้
กะ	กัลยาณะมิตตตา	รู้จักคบหาเพื่อนที่ดี
สะ	สมชีวิตตา	รู้จักใช้ทรัพย์หามาใช้ในทางที่ถูกที่ควร

เจ้าภาพขอกราบขอบพระคุณ อย่างสูง แด่ทุกท่านที่ได้มาให้เกียรติ

ร่วมในการฌาปนกิจศพ

นางสารภี โสภาณพฤกษ์

และกราบขออภัย หากการต้อนรับไม่ทั่วถึงและอำนวยความสดวกให้ไม่เรียบร้อยเท่าที่ควร

เจ้าภาพ

๒๗ เมษายน ๒๕๑๘

พิมพ์ที่ ห.ส.น. ไทยอนุเคราะห์ไทย ๑๒/๒ ซอยโชคิวัฒน์ บางซื่อ
กรุงเทพมหานคร นายบัญญา ธรรมวิทย์ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา ๒๕๑๘
โทร. ๘๕๐๐๓๘,๒๑๘๕๐๓